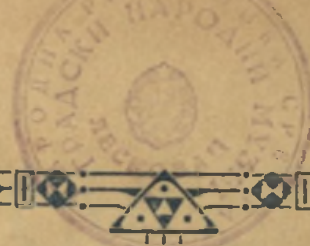

466

466

БУГАРСКА ЗВЕРСТВА

У
ВРАЊСКОМ ОКРУГУ

КЊИГА ДРУГА

Из Арапове Долине код Лесковца.

Овде нас неколико хиљада побише Бугари 1917. године, само зато што се успротивисмо назвати се Бугарима.

БЕОГРАД,

Штампарија, Књигојевница и Цинкографија НАРОД, Влајковића 4.

1921.

Цена 8 динара

Овим српским херојима, који онеспособљени за самостални рад, иду на штакама, или без руке, слепи, или глуви и живе од милости државе или добрих људи, — српским инвалидима, чијој проливеној крви благодарећи, ми добисмо могућност да пишемо овакве књиге, и бранимо пером оно, што они крвљу створише, ову другу књигу посвећује

Шисац.

БУГАРСКА ЗВЕРСТВА

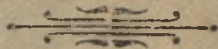
ВРАЊСКОМ ОКРУГУ

КЊИГА ДРУГА

Из Арапове Долине код Лесковца.

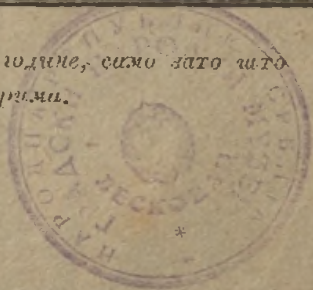
Овде нас неколико хиљада побише Бугари 1917. године, само зато што се дециротивисмо назвали са Бугарима.

БЕОГРАД,

Штампарија, Библиографска и Целографска ЦАРОД, Влајковића 4.

1921.

Сл. 1. † Тодор Цекић Сл. 2. Хајим Н. Каріо

Сл. 3. † Милорад Мијевић

Сл. 4. † Драгутин Јовановић

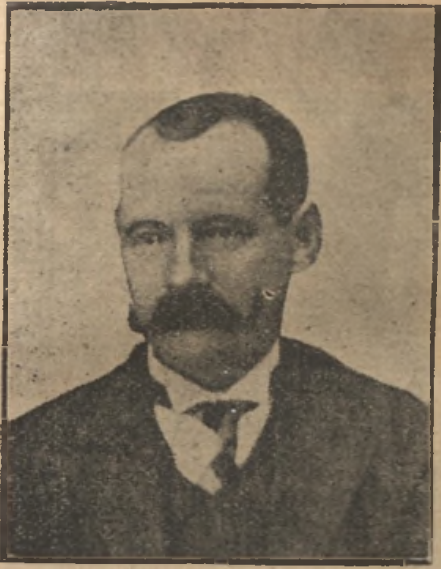

Сл. 5. † Сава С. Стојановић Сл. 6. † Станко Т, Стојковић

Сл. 7. † Прока Стојановић

Сл. 8. † Петар Костић

Сл. 9. † Јанча Вучковић

Сл. 10. † Михаило Т. Петковић

Сл. 11. † Михајло Кичић

Сл. 12. † Мита Милић

Сл. 13. † Благоје Митић

Сл. 14. † Спира Цветановић

Сл. 15. † Алекса Тончић

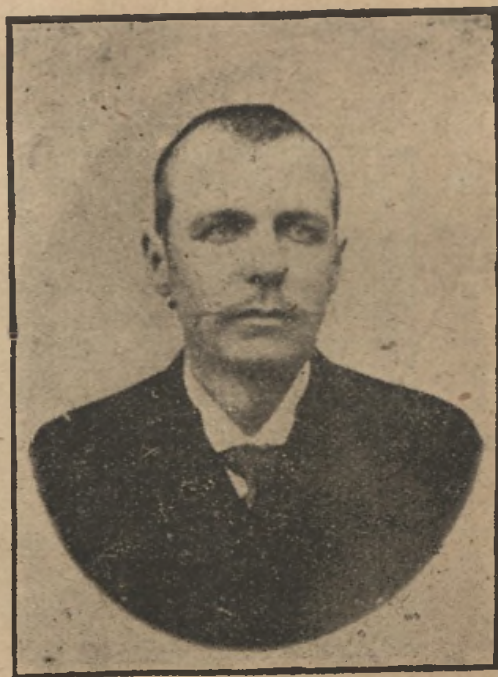
Сл. 16. † Михајло Недељковић

Сл. 17. † Сава Станковић

Сл. 18. † Ранђел Ст. Младеновић

Сл. 19. † Ђорђе Цекић

Сл. 20. † Светозар Поповић

Сл. 21. † Магдалена Николић

Сл. 22. † Косара Т. Поповићева

Сл. 23. † Наста Ж. Обреновићка

Сл. 24. † Милева Ђорђевић

Сл. 25.
† Илија Катанић

Сл. 26. † Душан Манасијевић

Сл. 28.
† Јован Накић

Сл. 27. † Марко Вапа

Сл. 29. † Александар Павловић

Сл. 30. † Димитрије Здравковић | Сл. 31. † Вучко Јоксимовић

Сл. 32. † Душан Чакић

Сл. 33. † Владислав Шопић

РЕЧ О ДРУГОЈ КЊИЗИ.

Благодарећи повољном одзиву претплатника за прву књигу, пуштам и другу књигу, као наставак и допуну прве књиге.

Колико сам се трудио да међу именима бугарских окупатора у Србији нађем и неко име добро, племенито-словенско, јер се досадило слушати и исписивати имена самих зликоваца, чиме би се ублажиле наше оштре осуде и бол који су нам задали, и да би се нашло ослонаца за доцније друкчије писање о њима, као и споразум за будући обострани миран живот. Али авај! Нашла су се свега два имена таква: начелник Димитров, из кога је проговорио био осећај човечности и одвратности према грубој сили, а који је као такав брзо смењен био са свога положаја, и поручник Инглизов. (Види анкету г. Рајса у Врању у другој књизи и „Бугари о себи“ у првој књизи). Толики је бес руље и крвавог режима био узео маха у округу, да му ни сам окружни начелник није могао на супрот стати! А како се и могао он, једини човек од срца и душе одупрети целом једном народу без срца и душе!

Вероватно да је било још таквих Бугара, који су имали по мало срца и душе, међу мање важним лицима, али их народ није запазио, у мору крвавих и бесомучних дахија. Ко ће још пасти у очи по која капљица кише, кад град пљушти!... Ко ће још имати времена да гледа у поточић, кад виловита бујица носи све пред собом! Ми смо слушали лепе речи г. Љапчева у Зајечару на конгресу Земљорадничких Задруга 1912. год. Сећамо се још лепших беседа г. Дичева, начелника Министарства Земљорадње у Бугарској. Памтимо и рад наших и њихових уметника на приређивању југословенских изложба

у Београду и Софији и силних „братских“ манифестација тада. Али су то постале само празне речи Бугаро-Словена и све је то 1915. године бачено у прашину!... Ти се људи живи нису чули онда, кад је по Србији крв потоком лила. Ми смо узалуд очекивали њихов глас за време од три страшне године; њега није било... Узалуд читамо и сад у бугарским новинама имена ратних криваца, кад се они не изводе на суд, и кад се једновремено у сред Софије организују комитациске банде, то изанђало и фатално, а тако омиљено средство Бугарске, које јој је увек доносило само стид и срам а на крају крајева потпун слом и морални пораз, а из чега се и по стоти пут уверавамо да је Бугарска једна иста Бугарска која једно говори а друго ради! И да је Бугарска једина чињеница на Балкану, која је прва повредила право човеково на живот, и која својим комитаџилуком покушава да га и даље угрожава. Хуманост захтева да се личност човека после овога рата има поново да осигурава. Хашка конференција и Лига Народа имају тек да раде.

За то и ова књига кипти безбројним описима страхаота, па их ни она није могла све исцрпсти. Оставља се широко поље другима, да то продуже и допуне једну страшну Историју. Али се оставља још шире поље и нашој нади, да ти људи — прави Словени у Бугарској којима ми овде не ускратисмо наше признање као људима, узму бар сада реч и поведу бугарски народ другим, паметнијим и целисходнијим путем.

Ми нећемо заборавити наша толика страдања и жртве, бездушно би било да то неко од нас захтева, али нећемо заборавити ни нашу великодушност, која нас од вајкада прати, и љубав према мирном животу, која ће дати могућност Бугарима да поведу неки други живот са нама, а не као досадашњи.

ноембра 1920. год.

Лесковац.

Сретен Динић.

школски надзорник.

ОПИС СЛИКА.

Сл. 1. — ТОДОР ЦЕКИЋ, трговац и индустријалац из Лесковца. Рођен 1870. год. Убијен од Бугара 10. јануара 1916. год. а кости му пренесене на гробље 1. јануара 1919. год.

Сл. 2. — ХАЈИМ Н. КАРИО, трговац из Лесковца-Стар. 52. године. Крајем новембра 1915. год., изведен ноћу из кревета и негде тајанствено убијен, зато што је сметао њиховој трговини. Оставио за собом жену и децу.

Сл. 3. — МИЛОРАД — МИША МИЈОВИЋ, студент права из Београда. Вратио се је болестан из Призрена до Лесковца са својим оцем, Г. Мих. Мијовићем, пензионером и зетом Драгутином. Ту су добили од Немаца дозволу и карте за подвоз железницом до Крушевца. И 2. јануара 1916. год. дошли на станицу лесковачку да путују, Чекајући пред станицом на воз њих двојица и са њима Љуба Јовановић адвокат из Београда и неки марвени лекар из Крагујевца изашли су пред станицу да виде иде ли воз, Наједанпут их нестаде. Отац Михајло који је био унутра изађе да види, а њих нигде нема. Отидне до полиције и сазна да су тамо већ затворени. Молио је да му пусте сина и зета, јер су болесни, ништа није помогло. Сутра дан их већ није више нашао. Исте ноћи отерани су сва четворица у Сурдулицу и убијени. Ловци за хватање Срба свуда су били намештени па и на станици. Прошли целу Албанију и нигде их нико није дирнуо, а дошли у Лесковац да погину!

Сл. 4. — ДРАГУТИН ЈОВАНОВИЋ, благајник монополског стоваришта из Призрена. Погинуо је заједно са својим шураком Милорадом. (види опис слике Милорада Мијовића).

Сл. 5. — САВА С. СТОЈАНОВИЋ, адвокат из Смедерева. Затечен у Лесковцу као бежанац и изнурен од

силног пута са Црногорске границе, извучен је из кревета у 11 сати ноћу болестан, 9. јануара 1916. год. и 11. истог месеца у 3 сата ноћу отеран некуда и убијен.

Сл. 6. — СТАНКО Т. СТОЈКОВИЋ, председник општине из Ораовице, среза лесковачког. Рођен 1874. год. у Ораовици. Био је председник више од 15 година. 1. јануара 1916. год. по наређењу команданта места потпоручника Станчева, одведен не зна се где и убијен. Оста- вио је за собом жену и две кћери.

Сл. 7. — ПРОКА СТОЈАНОВИЋ — „Маче“, ковач из Лесковца. Родио се 1873. године у Лесковцу. Основну школу и занат изучио у Лесковцу. Због своје тачности и исправности никад није био без посла и важио је као један од најбољих мајстора у Лесковцу. Не обзирајући на његову многобројну децу коју је оставио, Бугари су и њега подбрали на Св. Николу 1915. и са 114 другова мученика избушили бајонетима у Сурдулици.

Сл. 8. — ПЕТАР КОСТИЋ — „Шумадинац“, обућар из Лесковца. Рођен у Лесковцу 1892. год., због своје плаховите нарави, бистрине и телесне развијености про- зван је „Шумадинац“. Носио се је увек лепо. За време Српско-Турског рата био је у комитском одреду. Као инвалид није могао прећи Албанију, већ је остао у Лес- ковцу, одакле су га Бугари ноћу 6. децембра 1915. од- вели у Сурдулицу и убили са осталим Лесковчанима.

Сл. 9. — ЈАНЧА ВУЧКОВИЋ, трговац из Врања. Стар 48 година. Прво су му Бугари реквирирали сву робу из дућана без икаквих докумената. Па су га после тога неколико пута хапсили и уцењивали. Најзад 31. децем- бра 1915. год. отерали су га са великом групом Врања- наца преко 200 њих у Сурдулицу и убили га. За собом је оставио петоро недорасле деце.

Сл. 10. — МИХАИЛО Т. ПЕТКОВИЋ, трговац из Лесковца, син уваженог галантериског трговца г. Тасе Петковића. Рођен 1881. год., основну и грађанску школу свршио у Лесковцу, и радио у радњи са својим оцем до смрти. 6. децембра 1915. одведен је са осталим Лесков- чанима и убијен. У друштву и у вароши важио је као један врло отмен и ваљан трговац. За собом је оставио уцељене родитеље, супругу, браћу и сестре.

Сл. 11. — МИХАИЛО КИЧИЋ, бив. срески начелник у Штипу. Рођен 1870. године у Врању. 13. децембра увече

1915. год. затворен је у Врању, нису му дали ни да се одмори с пута бежаније и исте ноћи отеран у Сурдулицу и убијен. Кад је његова жена ујутру питала команданта где је њен муж, одговорио јој је: „Одведен је на такво место, одакле се никад не може јавити.“ Оставио за собом жену и троје деце.

Сл. 12. — МИТА МИЛИЋ, управник монополског стоваришта у Врању. Затворен 20. децембра и уцењен са 4000 динара, па пуштен 24., па поново ухапшен 27., и најзад отеран 31. децембра 1915. године са великим бројем врањских грађана у Сурдулицу и убијен. Важио је као добар и исправан чиновник.

Сл. 13. — БЛАГОЈЕ МИТИЋ, матурант. Рођен 1896. у Лесковцу. Одведен са Св. Никољском партијом 1915. год. у Сурдулицу и убијен. Није помогла ни молба, ни јаук његове мајке, ни новац присут пред Бугарима да би јој поштедели сина. Њима је требала његова глава!

Сл. 14. — СПИРА ЦВЕТАНОВИЋ, трговац из Лесковца. Као наредник II. чете I. прекобројног пука, рањен на Церу, био у Лесковачкој болници и ишао дуго на штакама. Тако је и остао на боловању и лечењу. 6 децембра 1915. отеран у Сурдулицу и убијен.

Сл. 15. — АЛЕКСА ТОНЧИЋ, из Лесковца. Остао рањен у болници и одатле одведен на Светог Николу у Сурдулици и тамо убијен.

Сл. 16. — МИХАЈЛО НЕДЕЉКОВИЋ — „БАРБАЧЕ“, из Врања. Убијен у Сурдулици крајем јануара 1916. год.

Сл. 17. — САВА СТАНКОВИЋ, из Лесковца; каплар 16. пука, рањен био на Дреновој Глави, при одступању и остао у болници. 6. децембра 1915. одведен у Сурдулицу и убијен.

Сл. 18. — РАНЂЕЛ СТ. МЛАДЕНОВИЋ „БАРВАЧЕ“ из Врања. Као заробљеник и болесник у бугарској болници у Софији убијен само зато што је тражио храну да не умре од глади,

Сл. 19. — ЂОРЂЕ ЦЕКИЋ — „ЛЕШЊАК“, бив. трговац и кмет општине лесковачке. Због његових веза са усташком организацијом 1917. год. буде затворен од Бугара и мучен на све могуће начине да прокаже и остале саучеснике. Али он, тврд као челик, не проказа ни једнога, и ако су сви прваци, лесковачки трговци, занатлије и др.

били посвећени у ствар организације. Осуђен на смрт проведен је везан кроз варош лупањем добоша, па онда стрељан и сахрањен у Рударском гробљу. За његово такво херојско држање што је својом усамљеном смрћу толиким својим суграђанима живот спасао, грађани лесковачки одали су му највећу пошту преношењем његових костију на најсвечанији начин из Рудара у лесковачко гробље 30.—IX.—1919. год. Таква поворка као приликом његове сахране није запамћена у Лесковцу. Том приликом држали су му говоре: прота Милун Стојадиновић, у цркви, Ђорђе Стојановић трговац, у име Трговачког Удружења, Градимир Ђуровић адвокат на пијаци и Мијајло Буринчић, трговац, на гробљу. За собом је оставио велику и ваљану породицу.

Сл. 20. — СВЕТОЗАР ПОПОВИЋ, председник општине из Лебана. Стар 40 година. Окривљен као учасник устанка у Јабланичком срезу, дотеран у Лесковцу, осуђен на смрт и 13. марта 1917. стрељан у Араповој Долини заједно са Магдаленом — Магом Николићком.

Сл. 21. — МАГДАЛЕНА — МАГА НИКОЛИЋА, су пруга г. Гаје Нико ића народног посланика из Лебана. Рођена 16. августа 1887. год. у Београду. Школована у Швајцарској. За време нашег повлачења 1915. год. она је пунила свој дом избеглицима и делила им последње парче хлеба. При испраћају мужа рекла му је: „Спасавај се, а нама како да Бог.“ Појавом Косте Пећанца куражила је српске четнике и давала им веш и одело. Заузета организацијом устанка, испустила је своје једино мушко дете да јој умре 18. јануара 1917. год. Са истргнутиим срцем за дететом за време борбе пред Лебанима она је пружи-ла усташима сашивену тробојку српску и одмах је организовала болницу и у њу покупила рањене Србе и Бугаре и ту их неговала 12 дана, док је Лебане било у српским рукама. Кад су Бугари разбили усташе и заузели Лебане, затекли су је као управника болнице. И место да јој се задиве на тој племенитости и пожртвовању, 6. марта 1917. вежу је и стражарно спроведу заједно са Светозаром Поповићем председником општине лебанске у Лесковац на ислеђење. Марта 13. у 1 сат по подне, изведена је у Арапову Долину, везана са Светозаром и Михајлом Стојисилевићем и стрељана. За собом је оставила мужа и двоје женске деце.

Сл. 22. — КОСАРА Т. ПОПОВИЋЕВА — ЦАЦА, кћи попа Трајка Поповића из Турековца. Због помагања српских усташа 22. фебруара 1917. год. ухапшена у Лесковцу,

осуђена на смрт и доведена у турековачку судницу са председником Трајком Савићем, Душаном Манасијевићем и Илијом Катанићем. На молбу њене мајке да јој поштеде живот, Бугари нису хтели ни да чују. Косара је довикнула мајци: „Не можеш мајко умолити Татаре“. Они су тада запалили кућу њенога оца да она гледа, па су је онда у 4 сата по подне стрељали са осталима у самој судници, затим још полуживој одсекли главу и запалили судницу.

За 27 дана нико није смео да приђе на то згариште, док најзад њена мајка није добила допуштење да покупи њене кости, већ псима оглодане, и сахрани.

Кости су јој свечано пренесене из Турековца у Лесковац у нарочиту гробницу на Св. Илијском гробљу. октобра 1919. године. Позната као духовита девојка, она је оставила неколико стихова као израз свога бола за изгубљеном отаџбином, и интернираним оцем од којих наводимо ове:

„Отаџбино моја мајко мила,
Цела си се у црно завила,
Оче мили радовање моје,
Огњиште се угасило твоје.
Трнов венац небраћа ти свила
И седу ти главу закитила.
Срце су ти напунили јадом
Играју се твојом седом брадом“.

Један немачки официр који је тада био у Лесковцу кад су се ови догађаји одигравали држао је једну нарочиту здравицу у свом друштву у Свилајнцу о херојском држању ове девојке на самртном часу.

Сл. 23. — НАСТА Ж. ОБРЕНОВИЋКА, супруга г. Ж. Обреновића. штампара из Лесковца, најстарија кћи попа Трајка из Турековца. Осумњичена због сестре Косаре ухапшена је и она заједно са њом и толико тучена да је од батина исте ноћи 24 фебруара умрла. Оставила за собом петоро деце.

Сл. 24. МИЛЕВА, жена Светозара Ђорђевића из Црне Траве. Умрла од батина бугарских 27. октобра 1917. год. Оставила за собом мужа и ситну децу.

Неке су личности Бугари тукли с прекидама, остављајући их у затвору да се освесте и одморе од батина, па сутрадан опет настављали. Али ову жену и још две Црнотравке тукли су без одмора да су од батина морале помрети.

Сл. 25. — ИЛИЈА КАТАНИЋ, трговачки помоћник из Лесковца. Због његових веза са српским усташима, стрељан је са Косаром Поповићевом у турековачкој судници у 18. својој години.

Сл. 26. — ДУШАН МАНАСИЈЕВИЋ, ђак IV. године Учитељске Школе, родом из Лесковца. Погинуо је заједно са Косаром Поповићевом 22. фебруара 1917. године у Турековцу.

Сл. 27. — МАРКО ВАПА, акт. пеш. п. поручник. Рођен 11. јула 1896. у Кушиљеву од оца Владимира и мајке Саре Вапе учитеља у Скопљу. Основну школу свршио је у Младеновцу, гимназију у Пироту, Војну Академију у Београду. Као потпоручник рањен је прво код Шапца 1914., затим исте годпне у новембарској офанзиви рањен је у руку и најзад и по трећи пут рањен је при одбрани Београда 1915. године. Као рањеник повлачио се до Приштине и даље више није могао да иде. Бугари су га одатле извели из болнице и спровели стражарно преко Лисице и Тулара за Лесковац, а одатле у Сурдулицу, где су га по заповести п. поручника Јурукова опљачкали и ноћу убили. У архиву главне војне станице у Земуну под № 5515 налази се опширан опис смрти покојног Марка.

Сл. 28. — ЈОВАН НАКИЋ — „бата Ване“ бив. управник поште лесковачке. Изведен 7. јануара 1916. године изјутра у 4 сата из затвора лесковачког и код треће карауле на путу између Лесковца и Грабовнице заклан и бачен у бару, јер као сакат није могао да иде до Сурдулице. Важио је као једна пријатна личност у свом друштву у Лесковцу. Оставио је за собом жену и шесторо незбринуте деце.

Сл. 29. — АЛЕКСАНДАР Р. ПАВЛОВИЋ, гимназиста из Лесковца. Погинуо 8. новембра 1915. у својој 14. години, од једног бугарског војника. Убица је унапред изјавио да га мора убити зато што лепо пева! Истим метком убица је хтео убити и његовог млађег брата али је промашио и тада је казао: „Да сам знао да не кварим метик само за једнога.“ Власти бугарске не само што га нису казнили, него му је командант дозволио да улази у његову канцеларију без пријаве. Од руке тога звера пало је још неколико жртава у Лесковцу међу којима и две девојке.

Слика 30. — ДИМИТРИЈЕ Ц. ЗДРАВКОВИЋ, свештеник крушевички у срезу власотиначком. Затечен од Бу-

гара у Нишу и 26. новембра 1915. године убијен код Јелашнице заједно са осталим нишким свештеницима.

Слика 31. — ВУЧКО ЈОКСИМОВИЋ, професор II. б. гимназије. Био у бежанији у Врању. Због болести заостао у Лесковцу. 9. јануара 1916. одведен из Лесковца и на путу, код Предејана, убијен. Оставио жену и три сина.

Слика 32. — ДУШАН ЦАКИЋ бив. учитељ из Бабичке, среза лесковачког, одведен у Сурдулицу 31. децембра 1915. године и убијен.

Слика 33. — ВЛАДИСЛАВ ШОПИЋ. — Јао тата, убише ме! — Анђелко Шопић, свештеник из Брлога, среза нишавског, повлачио се 1915. године са својим једанаестогодишњим синчићем Владиславом, до Приштине. Одатле их Бугари спроведу у Лесковац, где их пуковник Калканџијев са црним списком упути у Сурдулицу! Уз пут у крчми једнога села где беху свратили да се мало одморе, механџика видећи дечка поповог изнуреног рече попу: „Дај ми попе то дете да га узмем под своје, иначе немам деце.“ Поп се насмеши на то, а она му додаде шапућући да бугарски војници не чују: „Истину ти кажем, остави дете, ако само можеш, јер они такву децу убијају у Сурдулици.“ Поп сав пребледе, и у том спроводници наредише да се продужи пут даље.

У Сурдулици су их држали у затвору само дотле, док се није смркло. За то време ређали су се сви могући бугарски војници да искамче сваки по што год од њих: капуте, ципеле, сатове, прстење а по највише новаца. А главна пљачка извршена је пред само убијање. Видећи поп да им је живот, питање само од неколико десетина минута, а верујући и даље да ће дете поштедити, предаде му кришом мало пара и показа како ће продужити свој мученички пут, за повраћај матери својој. Кад их изведоше из затвора и почеше везивати, поп клече на колена и бризну у плач: „Тако вам деце ваше поштедите ово невино дете, оно ништа није криво!“ „Везуј!“ дрекну старија, „оно ште бидне по голем шовинист од башта“.

(Код нас читаве масе народне не знају за реч „шовинизам“, а код њих ту реч потржу као баба кебу сви њихови војници).

Кад везаше дете оно повика: „немојте ме везивати, ја нећу бежати“. Тада се окрену оцу и рече: „опрости ми тато, ако сам те кадгод наљутио“. Отац му приђе, пољуби у чело своје чедо и дрхтавим гласом рече: „Ниси

ме сине ти никад наљутио, опрости ти тати што те довео овако до чељусту смрти, мислећи да те спасе“. И ту тврда срца бугарских зверова не попустише од одлуке своје, већ потераше њих десеторицу везаних, попова и других грађана и малог Владислава на губилиште. Владислав је био раздвојен од оца са 3—4 лица, те није ни видео кад му се отац некако одвезао и удаљио за 50—100 корака од колоне, коју су терали 22 бугарска војника, по пустој новембарској помрчини уз Врлу Реку. Велика је борба била у души очевој за неколико тренутака. Да извуче синчића никако није могао. Да се врати у колону и погине заједно с њим, каква вајда од тога! Падосе му на памет и оначетири црва што су остала код куће. У том размишљању прекиде га плотун из пушака и глас његовог детета: „јао тата убише ме!“ Он несвесно потрча к њему, али га заустави други плотун упућен к њему, те скрену у страну и оста жив да прича ову страшну историју и вечито оплакује свога невино палог синчића од немилостиве бугарске руке.

ВОЛТЕР О БУГАРИМА

у свом роману „Кандиду“.

II.

ШТА БИ С КАНДИДОМ МЕЂУ БУГАРИМА.

Истеран из земаљског раја ишао је Кандид дуго, не знајући куда иде. Плакао је путем и управљао очи небу осврћући се често на најлепши замак, у коме је најлепша баронета. Најзад леже без вечере под ведрим небом у један ров. Снег је падао у крупним пахуљицама кад се Кандид сутра дан поче сав укочен вући оближњем граду, који се зваше Валдбергхоф-трарбк-дик-дорф, без кршене паре, а изнемогао од глади и умора. Застаде тужно пред неком крчмом. Опaziше га некаква два човека, обучена у плаво одело.

— Друже, рече један, да кршна младића! Има прописни стас. Приђоше Кандиду, па га врло учтиво позваше на ручак.

— Господо, рече им Кандид необично скромно, ви ми указујете тиме велику част, али ја немам чим да платим свој трошак.

— Али, господине, људи као ви никада ништа не треба да плаћају, рече му један плави, зар ви нисте високи пет стопа и пет палаца?!

— Да, господо, то ми је висина, рече Кандид клањајући се.

— Седите за сто, господине, за сто! Не само да ћемо вас почасти, но нећемо допустити да човек ваше вредности нема новаца; људи су створени само за то, да потпомажу један другога.

— Имате право, рече на то Кандид, то ми је и Пангос увек говорио, и сада увиђам да је све најбоље што може бити. Умоле га да прими неколико талира. Кандид их прими, па им не хтеде издати признаницу; њима није била потреба, па седоше за сто.

— А да ли ви волите?...

— О, да, одговори Кандид, — ја волим душом госпођицу Кунигунду.

— Не; ми вас питамо волете ли ви бугарскога краља? рече један од оне господе.

— Баш ни мало, јер га нисам никада видео, одговори.

Како? Та то је најбољи од свих краљева! Треба пити у његово здравље.

— О, врло радо господо.

И поче пити.

— Доста је, рекоше му, сада сте потпора, стуб, бранилац, јунак бугарски. Срећу сте стекли, а славу ћете извесно стећи, о томе и да не говоримо.

Одмах га оковаше па одведоше у пук. Учише га да се окреће на десно, на лево; да узима пушку, да је враћа; да нишани, пуца; да удваја корак, — па му онда ударише тридесет батина. Сутра дан је већ боље радио па добио само двадесет батина,

прекосутра десет, а сви другоги гледаху на њега као на какво чудо.

Запрепашћени Кандид још није могао добро разабрати какав је он то јунак. Једног лепог пролетњег дана хтеде да се прошета, идући право напред, мислећи у себи да је привилегија рода људског, као и животињскога, служити се својим ногама на лично своје уживање. Не пређе ни две миље, кад ти гастигоше четири јунака од по шест стопа, везаше га и бацише у тамницу. По закону, запиташе га шта воли, или да га цео пук ишиба тридесет и шест пута, или да му опале одједном дванаест куршума у чело. Узалуд је говорио да чине што хоће а да он не жели ни једно ни друго — ипак је морао бирати. И он се реши, по дару Господњем што се зове слобода, да прође тридесет и шест пута кроз мртву шибу; прође два пута.

— У пуку беше две хиљаде људи, те према томе он доби четири хиљаде удараца, од којих му оголи месо и жиле од потиљка до стражњице. Кад га хтедоше провести трећи пут, изнемогли Кандид замоли за милост да изволе имати доброту да му размрсају главу. Смиловаше се и везаше му очи, поставише га да клечи.

У том прође бугарски краљ, запита за злочин страдалников. Како овај краљ беше веома генијалан, он закључи из онога што је чуо о Кандиду, да ће то бити млад метафизичар, који ни мало не познаје овај свет, па помилова Кандида, а та ће милост бити слављена у свима новинама и свима вековима.

За три недеље излечи неки честити хирург Кандида, мелемима које прописује Диоскорид. Већ је имао мало коже и могао је ходати, кад бугарски краљ удари на краља аварскога.

III.

КАКО КАНДИД ПОБЕЖЕ ОД БУГАРА И ШТА БИ
ДАЉЕ С ЊИМ.

Ништа није било тако лепо, окретно, сјајно, тако красно уређено као те две војске: трубе, свирале, хобоје, добоши, топови — сачињавали су такву хармонију, какве никада не беше ни у паклу.

Прво топови оборише по шест хиљада људи са обе стране; затим мускетари однесоше са најбољега могућег света око девет до десет хиљада људи, угурсуза што су му кужили површину. Бајонет пак беше довољан разлог смрти неколиких хиљадама синова рода људскога. Све могаше изнети око тридесет хиљада душа.

Кандид, који је дрхтао, као прави философ сакрио се, што је боље могао, док је трајао тај покољ.

Најзад док су, у оба табора држали краљеви благодарења Богу, Кандид се реши да другше размишља о узроцима и последицама. Идући преко мртваца и самртника стиже прво у неко оближње село. Ово село беше аварско, но сада је било спаљено, на основу јавнога права спалили су га Бугари: овде, старци прекривени ранама гледали су, како им умиру поклане жене, које су држале децу своју на крвавим дојкама; тамо опет, испуштале су последњи дах пробуражене девојке, које су пре тога заситиле природне потребе неких јунака; други су пак богорадили да их дотуку; поред поодсецаних ногу и руку бежу и мозгови просути по земљи. Кандид утече што је брже могао у друго село.*

* Ко би могао рећи да машта генијалног француског сатиричара овим одељком његовог романа није и нехотице испророковала и од речи до речи оличила баш данашњи бугарски народ са његовим краљем Фердинандом.

ДВЕ УБОЈИЦЕ.

Јесте ли гледали при саборима и панађурима, где усред мирног и веселог жагора искрсне по неки делија са стиснутом песницом и ножем у руци да тражи себи задовољење?

Свет се обично ускомеша и устукне, и док се освети да тој напасти треба стати на пут, а оно се жртве већ прострле по земљи....

Па ипак свакој таквој сулудости самој по себи долази крај. И ако доцкан, а оно на крају крајева буде оно што треба да буде и мора да буде. Јер делија размахује ножем само донде, докле се маса не прибере и не приступи извршењу своје дужности. И онда обично бива ово: маса се устреми на нападача, он још обара око себе, падају једни, притичу други, док оно што је јаче не победи. Убојицу склептају једни за руке, други за ноге и савладају, затим вежу, затворе и суде.

Па како међу људима тако и међу државама нађу се изазивачи који ремете мир и ред и стварају забуну у свему и за читав низ година одстране свет од редовних текућих послова.

На такве изазиваче и убојице у овом моменту потсећају нас две убојице: Немачка у Европи и Бугарска на Балкану, које већ 40 година звецкају сабљом и зову на мегдан! Мирољубива Европа чинила је све да не дође до боја, јер јој је потребан био мир, ред и рад. Али оне, што су наумиле то су произвеле.

Европа се из темеља тресла 5 година бранећи се од тих изазивача. Морали су пасти милиони, те да се та два насртљивца устукну.

И наизад је било оно, што и са сваким убицама: Јаче је морало победити. Иначе природа и Бог не би били оно што су. Има једна изрека која гласи: Јаче село од сватова. Лепо се она дала применити и у Европском рату: *Јачи је цео свет од Немачке*. Она је за цело изгубила из вида ту истину, и ако обилује философијом: да ко је год покушао водити борбу са целим светом, самог је себе победио. Паметни људи и државе то не раде, већ само сулуде убојице, Немачка и Бугарска.

Европа из своје мирољубивости није знала да је у лицу ратборне Пруске 40 године гајила змију у недрима, а Русија из своје благонаклоности према Бугарској није знала да је у лицу Бугарске такође гајила змију у недрима, која ју је из благодарности ујела за срце у Добруци 1916. и допринела њеном расулу и пропасти.

Један је министар српски 1878. године казао: „Узалуд је Русија помагала и стварала Србију, кад је одмах нашла убицу, који ће је заклати“ (Бугарска). И то се остварило брже него што је и он сам мислио (1915.).

Други је министар приликом суђења му за увреду Русије и њене политике према Србији казао: „децо моја, не бојте се других непријатеља, већ се бојте бугарског топота, који ће вам скоро доћи, благодарећи руском досадашњем раду. Ја сам стар и то нећу дочекати“. И то се остварило тако брзо, да је и он дочекао! (Бугарски Егзарх у Цариграду 1873. — први нож у руке Бугарској; гроф Игњатијев и Сан-Стефанска Бугарска 1876. — други нож у руке Бугарској; Берлински Конгрес 1878. и упад у Источну Румелију 1885. — трећи нож у руке Бугарској).

И наизад 1915.!

Је ли тешко бити убојца ономе, који има три ножа у рукама!

КРАТКИ ПОТЕЗИ ИСТОРИЈЕ.

Несрећа је хтела да се залегне једно татарско племе, звано „Бугари“ преко Дунава 679. године и узнемири Словене у источном делу Балканског Полуострва, који су заузели један миран племенски и патријархалан живот у ондашњем Византиском царству. Организовани војнички они брзо образоваше царство са седиштем у Преслави. Доцније се измешаше са Словенима и примише словенски језик а задржаше само име „Бугари,“ када по том и престолицу преместише у Трново. Од тога доба настаје читава серија ратова између нас и Бугара. Дивљачни, насртљиви а и подмукли, они су често нападали на крајеве у којима живе Срби још неорганизовани и покоравали их. Као таква напачка хорда она су једном допирали чак до Дубровника, где су се мало више задржали, ту су својом свирепом владавином изазвали одмах устанак притиснутог народа. Тако се помиње и устанак Тимочана и Браничеваца у IX. веку противу Бугара. Предање Бугарско казује да је још један цар бугарски (цар Симеон 893.—927. год.) овако као Фердинанд урадио с овим народом српским у Моравској Области: побио све што му је дошло под руку и још онда доказао да те земље око Мораве нису биле никад бугарске.

Бугари се убише доказујући како је „Моравско Бугарско“ а нису се уздржавали никад да тај народ побију до истребљења кад су год ушли у ту „њихову“ земљу. „Па лепо, кад смо ми Ваши зашто нас убијате и зашто нас ноћу убијате?“ питали су их увек Морављани терани на губилиште.

Нигде у Моравској области нико и никад није чуо за реч „Блгарин“, док нисмо дошли у додир с Бугарима ратом 1885 године. И тада су причали наши војници враћајући се из тога рата: „Вала ми смо се тукли и с Турцима и с Черкезима и с Арнаутима, али на овакву веру

ни смо наишли!“ Пођите од Сталаћа па све до извора Јужне Мораве и питајте ма које дете, жену, бабу или старца, нико вам неће знати за „Бугар Мораву“ ни за „Моравата“ већ само за Мораву. „Бугар Морава“ звала се само онај део од Суповца до Ђуниса — Алексиначка Морава, зато што је ту био главни правац из Србије за путовање у Бугарску и Румунију за време Турака. А назвали су је тако незналице, који су патили од језичне гордости и охолости и сматрали да сваки онај који не говори правилно српски као они, (њиховим дијалектом), није Србин!

Читава села на самој граници Српско Бугарској славе српског светитеља Св. Саву. (Страњево, Брод, Дарковац, Кална и т. д.) Па су ту славу славили и они у Знепољу околу Трна. Али су им Бугари забранили, чим су завладали тим земљама (1878.) и наметнули друге свеце да славе.

Све битке вођене су између нас и Бугара у прошлости на земљишту садање Бугарске, које је негда било српско и то: Знепоље (1291.) Ћустендил (1330.), Сливница (1885.) Летописи о битци на Ћустендилу (Велбужду) гласе: „Цар Михаило Шишмановић Бугарски скупи велику војску и удари на српске земље околу Ћустендила и поче палити српска села. Краљ Стеван Дечански скупи војску у Добричу па сврати у Нагоричане (код Куманова) и помоли се Нагоричанској Светој Богородици да му помогне победити непријатеља. И пошто на његову молбу Михајло Шишмановић не хтеде да се окане рата, то га сачека код Велбужда, победи његову војску и њега погуби. А у знак победе над Бугарима краљ Стеван подиже манастир Високе Дечане (1331.)“ И поред такве сјајне победе ни једну стопу бугарске земље Краљ Стеван није узео.

Тело краља Милутина српског и данас се налази у његовој цркви Светог Краља Милутина у Софији, која се до овог рата звала „Свети Краљ“ а сад су је за време овога рата Бугари назвали „Света Недеља“!

И турске власти признавале су Самоковску, Ћустендилску и Видинску епархију као српске, присајединивши их српској Пећској Патријаршији, под обновељењем њеним 1557, године, зато што су припадале Србији, кад су Турци дошли на Балкан.

Наша историја није ни измишљена ни преправљена него је преписивана из старих оригиналних рукописа и записа на камењу по црквама и манастирима, које су Бугари ревносно уништавали, како по Македонији тако и

по Србији за време окупације. Како да се одрекнемо ми једне такве историје, која нам казује да ми никад нисмо имали ни разговора са Бугарима о Моравској области, а камо ли што друго. Сви ратови између нас вођени су због Маћедоније. И о њој историја каже ово: Да, колико су владали Маћедонијом Бугари, толико исто и Срби, с том разликом што је против Бугара био један устанак, којим су они протерани из Маћедоније (969.), а против Срба никад. Сви културни споменици у Маћедонији: манастири и цркве носе имена српских владара, који су их подизали. Бугари никаквог културног споменика тамо немају, где су били само као завојевачи, онако исто као у Србији за време њихове „честите“ трогодишње владавине. „Да је словенско становништво било страном српским владарима, као бугарским, у Маћедонији, они не би тамо преносили престоницу и двор, не би међу њима држали саборе и тај део државе чинили центром земље“. („Маћедонија и Маћедонци“, Вендел—Ризов—Томић стр. 81—82).

Али да не идемо у далеку прошлост. Ево шта нам казују скорашњи догађаји: У Власотинцу је постојала српска школа још од 1828 год. Кад оно Бугари добише екзархију 1873. год. и право да постављају бугарске учитеље и свештенике чак и у Нишком пашалуку, онда Драган Цанков пашин секретар у Нишу успе да у Власотинце доведе једног бугарског даскала Анђелка. Али он уместо да научи Власотинчане бугарском језику, они научише њега српском, те је био принуђен да поручује српске књиге за школу. И најзад је отпутовао не довршивши своју мисију за бугаризирање тога српскога краја. На сваки начин да су и тикрајеви остали под турском управом, морале би и у њима радити бомба и кама као у Маћедонији.

Историја неће оставити незаписану ни ову истину: да је бугарска екзархија била више убилачка установа него религиозна, да су њени важнији органи били комитације, бомба и кама, него ли крст и јеванђеље, и да је она служећи се таквим средствима задавала страх и трепет по Маћедонији и свуда остављала само крваве трагове. Врхунац тога њеног пакленог делања био је убијање српских свештеника у Србији 1915. год. са њеним знањем!

Р Е Ч

На Митров дан 1918. год. у Лесковачкој Саборној Цркви.

Да весељатсја небеснаја да
радујутсја земнаја, јако со-
твори державу мишцеју сво-
јеју Господ!.....

Родољубиви Лесковчани,

Ето нас, Ваших духовних пастира, законитих пастира, који остасмо у животу, опет међу Вама!... Сами од своје воље ми Вас никад не бисмо оставили, јер знамо да пастир треба да је код својега стада. Али одведени грубом силом, испред пуних пушака и оштрих бајонета, ми се сузних очију растадосмо и с Вама и с нашим милим породицама. И три године нас крвопије бугарске држаше у тешком сужањству. Ми немамо довољно речи да опишемо све муке које смо препатили, сав страх и све бриге које смо поднели. Довољно је само толико да Вам кажемо, да су преко 160 наших другова из разних крајева Србије варварски поубијани уз пут и на брзу руку закопани; а неки су и незакопапи остали да их пси глођу и гавранови кљују; а неки су чак и спаљени! А од осталих који су отерани у разне бугарске лагере има велики број који су тамо помрли од разних болести и изнурености, од глади и нечистоће, и тако своје кости оставили у леденој туђини не видевши на последњем часу своје миле и драге! И тек један мањи број од 135 мученика успели смо да се вратимо у своју милу отаџбину, на своје огњиште, међу

своје породице и своје стадо. А све то било је без икакве стварне нужде и потребе и противу сваког закона човечанског и Божанског, но једино из ужасне мржње према Српству.

Из страха да нам народ под нашим утицајем не остане чврст у свом националном осећању, хтели су да силом уклоне пастире који чувају душу народну, па онда да угушују народну свет и да га претапају. Колико пак има жртава ван свештенства, жртава из народа и цивилног грађанства са свих страна па и из града Лесковца, ни броја се не зна. И знајте браћо, да нигде под сунцем, нигде на кугли земљиној нити ма на којој планети, нема горих гадова но што су Бугари. И ако има по који светли изузетак, он се губи у маси ових зликоваца. Они су својим поступцима увек кроз сву нашу и њихову историју копали провалију између нас и њих.

Мислили су да је Србија неповратно пропала као држава, а народ српски у колико је преостао од њихове каме и куршума да ће се пребојити бугарском и немачком бојом и тако исчезнути с лица земље. Али шта видило? — Господ Бог мишицом својом у једном само замаху створи нашу државу, духну живот у обамрли народ српски — васкрсну га после три године онако славно, као што је и Христа Спаситеља васкрсао после три дана.

Драги Лесковчани,

На данашњи дан, Митров-дан, пре три године непријатељи су разбојнички и мучки ушли у Лесковца, а ето на исти дан после три године, ми прослављамо своје ново ослобођење и једнодушно благодаримо Богу, што нас је спасао. За то се данас весели духовни свет на небу, а радује се сав поштени свет на земљи.

Видели смо сви — и велико и мало, и учено и просто, и богато и сирото — шта је ропство и колико

много вреди слобода. Користимо се тим скупим искуством и чувајмо своју слободу као очи своје, као живот свој, јер без слободе ни живот нема своје вредности. Нашој лепој држави, предстоји сад велика будућност. Она ће бити много проширена, а народ уједињен имаће око петнаест милиона душа. Имаћемо и своје море, и своје велике и моћне пријатеље. И на том темељу зидаћемо своју лепшу будућност.

У то име кличем :

Слава Ти и хвала Боже !

Слава палим жртвама за име српско ! Амин.

Говорио

прота Милун Стојадиновић.

Г О В О Р

који је при преносу костију Сотира и Тодора Тодоровића бив. трговца из Лесковца 21. новембра 1918. год. држао Сретен Динић школски надзорник у Лесковцу.

Мото : Шта ће радити прави убица
Када мртве кости проговоре.

Ето, тако нам тужни слушаоци, догађаји дају за право да се запитамо: је ли ово сан или јава, да кости имају сада толику моћ, већу и силнију, него ли пушке и топови и да њихова реч за дипломатским зеленим чохама има да се чује и пресудну реч да добије. Да, и кад ја не бих знао да су кости и само кости Зрињског и Франкопана срушиле аустриско царство, и да су кости и само кости видовданске срушиле турско царство и да ће кости и само кости срушити и „бугарско царство“, ја у ово не бих веровао. Јер страшне су лобање и цволике, кад оне стану да говоре... Још кад се зна да су оне пре времена отишле у Земљу по вољи неке зверске силе, а не по божјој пресуди. Оне тада не мирују у земљи, већ излазе и свете се зликовцу, гоне га и не дају му мира да спава, ни дању.

ни ноћу и страшна је њихова освета... Јер, видите, како нам се враћају они, за које Бугари рекоше да су интернирани, а не побијени, у пуној осветничкој пози и још страховитијом речју: Стани тиранине! нећеш више крв да сишеш, земља је ово Србинова!

И кад над свачијом главом стајаше Дамоклов мач, да нико немаде времена да каже бар ону најелементарнију егоистичну реч: Кад већ гинемо сви тако на квантум, онда боље ти, него ја, и кад ни злоћудна бака немаде времена да пробулази своје унучету: иди смрче на унуче, него падоше у заједничку раку и старо и младо, и мушко и женско, и мало и велико и тада рекао би: сваки беше изгубио наду на спасење.

Ама некако, када се највише тако пада, онда се највише и васкрсава. Јер када је Скопљак — Паша таман мислио да је погубио Србију 1815. г. она васкрсну брже него што је се он икад надао. И кад Бугари баш машљаху да су побили све што им смета а Србија се повампирила, брже него што они имађаху времена да загребу. Јер то кости раде, јер то се кости свете, јер то сад оне устају из гробова и говоре...

И ево нас пред једним таквим костима, ево нас опет пред једним тужним призором, опет са сузама, запевкама и јецањем, јер крв није вода. И кад ми ономад на парастосу у цркви, могосмо помислити још само ово неколико суза па више не! а оно јаком иду Мара и сватови. Ономад смо давали један помен, данас други, сутра ћемо трећи, па тако редом, наша ће се песма тугованка протегнути далеко — далеко.....

А како и не би, кад је много и много оних, што су издахнули у мраку под ударцем зликовачког ножа, што сад треба сунце јарко да осветли и песма да опева...

И то је учинило да ми сад променимо наша ишчуђавања и да се чудимо ко оста жив, а не ко погибе, и да с правом питамо један другог: ама Бога ти зар си и ти жив и како оста жив? Јер док беше правило да гину само они који су на позицијама, сад се то правило изокренуло да више гину они, који остану код куће, пего они на фронту. А има ли грђих кукавица на свету од оних, који убијају незаштићену чељад? Мислите ли ви да су то јунаци? Не, то су најозбиљнији разбојници и стрвотери, који чим осетише тврду песницу на фронту одмах клекнуше на колена и положише оружје. Ето такви су били наши непријатељи, Бугари.

На жалост Сотир и Тодор Тодоровићи спадају у ред оних многих и премногих мученика, који су пали од тог разбојничког ножа и којима је непријатељ учинио ту почаст да понесу мученички венац на Голготу, с том разликом што је Христос васкрсао одмах трећег дана по распећу, а они треће године. Јер ево како један по један васкрсавају из њихових гробова и долазе нам у походе...

Христос васкрсе ие мртвих.

Благословен је за навек онај који иде у име Господње и народно.

Добро нам дошли, браћо Тодоровићи, од вашег далеког пута! Је ли вам топло било под травом више Грделице?

Јесте ли се ужелили ваше радње и дућана? Јесте ли жељни да видите ваше породице и вашу децу? Ево их!! Они вас жељно чекају, свечано и парадно! Добро сте им дошли!

Хоћете ли да чујете како су се они провели за ове три године? Онда чујте! На овом месту само пре неколико месеца, ваша су деца догерана жандармима овде, морала слушати из уста Бугара, како је ово све Блгарија и како сте ви и деца ваша Бугари и како је Лесковац и „цела Моравата срцето на Блгарија.“ Е па лепо, Зашто они вас побиеше кад сте ви Бугари? Зашто побиеше толике Лесковчане, кад је Лесковац бугарски! На то питање даће они одговор на суду, кад буду суђени за то. А ми да наставимо нашу тужну песму.

Та песма почиње: Ја сам Србин и завршује се: ја сам Србин. Браћо Тодоровићи, да сте ви знали да кажете: ја нисам Србин, ви не бисте онда погинули.

Али Бугари су се преварили у рачуну. Они нису знали да је српски народ исто што и врба, што је више поткресујете то се она све више подмлађује и расте.

И коса, која је замахнула да све редом коси, закачила је и вас два брата, која је као свака коса прво хватала крупнију траву па онда ситну. А та крупна трава била је: учитељи свештеници, судије, професори, чиновници и виђени грађани. Ви сте дакле били та крупна трава и морали сте ући у први откос.

Па шта је то чинило вашу крупноћу? Управо, ко сте ви? Кад сте рођени? Ја то не знам. Где је ваша кућа? Ја и то не знам. Јесам ли ја био ваш лични пријатељ? И то не. Какви сте ви били трговци? И то је сасвим споредна ствар за овај моменат. Главна је ствар за нас сада за што

сте ви погинули и зашто вам ја држим говор. И то је проста ствар. Сваки онај који ради за добро отаџбине он је мој пријатељ и ја га добро познајем. И Сотир и Тодор Тодоровић радили су и пали за добро отаџбине и тиме су они постали и ваши и моји пријатељи. Кад људи раде на једном истом послу, они су онда не само познаници него и браћа и пријатељи. Ето зашто ја о њима говорим. И мени онда не само што чини част и задовољство да то чиним, него ми је и то дужност.

А друга је пак ствар ког су они рода и племена. И то је зависило од њих. Кад су једном запитали Доситеја од ког је рода и племена он је одговорио: То зависи од мене, ако сам ја добар, поштен и радан човек, ја сам од великог рода и племена, ако ли нисам онда сам ја од малог и незнатог рода.

Ето зашто су Сотир и Тодор од великог рода и племена и зато они сад не припадају само њиховим породицама, него свима нама. Али, допустите да вам само ову епизоду кажем о њима. Кад сам први пут дошао у Лесковац и прошетао овом пијацом поред ових дућана, видео сам два крупна црномањаста и лепа човека. То су браћа Тодоровићи из фирме: Николче Тодоровића и синови, одговорили су ми пријатељи. Ама зар и Лесковац може имати овако лепе и крупне људе, који је тако рећи до јуче био у ропству под Турцима, изразио сам своје чуђење. И нисам их могао одмах распознавати. Кад видим Сотира ја мислим Тодор је, а кад видим Тодора ја мислим Сотир је.

Кад сам питао после ко је председник народне одбране, они су ми одговорили Сотир Тодоровић, ко је председник Црвеног Крста, Сотир Тодоровић; ко је председник Трговачког Удружења, Сотир Тодоровић; ко је председник Удеоничке Штедионике, Сотир Тодоровић; а ко је председник Ђачког фонда сиромашних ученика, Тодор Тодоровић; добротвор тога фонда, и т. д. и т. д. Не може се описати ни изрећати све шта су та два човека за својих 50 60 год. радили и урадили за добро свога места и народа.

Али ја не пропуштам да и ово испричам. У једној књизи, Споменици Лесковачке Певачке Дружине прочитао сам ових неколико редака: када је славни Коле Рашић дошао са добровољцима да ослободи Лесковац 1877 г. један калфа терзијски сашио је први тробојку, Српску Заставу и изнео пред добровољце. Овај калфа био је Сотир Тодоровић.

Ето како је он започео своју политичку каријеру, а ево како је завршио! Е па шта ћете, такав је патриотски пут! Он по некад води лепим стазама, а богами и кроз трње, дубодолине и вратоломије и у смрт! Али увек води рају и цвећу. Горки су путови патриотског раду али су му на крају крајева слатки плодсви и воде у вечно рајско блаженство.

Је ли вам сада јасно зашто су погинули браћа Тодоровићи? Они су жртва њиховог патриотског рада, као и сви други Лесковчани, који су пре или после њих пали.

Сотир је био преседник народне одбране, једне уставна чисто просветно националне, којој је био задатак да буди и шири српску мисао. И ово што ми сад чинимо, чинимо у име народне одбране, коју је непријатељ на зуб узео. Споразум је био између Аустрије и Бугарске да се побију сви чланови народне одбране. Али Аустрија није то урадила него је те људе само интренирала. Имала је дакла више човечности. А Бугарска је то једва дочекала и кидисала као бесно псето на Србе.

Драги сродници и пријатељи погинулих покојника! Оппростите што вам не можемо дати боље утехе до те: да гробови ваших покојника и др. нису ваша само својина, они нису више својина ни самих Лесковчана, ни Ниша ни Београда, не, већ они су сад наша општа својина, па и заједнички сведок и живи споменик бугарског варварства, који ће вековима причати поколењима о зверствима њиховим. На њихове ће гробове доносити цвеће не само њихове породице, већ чак они из Новог Сада, Суботице, Сарајева и Дубровника, јер да ови и они на фронту нису пали, они се не би ослободили, нити би се створила Велика Отаџбине наша.

Слава им!

Г О В О Р

који је држао г. Михаило Буринчић трг., 30. септембра 1919. г. пок. Ђорђу Цекићу—„Лешњаку“ бив. трговцу и кмету општине лесковачке.

Тужни зборе,

Има тренутака у животу кад човек није у стању исказати све оно што осећа и оно што му душу притискује, када није у стању да да вернога израза болу и тузи, која га тишти и ломи.

Један од тих момената је и овај, кад је мени у део пала тешка дужност, да у име самосталне радикалне странке проговорим данас о виђеном њеном члану покојном Ђорђу Цекићу—„Лешњаку“ бившем трг. овд. кога варвари Бугари стрељаше у близини села Рудара, пошто га претходно прозедоше кроз варош с тобошем као неко страшило на дан Св. Тодора 1917. год.

Ну да би био у стању да искажем оно што осећам, премишљао сам дуго док се нисам сетио Његушевих речи: „Тврд је орах воћка чудновата, не сломи га ал' зубе поломи“. Јест, слушаоци, Бугари нас ломише, напунише лешевима „Арапову“ долину, начинише касапницу од Лесковчана и околних сељака у Сурдулицу, али нам слободу не моглоше уништити. Да смо пак заиста слободни сведоци смо ми овде данас сакупљени; а значај данашњег скупа је ради одавања признања, једном од ретких људи чији рад остави врло видне трагове и који чињаше част грађанима града Лесковца.

И ако покојника Ђорђа Лешњака нема међу нама, не видимо његову фигуру, не чујемо његову одмерену реч, не видимо сјај који је долазио од његове личности, али се живо сећамо, јер није давно било, његова чврста карактера, који ни под најстрашнијим мукама и претњама не попусти, него паде као жртва обести бугарске. Не проказа ниједног свог друга, који с њиме заједно радише на обуздавању самовоље бугарске и ослобођењу народа.

По чврстини карактера, нашег пок. Ђорђа Лешњака, можемо слободно ставити у ред људи Старца Вујадина који својим синовима у најкритичнијем моменту проговори: О, синови, моји соколови, видите ли проклето Лијевно, ће у њему бијели се кула? Онде ће вас бити и мучити, пребијати и ноге и руке и вадити наше очи чарне. О, синови моји соколови, не будите срца удовичка но будите срца јуначкога, не одајте друга ниједнога.

Нису одали они, а по примеру горњем није одао ни покојни Ђорђе, није рекао ниједну у корист бугарску, ни онда, кад му је бугарски официр расекао главу сабљом, под претњом да мора казати све. У том најтежем и критичном моменту пок. Ђорђе рече: „Не, једанпут се мре!“ И мирно сачека плотун пушчаних зрна од којих паде у нарочито спремљену раку.

Њега сада нема, али су пред нама његове свете мученичке кости, које нас потсећају на она црна и зла времена, када само смрт владаше по овој околини. Његова успомена изазива нам сузе на очи, које су већ усахнуле. Потсећа нас на оно тиранско време, у које се хватасмо за главу на глас о смрти, којег нашег пријатеља. Постећа нас велим на оно време, у које свакодневно губисмо по једног од синова, браће и другова. — У томе времену изгубисмо једнога од највећих културних радника града Лесковца Ђорђа Цекића „Лешњака“.

Драги покојниче, ти си од почетка Балканских Ратова па све до смрти радио и преко своје моћи, само да помогнеш општој ствари, да дочекаш да видиш велику Србију па, каква црна судбина среће! Твој син Јоза враћајући се с фронта, преким путем из Скопља, к теби да те види, да ти први јави радосну вест да смо слободни — умре. Не заборави драги Ђорђе да јавиш и тзоме сараднику на делу ослобођења покој. Илији Катанићу поручнику војводе Пећанца који заједно с тобом паде стрељан и спаљен у Турековцу од бугарске варварске руке — да смо слободни. —

Ти си у друштву мученика Тасе Грандафиловића Проте Стеве Комненовића, Јозе Биволаревића, Марка Јоковића, Трандафила Коцића, Глигорија Миленковића и осталих других знаменитих мученика које татари — бугари на зверски начин отераше пре времена у гроб. Поздрави их и реци им: да се сваки од нас дичи данас твојим и њиховим херојством. Кажи им да њихове гробове и кости још нисмо пронашли, нисмо их окитили цвећем, окадили тамјаном и залили вином. Али неће дуго трајати а на вашим хумкама стајаће мраморни споменици, који ће нас вечито потсећати на бугарско варварство и на којима ће крупним словима бити исписано: Слава вам!

АНКЕТА Г. РАЈСА.

Врање — Сурдулица — Власотинце — Лесковац (Томе I.
страна 75. — 112.) у изводу:

Врање.

3-16 октобра 1915 год. ушла је у подне бугарска коњича у варош. Баш је био пазаран дан. У Врању није било српских трупа. Младићи из вароши узели су пушке и убили једног Бугарина на пијаци, а другог заробили. Ти младићи су се затим попели на позицију и задржавали су је до 10 сати изјутра. За то време народ из вароши већ је побегао. И 4. октобра увече Бугари су већ опљачкали дућане и куће. Под изговором да хватају српске комите, они су апсили грађане и одузимали новац с претњом да ће их убити. Ђорђе Мининчић стар 45 год. отац седморо деце и син Петра Погачаревића стар 16 год. били су убијени. Првome су војници одсекли језик, ископали очи и сломнли руке. Затим су узели 30 грађана као таоце и затворили су их у врањској општини, који су ту остали недељу дана без хране. Неки од тих заробљеника, који су имали новац код себе потплати и су стражаре, који су их пустили. Али су опет били ухваћени и затворени. Та су хапшења све дотле трајала, докле се нису вратили сви мештани својим кућама. То је било око 18. октобра. Од тада па до првог новембра Бугари су оставили популацију на миру.

1. новембра сви људи од 18 до 50 година били су позвани у општину где је дошао Илков мајор, командант 3. батаљона 42. пука.

400 грађанина тако су сакупљени у општини, са једном листом у којој је било 300 имена забележених.

Ти људи били су интернирани у Пловдиву. Увече још истог дана били су убијени: Ђорђе Антић — Ђукић стар 55 год. бив. посланик, Риста Ђорђевић стар 45 год. обућар; Риста Димитријевић кројач и Милева Шкрљићка учитељица 45 год.

Сахрана Срба, које су Бугари зликовачки побили
у Сурдулици.

Она је била дигнута из постеље и онако у кошуљи изведена изван вароши и тамо стрељана.

После два дана били су убијени: поп Аксентије Собински и Воја Бунушевац стар 18 год. Овоге су убили под изговором да су нашли пушку код њега. У исто време Бугари су убили једног српског поднаредника који се је био сакрио. После два — три дана Бугари су убили попа Аксентија Мишића, кога су извукли из кревета.

Око 15. децембра почели су да хапсе људе по вароши. Та хапшења вршена су увек ноћу и ухваћени су били и затворени без хране. Око 20. децембра свештеник Поповић (55 год.) из Врањске Бање и Трајко Толимат били су изведени из затвора и стрељани. После Божића позвали су све људе од 18—50 год. да их интернирају. Ту је била једна комисија која је бирала људе за интернирање. У комисији су били: капетан Димков 3. батаљон 42. пука, поручник Бранов из 42. пука и два среска лекара Д-р Васиљев и Д-р Сапунџијев, Д-р Васиљев је био трупни лекар из истог пука. Они грађани који су имали новац платили су и били су пуштени, а који нису имали они су интернирани. Са овим последњима били су слепи и глуви и који су били болесни од падавице. Свега је било 500 становника из вароши који су били интернирани. У то време Бугари су зитворили у тамницу Љубицу Јовановић (55 г.) и жену мајора Бацовића. Љубица је била тучена тако страшно да је после тога била два месеца болесна.

28. децембра стигла је прва група интернираних, преко Трна за Софију. И када су ти људи приспели у Сурдулицу, Бугари су одабрали 17 отмених и убили су их. Мита Митић монополски надзорник, Ђорђе Петровић трговац, Јанча Вучковић трговац, Риста Манасијевић, банкарски благајник, Мита Лежичковић чиновник у монополу, Душан Калчић експедитор, Ђорђе Цупара трговац, Коста Ђорђевић порезник, Мика Младеновић трговац, син Манете Чашиног шегрт, Томо Момчиловић кројач, Миливоје Стаменковић, Аритон Милковић, сви из Врања. Благоје Илић фабрикант из Власотинца и три попа из околине вароши: поп Тома, поп Манојло и поп Стоилко Стојковић.

23. Јануара 1916. дошао је пуковник Петар Калканџијев командант 42. пука и наредио још исте вечери да се интернирају још 6 грађана и четворица су били стрељани у Сурдулици: Тома Микић (54 год.) судија, болестан од туберкулозе, Тома Ђурђевић председник првостепеног суда из Смедерева, Тома С. Михајловић трговац

и Тома Зафировић посланик из Врања, који је имао срчану ману.

И последњи пут 9. фебруара беху позвани сви људи од 18—100 година! То је био почетак интернирања народа у маси. нарочито становника из околине Врања. Сви они који су били забележени у листу и позвани из тог места беху затворени и Калканџијеви жандарми тражили су им новац да их пусте у слободу.

Помоћници славног пуковника Калканџијева били су: капетан Димков и поручник Хранов, обојица из 42. пука. У то време били су ухапшени: професор Ђура Илић, Мијалко Кићић и Коста Стамболија берберин. То је било истог дана када су побијени 11 свештеника из Гиљана на пијаци. Становници су чули јаук ових несретника и сутра дан видели су крв и њихове разбацане капе.

Бугари су почели да врше регрутацију у месецу марту 1917. године. 500—600 младића од 18 год. били су послани у Пернички рудник, где су многи помрли. Они су били употребљени као регрути — радници. Месеца јуна Бугари су интернирали Луку Петровића и две бабице Милеву Борисављевић и Душанку Солдатовићку. Душанка је имала дете од 3 године. Месеца априла 1918. интернирали су Михајла Рашевића са његовом ћерком Драгом Милић и Мицом учитељицом. А 15 дана пре њиховог одласка Бугари су интернирали Љубицу Јовановићку са њене 2 ћерчице.

За време њихове окупације Бугари су пљачкали и скупљали популацију коју су батинали стално. Било је три председника општине: Михајло Попов из Софије, Иван Марков из Прилепа и Неслетников из Рушчука. Та три човека грабили су све што су могли. На пример одузимали су пшеницу и препродава и становницама у своју корист. За време окупације вршене су и реквизиције. Обично су давали бонове за реквириране ствари. Међутим реквизиторске бонове нису давали сопственицима реквирираних добара, већ председницима помоћу којих су они наплаћивали и узимали новац за себе. Године 1917.—1918. Бугари нису плаћали ништа нити су пак давали бонове за реквирирана добра. Школе су биле бугаризирани а српске књиге биле спаљене. Употреба српског језика била је строго забрањена, само бугарски језик био је дозвољен. Имена људи била су промењена са терминима „ов“ и „еф“. Присиљавали су народ да изјави да је бугарски. Свега четири човека изјавили су и потписали да су Бу-

тари. То су била два свештеника и два општинска слу-
житеља.

При поласку Бугари су тукли народ, међу осталима и Луку Петровића. Сабрали су сву стоку. Немци су оду-
зели намештај из кућа повређених. Они су уводили коње
по салонима и упрљали их све због њихове потребе. Село
Ушевце било је потпуно уништено од Бугара и поубијали
су жене, децу и старце.

Поред пљачкања и рђавог поступка према народу,
отимања, крађе од војске и чиновника цивилних конста-
товано је свуда где год су били Бугари :

1. Да су 30 становника били побијени од Бугара међу
којима су биле и жене. Та убиства су вршена у Сурдулици

2. Да су 10 личности, међу којима су били и 7 све-
штеника доведени из Гиљана били побијени у сред ва-
роши Врања.

3. Да су Бугари уништили села у околини вароши
убијајући жене, децу и старце.

4. Да су 500 становника сигурно били одведени за
интернирање. Неки су били убијени у Сурдулици. За остале
се не зна. Из околине Врања људи су били интернирани
у масама.

5. Међу интерниранима били су и болесни извучени
из кревета, сакати и скоро ћорави и т. д.

6. Овим злочинима су одговорни бугарски официри:
пуковник Калканџијев командант 42. пука, капетан Димков
3. батаљона (истог пука) поручник Хранов, срески лекар
Сапунџијев и трупни лекар Васиљев.

7. Да су 500—600 младића били регрутовани као ре-
грути — радници и послани у Пернички рудник.

8. Да су три председника бугарска који су били у
Врању: Михаило Попов, Иван Марков и Неслетников зло-
употребљавали њихов положај и обogaћавали се на штету
народа.

9. Да Бугари 1917.—1918. нису плаћали ништа што
год би реквирирали.

10. Да су на силу, али без успеха хтели да народ
изјави да је бугарски.

11. Да су Бугари при поласку и због неповољних
услова мучили народ и одвели сву стоку.

12. Немци су опљачкали и оштетили и побили људе.

ДРУГА АНКЕТА Г. РАЈСА

№ 32. (Томе I. стр. 92.—101.)

СУРДУЛИЦА.

Изјаве: Алексе Јанковића (69 год.), Аксентија Томића (65 год.), Михајла Момчиловића (45 год.), Јована Марковића (53 год.) Косте Јанковића (40 год.), Маринка Станковића (66 год.) сви су из Сурдулице. Сваки је своју изјаву написао.

Три грађанина из Сурдулице били су убијени од Бугара. Сима Момчиловић шумар, Живко Аранђеловић, Мика Стојановић чиновник били су убијени 8. децембра 1915. године. Затим су Бугари позвали све људе од 18 до 50 година и сви су били затворени у општини. Увече су Бугари изабрали 5 људи од којих су тројица пали као жртве а друга двојица успели су да се спасу. Двојица су били убијени кундаком, а трећи, Сима Момчиловић био је мучен целе ноћи, све до саме зоре. Прво су му изломиле руке и ноге, затим му одсекли језик и уши. После тог извршеног дела сами бугарски војници су причали.

Две до три хиљаде људи били су доведени из других места и ту побијени. Било их је толико много да их сведоци нису могли ни пребројати. Године 1915. 7. децембра били су убијени 7 учитеља на путу близу вароши и Бугари су наредили да их неколико Сурдуличана сахране и ови су констатовали да су били учитељи које су Бугари прво страховито мучили и најзад их стрељали.

10. децембра 18 личности било је доведено из Скопља и Бугари су их убили код Врле Реке. После 8 дана, Бугари су убили на истом месту 18 људи из Прилепа, међу којима је било једно дете од 13 година. Да не би становници видели шта се је дешавало на том месту Бугари си им забранили да ту пролазе.

23. децембра 1915. године Бугари су довели из Призрена једног адвоката родом из Књажевца са његовом ћерком која је имала 16—17 година и ноћу су били такође убијени. 7. децембра (исте године) они су довели још 140 људи из Лесковца и убили су их у Дубокој Долини.

При сваком убијању Бугари би поделили на групе по 10 људи и бајонетом су их убијали. Цигани из вароши били су присиљени да укопавају те жртве. Међутим има

неке жртве које нису биле законане и кучићи су их разнели и појели.

У почетку јануара Бугари су довели 12 људи, а затим још 6 и побили их. У току месеца било је доведено неколико група, које су бројале око 300 људи из Прокупља, Куршумлије, Лебана, Лесковца, Ниша и Приштине и т.д.

Свака је група бројала око 120 људи. И такве су групе приспевале почев од месеца јануара до месеца марта. Ту је била једна комисија која им је решавала судбину. Та је комисија била састављена од 3 човека: Нестор Симеонов п. поручник из 42. пука, командант извршног одреда, Тодор Витанов поднаредник 10. чета 42. пука, и болничар Пејов такође из 42. пука. Председник комисије био је Симеонов. Војници — целати били су из 42. пука и командант њихове чете био је п. поручник Стојан Јуруков а и исто време и командант места у Сурдулици.

Сва убиства су вршена код Врле Реке, у Дубрави, Стојковој Шуми, у Дубокој Долини, Калиферу и Радићевој Бари. 40 гаоца били су убијени у Влашком Долу. Код Врле Реке нашли су свештеничка одела. Сведок Станковић све је видео из његове кафане кроз прозор коме су наредили били да упали лампу и да је остави целе ноћи да гори. И заиста сваке ноћи после 10 сати вршена су убиства пред кафаном Станковићевом.

Најзад је војницима досадило да убијају и одрекли су послушност, онда је комисија тражила од Врховне Команде да им пошаље комите из Македоније да наставе посао. После неког времена дошли су ти целати под командом Трајка Попова из Скопља. Они су имали да врше нарочиту мисију, а то је да убијају и то само ноћу. Једном су војници рашчеречили неког Тому из села Полома пред његовом женом и дететом.

70 људи из вароши били су интернирани; 200 младића из среза били су регрутовани као регрути-кулучари. При поласку Бугари су хтели све да отерају, али окружни начелник их је спречио, говорећи им да се то не сме извршити према условима капитулације. Сви становници људи и жене били су опљачкани и тучени.

Први председник био је Таса Станков из Трна. После њега је дошао Крста Менков из Ћустендила. Он је глобио за новац и био је за то кажњен на 6 месеци затвора. Трећи председник био је Иван Василев који се је мало боље понашао од бившег председника.

Најзад последњи председник био је Ненко Јарков. Он није био тако рђав али је ипак узимао људима новац.

Деловођа општински био је Стојан Георгиев, један човек веома рђав и опасан према народу. Он је секао општинска дрва и продавао их у своју корист. Он је узимао становницима све што му је било по вољи а није ништа плаћао.

Све намирнице, бериђет, дрва и т. д. биле су реквириране. Кад-кад давали су бонове а никако нису плаћали, што год су узели.

Употреба српског језика била је строго забрањена. Сви људи који год су имали шајкаче и српске књиге били су тучени и интернирани. Српске књиге биле су спаљене. Све цркве су постале шизматичке. Месеца јануара 1917. варош је била опкољена војницима и шеф полиције присилио је становнике да се у школи потпишу да су Бугари.

Шеф полиције био је Најдан Константинов из Ћустендила. Бугари су посекли забране да би узели дрва и то забран Илије Ђорића, Ритуна Марковића, Стојана Димитријевића, Ристе Ђорића удова, Тодора Ристића и Цанки Ристе Крстића. Људи, жене и деца били су присиљени да кулуче. Чак и чиновничке жене морале су да раде бесплатно и без хране,

Изјаве: Османа Ђурића (65 год.) и Муставе Хамедовића (66 г.) обојица Цигани из Сурдулице.

Ова два сведока су ми изјавили да су их Бугари присилили да сахрањују побијене, и да су хтели све Цигане заузете за тај посао да одведу у Бугарску заједно са њиховом војском. И кад су ме одвели, у Дубокој Долини чак знају где су посарањиване све жртве. Значи, да су истина били присиљени и то вршили из страха.

Изјава: Христифора Цветановића из Лесковца:

„Ја сам био одведен са 80 осталих особа у Сурдулицу. 6. децембра 1915. г. За време путовања ништа нам није дато да једемо и тукли су нас без објашњења веома сурово. Када смо дошли у Сурдулицу одвели су нас у једну долину крај пута (у Дубокој Долини). Ту су нас бугарски војници тукли и боли нас бајонетима.

Мене су проболи на два места и ја сам успео да се одвежем и да побегнем. Видео сам многе моје другове који су лежали мртви на земљи“.

Ја сам прегледао тело овога сведока и констатовао сам ожилке од бајонета. Чак шта више приметно сам код Цветковића нервни удар јер је био премрео од ужаса. Кад прича не може да се уздржи а да не плаче.

За време мог путовања пратио ме је артиљеријски

поручник Жарко Поповић ђенерал-штабни официр Моравске Дивизије и моји сведоци из Сурдулице, а такође неколико Цигана из истог места, који су ме пратили до Дубоке Долине. То је један шанац који није много дубок, али је доста дугачак, кроз који протиче један мали поточић само онда када пада велика киша. Било је довољно да се разгрне лишће и да се једним ударом мотике оцени каква је земља. Наредио сам да се отвори једна од многобројних рака. И пошто сам извадио кости од петоро људи од којих је један свештеник, јер сам познао по оделу поповском и неке остатке сељачког одела, констатовао сам да у тој рупи има грдно људских костура. Приметио сам да је велико камење којима су били затрпани гробови, упрскано крвљу, што значи да су целати затрпавали живе људе. Цигани су ме уверавали да су затрпавали жртве још живе. Приступ у Дубоку Долину био је строго забрањен становницима из тог краја. Један стражар је увек стајао на улазу у долину.

Моји су извештаји о догађајима у Сурдулици прибрани још из тајног писма Ивана Димитрова, начелника округа врањског, које је било упућено Министру Унутрашњих дела Министру Народнoг Здравља у Софији, које датира од 23. марта 1916. под нумером 903 чија је копија предата српским властима, коју је једна девојка из Врање предала; она је била чиновник у окружном начелству ове вароши.

Пошто је критиковао веома строго понашање бугарске војне власти у овом округу, овај начелник изгледа да је био добар човек и запрепашћен овим суровостима његових земљака због догађаја у Сурдулици у следећем.

„Може се оценити према званичним документима, шта сам учинио и протествовао због неједнаког интернирања не само због Зафировића као што је то иначе била моја дужност. Додајем да су ме пуковник Калканџијев и мајор Илков често спречили да вршим моју узвишену дужност, која ми је поверена. Међутим ја сам увек радио на миран начин. Ја могу да докажем помоћу сведока да су криви 1 фелдвобел и 1 наредник који су били узрок да се Зафировић интернира, који је био болестан од ревматизма, болест веома озбиљна, и по наређењу мајора Илкова био је изведен пред лекарску комисију Д-р Маркова управника 2—3 болнице. Д-р Марков је ослободио Зафировића и дао му је уверење. Не треба заборавити да је у кући Зафировићевој седео пуковник Кал-

канцијев и мајор Илков. 23 јануар ове год. Јафировић је био одведен у Сурдулицу у то место врло добро познато људима из Врање и Лесковца, без да су дозволили да му жена дода лекове и потребно одело. У Сурдулици поред једног писма што сам послао полицајцу Георгијеву пустили су га да се одмори и затим су га убили. Те исте вечери пуковник Калканцијев веселио се је код мајора Илкова и није хтео да прими мог секретара. Обојица су славили за њихово дело. Међутим Јафировић је био одржаван у животу од инјекција и сваког часа се очекивало да умре.

„До данас ме је било срамота да кажем да је фелдфебел као одговор на моје питање за Јафировића извадио сабљу и запретио ми је машући изнад моје главе, а то је да Калканцијев извршава своју дужност енергично“.

Ја сам дубоко убеђен да су мотови за ингернирање патриотске племените ствари, али не могу да разумем зашто неправедно интренирају и силују жене и ћерке интренираних јадника.

„У кратко изјављујем: Да су злочани Калканцијеви, као и Илкови исто као и капетана Денкова, поручника Хранова и кандидата Антонова, Цурева, фелдфебела Алексе Попова из Цариграда и војника Хамонолова Битпазарског дедектива, Георги Хорова и да су сви ти злочини фатални за Бугарску и искључили су Бугарско име. Исти злочини били су извршени и у Нишу, о чему сам послао рапорт Врховној Команди, Господину председнику владе и вама лично Господине Министре и зато сам тржао да се изврши што пре једна анкета о зверствима, убијањима, пљачкама на вашем расположењу.

И та анкета садржи имена, дела и датума.

„Хтео бих да вам доставим један карактеристичан факт, који сам чуо у Лесковцу који нам лепо показује и што нетреба заборавити да је ми ијонер Благој Илић, који је имао фабрике у Врањској Бањи, Лесковцу и Властотинци и чија је породица била у Карлову и један од чланова мајор бугарски. И тај Илић био је убијен ма да се он у политику није мешао. Али је имао код њега 100—120 хиљада лева и имао је прстење, сат и табакеру од велике вредности. То све било му је одузето у Сурдулици о којој вароши већ песму певају и састављаће их још много, авај!

„И тај исти човек пре него што ће бити убијен да би спасао свој живот нудио је да приложи пола милијона

лева бугарском црвеном крсту. Али су војници више во-
лели да се дочепају тих 120 хиљада лева о којима су
знали сигурно да је имао код себе. Дакле има међу на-
шим људима који слабо маре за корист Бугарске и њену
храбру војску и праве милијоне. Међу овима нализи се
неки п. поручник Јуруков садашњи командант места у
Сурдулици.

Пуковник Калканџијев лично је рекао чиновнику Ка-
раџову следеће речи које значе много: „Да, ја отимам,
крадем! Видите ли у овој соби много дивана и на сваком
по један тепих. Па лепо то је све узео Кирилов“. Те речи
је изговорио Калканџијев у стану и које је мене поновио
Караџов пред п. пуковником Др. Велчевом, а ја сам их
поновио лично Кирилову.

„После свега овога ви можете замислити каква је
ситуација овамо. И да бих вам доказао да је истина ево
вам доказа: Два наша војника су полудела када су једном
присуствовали на тим сценама страшним у Сурдулици а
двојица су умрли од нервне кризе.

Познавајући врло, врло добро ту атмосферу, ја сам
учинио извесне кораке да се стане на пут овим злочини-
ма да би спасао интересе наше земље и да променим
ситуацију у вези са заповестима старијих да би их учинио
трпељивије са интересима домовине.

Ја нећу никад заборавити речи које ми је рекао фелд-
вебел Попов, 23. јануара ове год. у вече пред целом по-
родицом Зафировића и пред његовим братом: „Ја сам
доста скотрљао главе па ћу такође скотрљати и твоју“.

Начелник цитира у другом његовом писму веома ин-
тересантном упућено главном инспектору регрутне коми-
сије у Нишу, 2. фебруар 1916., говори о још једном човеку
који је био иинтерниран, и који је био одведен у Сурду-
лицу. Он наводи 20 примера као на пример: Трифуи Митић
има више од 50 година скоро слеп и болестао. Одведен
из кревета болестан и када је био доведен у Сурдулицу
морао је да легне опет у постељу.

Начелник именује као главне кривце потчињених зло-
чина у врачском округу пуковника Калканџијева и мајора
Илкова. Моја анкета доказаће оправдану оптужбу. У целом
врањском и лесковачком крају само сам чуо имена ове
двојице. Обојица припадају чувеном 42. пуку. Калканџијев
је био командант тога пука а Илков командант 3. батаљона.

Имаћу прилике да се у другим репортерима вратим на
злочине бугарске и на ова ова човека. Сигурно је да нема
међу Бугарима људи који имају више злочинског дара.

Димитров говори такође и о капетану Димкову у трећем батаљону 42. пука и о Хранову поручнику (истог пука) и још о двојици који су били у тој компанији а то су: Д-р Сапунџијев батаљонски лекар и срески лекар Д-р Васиљев. Обојица су били у тој комисији за интернирање и радили у Врању.

И пред том комисијом извршили су безбројна интернирања у том крају краљевине.

Тако је моја анкета састављена и по документима из важних бугарских извора:

1, Бугари су убили много људи у Сурдулици; сведоци цене да има око 2—3000;

2, Жртве су доведене у Сурдулицу из свих крајева. Три су пак из исте вароши;

3, Убиства су вршена на овим местима: Врла Река, Дубрава, Стојкова шума, Дубока Долина, Калифер, Радићева Бара и Влашки Дол;

4, Убиства су вршена по наредбама команданта места п. поручника Стојана Јурукова и специјалне комисије Нестора Симеонова п. поручника, Тодора Витанова поднаредника и Пејова болничара;

5, Многи људи нису били потпуно убијени већ су били живи закопани;

6, Пуковник Калканџијев и мајор Илков обојица из 42. пука; Д-р Сапунџијев и Д-р Васиљев слали су људе из Врања у Сурдулицу, а капетан Димков и поручник Хранов били су извршиоци;

7, Били су убијени два човека озбиљно болесни;

8, 70 људи из Сурдулице били су интернирани;

9, 200 младића били су регрутовани за рад;

10, Све што су реквирирали иису плаћали;

11, Сви цивилни и војни чиновници обогаћивали су се на штету народа;

12, Српске књиге биле су уништене;

13, Српске цркве постале су шиизматичке;

14, Бугари су уништили приватне својине;

15, Становници су морали да кулуче без да им се плаћа.

МЕНТАЛИТЕТ БУГАРА.

— „Балкански Пруси“ — Зверски нагон — Охолост —
Њихов цинизам — Лаж — Незрелост — Њихови песници
— Мишљење из народа —

Мото: „Највише се морамо чувати охолости, нарочито племенске охолости. То је плитка особина, карактеристика, најчешће људи и народи без талента. Она је најгори инспиратор која упропашћује људе, државе и народе. Могу се народи и племена напети „као жабе“ а од тога нема ништа несимпатичније за суседе и сународнике.“

Др. Јован Цвијић.

(„Просветни Гласник“ јула 1920. год.)

Има ли лепше оцене за Бугаре и њихов менталитет од ове? Има ли кога народа на Балкану па и у Европи, који се више разметао својом величином, јачином, културом и цивилизацијом, него што је то радио бугарски народ? Дошавши лако до државе (крвљу руском и српском) и наметнувши себи у главу мегаломанију о Санстефанској Бугарској, која није била резултат каквог етничког проучавања балканских народа, него чист политички рачун ондашње Русије, Бугарска је постала несношљива у друштву осталих балканских народа. „Балкански Пруси“ како су они себе истински сматрали као „изабрани народ“ мислили су да се њима мора све чинити и да они могу чинити све што хоће. Отуда су произашла сва

њихова ратоборна изазивања, за све време од њиховога постанка, отуда фамозни комитет и комитацилук по Маџедонији, отуда и крупне политичке грешке и глупости, отуда и ратови и са њима варварства и зверства.

Али није само то што је Бугаре учинило тако досадним међу њиховим суседима. Има и у њиховој расној способности диспозиције за то. Прво та околност што се они нису ни из порекла татарског још оплеменили. Истина сваки народ има свој атавизам, који се опажа у испољавању праплеменских дивљачких особина. Сваки народ има својих криминалних типова. Имали смо их и ми, и у мирно доба и у овом рату. Али су Бугари превазишли све! И Немци не личе више на своје претке Тевтонце. И Маџари су одмакли доста од својих Монгола. На Французима се и не познаје да су потомци некадашњих Гала. Арнаути су још диваљ и некултивисан народ, то ми као њихови суседи најбоље знамо, а то тврде и сви научници који су испитивали тај чудноват народ. Али ми проведосмо кроз Арнаутлук сву нашу бежанију и нејач и никога глава не заболело од тога. Неколико случајева погибије од стране пљачкаша, не могу се никако узети као мерило за оцену целог тога народа. Много више човечности, сажалења и части показали су они према нашим страдалнацима на путу, него Бугари. Док Арнаутин великодушно прима побеђенога у свој дом на „бесу“, рањеника чак лечи, дотле Бугарин тек онда шкљоца зубима над оним кога је запленио, који му није више опасан, и једва чека кад ће да забоду нож у њега. Колико се наших избеглица вратило живо и здраво из Албаније и одмах погинуо чим је ступио ногом на бугарску територију. Али Бугари су били и остали Татари до последњег дана. Они су толико остали неизмењени да у једној групи Бугаре можете комотно разликовати татарске типове од словенских. Због

тога не треба много лупати и тражити узрок њиховим злочинима. И по квантитету и по квалитету они су такви да у њима има не само татарскога него и паталашкога мотива. Сви научници који буду дубље испитивали њихова злочинства у Србији сложиће се у томе. Јер то није случајна ствар, да они за пуних хиљаду година не могу да покажу способност једног разумног и солидарног живота међу другим народима. У осталом и они се нису бранили од тога да су татарског порекла, нарочито у овом рату, где су се чак неки њихови запаљени песници потписивали „Татаро-Монголи“. Они су у овом рату са својим поступцима испали већи Татари него њихови претци, него што су и сами мислили и веровали. Начин само како су вршили убијања довољан је да то потврди. — „Потребна је проницавост највећега светског психолога Достојевског и примена принципа, који је прокламовао велики Ломброзо, па да се из далека схвати и окарактерише душа, карактер и менталитет овога у овом рату потпуно полуделог народа, бугарскога народа“. (Др. Јов. Х. Васиљевић, Бугари и њихова зверства у Србији стр. 19.).

Њихови највећи песници: Вазов и Христов певали су у овом рату оваквим стиховима: „Нека се мирис од сагорелих тела непријатељских пење на небо, мирис тако драг Олимпу бугарских Богова.“ А то је било онда када се сва Србија пушила од сагорелих кућа и лешева, које су Бугари попалили. Француски лист „Golo.“ од 20. августа 1917. год. приметио је да ни у једној литератури светској није нашо тако свирепих и тако дивљих страна од те. Па су онда ти песници продужили и даље да певају и да изражавају жељу како би им најмилије било гледати умотана непријатељска црева око коњских копита итд. итд. А већ њихови војници нису престали певати омиљену њихову песму „По пет на нож!“ и веж-

бати се ради занимања бајонетима бодењем у јастуке и викањем „мамката ти српска“!

За разлику менталитета нашег и њиховог народа, ево шта је српски најбољи песник у то исто време као изгнаник на Крфу певао :

„Боже отаца наших, Господе деце моје
Што ме остави и у прах све ми сруши?
Боже отаца наших, видиш ли моје кћери.
Ако сам грешан њином чедношћу грех не пери“.

Једне погрдне речи о Бугарима, које су из пера српских песника могле проizaћи биле су Кајин и Јуда, имена која су Бугари потпуно заслужили.

Да наведемо још један пример разлике у менталитету између нас и Бугара. За време бугарске окупације био је у Лесковцу директор њихове гимназије неки Г. Бувков, који је поред школских послова имао за задатак и то да доказује народу како је Лесковац бугарски. Све су се ћерамиде тресле од његовог говора када је доказивао на лесковачкој пијаци како је „всичко моравското блгарско“. А кад су наши дошли он је затечен ту. Не само што га није ни глава заболела, него се још комотно шетао са својом вереницом по Лесковцу, и сада је студент на нашем универзитету!

Кад би случајно Бугари затекли неког нашег пропагандисту тако у Софији, шта би урадили с њим?

Друга карактеристична особина бугарског народа је неискреност и дволичност. Ми смо у Бугарину увек гледали брата, али зато сваки онај који се усудио да то изговори за време окупације њихове, добио је кундак у леђа. То, што нам највише смета да гледамо у будућност јесте њихово лажно братство, „јер на крају крајева, човек који је способан за један јак осећај мржње, може бити способан и за један јак осећај љубави. Кад би било у питању само бугарска мржња према нама, ми бисмо били спокојни, и могли бисмо веровати у изненадну

психолошку промену, која одваја нову Бугарску, Стамболијског од старе Бугарске „Фердинандове“. Али ова патолошка перфидност старе Бугарске, а ми још немамо доказа да се нова Бугарска у том погледу изменила, јесте и остаће још за дуго главна сметња за искрено зближење Срба и Бугара“. („Политика“ од 26. октобра 1920. год.).

Трећа не мање јака типична особина Бугара јесте њихово познато осећање неблагодарности. Зна цео свет да је Русија изгубила равно 100.000 својих најбољих синова на Плевни док је њих ослободила. Они су јој се за то одужили масакрирањем и онакажавањем руских војника у Добруци 1916. године. И док се Русија крвавила на Мазурским језерима са Немачком, општим непријатељем Словенства, дотле су Бугари певали химне Виљему и при крштењу деце давали им имена: Фердинанд, Хинденбург, Лудендорф, Макензен и т.д. Бугари не само што не признају да су им Срби заједно са Русима ослободили Трн, Брезник и Ћустендил, него чак шта више пишу у својим уџбеницима за децу како су они ослободили пиротски, нишки и врањски округ и предали их Србима! Цео свет зна да су она само помоћу српске војске 1913. год. добили Једрене, и да су се за то одмах одужили Србима мучким нападом 16. јуна 1913. године на Брегалници.

Они су и побожни, јер имају више цркава од нас, али им та побожност ништа није сметала да убијају Србе у Сурдулици у дане највећих празника: на Св. Николу, на Божић, Нову Годину, Богојављење и т. д.

Један поп бугарски насликао је у лесковачкој цркви Исуса Христа у Гетсиманској башти на молитви. А боље би било да је насликао шест попова лесковачких побијених од Бугара, на чији је крвави црквени престо он дошао.

Они су и „просвећенији“ од нас јер имају више

школа, учитеља и више писмених људи. Али су бар ту просвећеност и културност показали својим делима у Србији! Колико су они писмени видели се при спаљивању књига и слика, где су остављали књиге које говоре против њих, а спаљивали оне које служе њиме. Тако су негде спалили иконе, а остављали српске историјске слике, мислећи да су то иконе!

Њихова превртљивост позната је већ целом свету. Драган Цанков прети Русији (1858.—1873.) да ће превести Бугаре у унијате, ако им не да Егзархију. И Русија му излази у сусрет, како не би та чеда Православне Цркве прешла у другу веру! Да он није био сигуран у то да није тешко поунијатити Бугаре, зар би могао претити тим средством?

Али ни једна њихова особина не одскаче толико колико њихов *цинизам*. Сами разлози којим су они правдали њихова злочинства у Србији довољни су да потврде ту њихову особину. Тако нпр.

Војено положенијето, по коме је могао сваки њихов војник да ради шта хоће где упадне.

Да се застраши хората, кад батинају по читава села.

Ви сакривате оружје и комите, кад хоће да пљачкају и злостављају мирне грађане. Том приликом одмах им је излетала из уста ова језовита реченица: „Пари! кшта ште ти палја, глава ште ти се тркалја“.

Вашиите су криви за све ово! после сваког злочина овако су се правдали. А ти ниси крив што си дошао да убијаш? Ево један интересантан пример како су они стварали кривце.

У селу Великом Шиљеговцу (окр. крушевачког) дошли су увече неколико бугарских војника пред кућу Милете Раденковића, — старца од 70 год., изазвали га и затражили парче хлеба. Он им је дао. У јутру рано позван сиромаш чича у команданство и запитан: да ли даје комитама хлеба. Он је одговорио са „не!“ Они су му показали онај његов хлеб што је дао те ноћи војницима. Узалуд је он дока-

зивао да то није дао комитама него војницима, они су га толико тукли да је од батина пошашавио. Најзад су га стрељали.

Још је лепша њихова „часна реч“ коју су они, ево, кака испуњавали.

Фебруара месеца 1917. год. због познате народне побуне, беше пао у затвор код аустријских власти у Крушевцу протојереј Аврам Јовановић, парох велико-шиљеговачки, чије село припадале зони бугарских окупираних области. Одмах скочише сви грађани крушевачки да га узму у заштиту, због његовог великог имена и гласа, који уживаше у свом округу. Аустријске власти не мишљаху никакав процес над њим да врше, пошто у ствари не беше ништа крив, али га задржаше због лојалности према Бугарима. У том долази један делегат, бугарски официр са територије бугарске и тражи проту Аврама. Аустријске се власти опиру да га даду. Бугарски официр им даје часну реч да му неће ништа бити, само да му га предаду ради саслушања. Аустријска га власт предаје, и он је већ сутра у вече био убијен на мосту алексиначком и бачен у Мораву!

Баш као часна реч Фердинандова и Радослављева 1915. г. да неће напасти Србију!

Колико су они дивљаци били то се видело на сваком кораку, а колико су пак у исто време кукавице видело се из тога што по пет шест њих бајонетима терају једну бабу! Читава чета више пута тера два три наоружана човека. Али зато они су умели увек да виде брвно у туђем оку и да нададу дреку само њима достојну. Тако на пример „Војени Извештај“ у бр. 184. од 1917. г. пише: Како су Бугарски заробљеници у лагеру српско-француском у Солуну „живи погребени,“ зато што су неки покушавали да беже па су лишени слободног кретања. Како би се такви прозели у њиховом лагеру, који би покушавали бежати! И они то пишу у оном истом

времену, када су у својим лагерима наше заробљенике и интерниране грађане свакога дана десетковали убијањем, и остављали толико гладне да су се једва 20⁰/₀ вратили кућама. Али у свом листу „Моравски Глас“ најбезочније лажу како се српски пленици у њиховим лагерима налазе као код својих кућа.

„Мирољубиви“ Гешов званично игнорише Српски Црвени Крст у Женеву, под изговором: „Пошто Србија не постоји, не постоји ни њен Црвени Крст!“ И од привременог ратног стања прави стално! Не прима од Српског Црвеног Крста пошиљке за српски живаљ, притиснут бугарском незграпном шапом и оставља све чиновничке породице да скапавају од глади, оне породице којима су већ побили храниоце. Такав дупли злочин није могао да се замисли ни међу најдивљачнијим племенима земаљским.

Ако су песници доиста огледало свог народа, онда чујмо још једног бугарског песника како верно изражава душу Бугарског Народа:

„...О, Срби, скапани в безумства, извјетрали
 В разврат безпаметен — чрјез нас сте вие смели!
 Зашчо всјеки знаи шчо станало би с'с вас
 Без славни Лозенград и без Лјуле Бургас!
 Јунако блгарски! Стори да те запомна
 Во вјеки хишникт! Км брата вјероломна
 Днес грех с милости! Гњева ти да познаи:
 Бједи нечувани занес на србски краи!

— — — — —
 Плача нека чуе се всјадје по србски крај!

— — — — —
 — — — — — покри и с' најљути рани
 Звјер-воин и го жив в земјата закопај!!
 На пкл нека се прјеврне србски крај!
 За дом зачернен днес, да се зачерни село
 и град! Тогас едвам ти да расведриш чело!
 За гроб на свои, врни се гроб шче! Дерзај!
 От Бога е чрез теб наказен србски крај!

— — — — —
 Години там пјетел да не пропјеи — да бде

И днес така! Напрјед! Взмадне вздај!
Вв крви нека се обљее србскии крај!!

Днес вјервам аз, че ако се размине
За Србија, ако та не загина —
С цјел свет до вјека гаврила би се!

Днес свршва се! На Србитје сјадбата
Като с клешчи днес вади им душата —
И само теј сме отметели нии!

Грабители Срби, вас Блгарин помни
Не само от Сливница! От вјекове!
И пак ви повјервахме — вам вјероломни!
Пригрнахме вјечнитје си врагове!

Бједи безпошчаден о, брате: да гине,
Или в изгнание да се отвлече
Тоз, кои то с реч србска въздуха мрси ни
И кои то се Србин в тоз крај нарече!!

Ове песме зликовца, бугарског песника, Кирила Христова доносимо у оригиналу, да читаоци виде, каквог су менталитета бугарски интелектуалци. Како мисли и како пише Кирил Христов, тако мисли и осећа и сва остала Бугарска интелигенција а то су нам доказали и последњи догађаји.

Има ли још Срба који ће тако лака срца заборавити увреде које су нам Бугари нанели и злочине које су у нашем народу починили?

Ви Топличани и Косаничани, Јабланци и Лебанци и сви остали, који сте за време грозне бугарске окупације страдали, чији су оцеви и браћа на вешалима издисали и чија је земља обилно невином крвљу ваших милих и драгих натопљена, пристајете ли да све то заборавимо, па да ступимо, понова у један неискрен савез с душманима Бугарима? Говорити у данашње време о каквој заједници с Бугарима, то је крајње непознавање догађаја и осећаја народа. То је чак неморално! То питање треба оставити

потоњим генерацијама, да га оне решавају, онако, како су зверови Бугари заслужили. **Молитвеник“.*)**

Постоје читаве бајке о бугарској довитљивости и умешности да умеју свуда да се нађу где треба и да глуме кад им и како затреба. Ако треба да се представе као јуначки народ они су сви „Пруси“; ако треба да се покажу као убице они су сви „Старо-Блгари“; ако треба да се покажу кротки и побожни, они су сви преподобни; ако треба да се виде као најписменији народ на Балкану, они поплаве Европу својим статистикама о броју школа и писмених лица; ако треба свет да зна о њиховој култури и племенитости, пишу се брошуре само о томе да покажу свету колико има културних и хуманих установа у Бугарској. Међу таквим установама убројава се читаво туце друштва за заштиту животиња! И једнога веле таквога друштва је председник генерал Протогеров! Човек који се није зауставио од клања људи 1915. и 1916. год., док му савезници Немци нису то категорички забранили и који и данас врши убилачке организације, председник друштва за заштиту животиња! Панорама за опсењивање света, у којој се може видети цео свет и три села више, највише је веле очарала Американце, који нису имали прилике да ближе упознају тај „безазлен“ „културан“, „племенит“ и „благородан“ народ на Балкану што се зове бугарски, па им је лакше било поверовати него доћи и видети.

Ми смо већ и сувише сити били њиховог разметања са њиховом „преимућнијом“ културом од наше, толико, да нам је њихово самохвалисање било постало одвратно. Кад дођу на наше скупозе бајаги за неки заједнички рад, они су толико били осциони да су били несношљиви као такви. И ми смо трљали руке пред њима из велике учтивости и снисходљиви-

*) „Трибуна“ од 31. окт. 1920. год.

вости, извињавајући се за нашу „простоту“ и „сиромаштину“.

Услед тих таквих њихових особина није узалуд кристалисано, не само у нашем народу, него и у целој Европи једно чудновато али оправдано мишљење о Бугарима, од људи који их добро познају, а које гласи:

Кад је Циганин добио царство, веле, да је прво оца убио. А кад је Бугарин добио царство, цела је истина да је прво оца и брата убио.

Ето, то је менталитет Бугара!

Зликовачки побијени Срби од Бугара у Сурдулици: 1 виши
официр, 1 свештеник, 1 дете, 1 поручник и 1 редов.

ИЗВЕШТАЈ

Одбѐра анкетнога за испитивање узрока побуне у окрузима Топличком, Врањском, Нишком и осталима Привременом Народном Представништву.

ИСТОРИЈА.

I.

Народни посланици г. г. Светозар Ђорђевић и Илија Илић поднели су Интерпелације на Министра унутрашњих дела и Председника Министарског Савета о побуни и последицама у горе назначеним окрузима.

Из свију говора и у њима изнетих података изводи се следеће:

1) Да су Бугари у окупираним крајевима погазили најелементарнија људска права, загарантована не само у демократским, већ и у апсолутистичким државама. Бугари су убијали појединце, породице од 10—15 и 20 чланова, па и читава села. По тадашњим подацима скуп свију жртава износи до 35 хиљада људи.

2) Рушили су куће и села. Само у округу топличком 55 села је порушено. Поставили су најгоре чиновништво да примењује њихове апсолутистичке законе, депортирали су из свију места у неколико махова по 5000 грађана и интелигенције, продавали су сва безвласничка имања, као и сву реквирирану стоку и жито.

Изложен гоњењу, страдању и физичком трпљењу српски народ остао је миран, готово равнодушан

и покораво се наметнутом поретку, све док непријатељ није на најосетљивији начин потресао душу и осећаје, док није наредио општу регрутацију у намери да његове синозе пошље на фронт. Тада је плануо, и устанак је избио.

Кад је Народна Скупштина саслушала детаље Министра Унутрашњих Дела, који су били и обилни и страховити, као и говоре осталих посланика и изнета факта, донела је резолуцију: „Народна Скупштина је саслушала са дубоким болом саопштења Владе о страхотама и ужасима, почињеним од стране Бугара у јужној и источној Србији.

Клањајући се са побожним поштовањем сенима невиних жртава, које падоше у одбрани народне части, Народна Скупштина скреће пажњу свега цивилизованог света на паћенички живот једног витешког племена, које се нагло и систематски истребљује.“

БУГАРСКЕ ВЛАСТИ И ЊИХОВ РАД.

Више активни но способни за самостални рад имитирали су туђе уређење, и са доста успеха спровели га у више редове. Тако они имају модерне установе, слободу штампе, удружења, зборове и собрање са политичким партијама. Али то подражавање западној демократији показало се као кула на песку. Сви избори увек су потврђивали вољу Владе, а политичке и грађанске слободе остале су као декорације за страни свет; Бугарска је остала верна старом патриархалном поретку тако погодном за лични режим, који се са мало протеста, одржавао за 40 година под Батембергом и Кобургом.

УБИСТВА.

По уласку у наше области, Бугари су вршили једновремено разна зверства: убиства, злоставе, силовања, разбојништва, паљевине и то у свима местима подједнако. Прво по варошима, затим по

селима; отпочели су са интелигенцијом, а завршили са сељацима и надничарима. Злочинства су вршена самовољно и без икаквих пресуда, просто по ћули војних и административних власти. Обично позову масу рођака, неке затворе, а друге упуте у оближњу варош па их при спроводу негде у потоку или другом каквом склонитом месту стрељају, премлаћују кундацима и моткама или избоду ножевима. Било је одређених станица где су заустављали грађане, ту их мучили, а затим и убијали, пошто су их претходно опљачкали. Једна од најважнијих таквих станица била је варошица Сурдулица, где је смештена 5. и 41. регимента бугарске војске. Командант Нестор Симеонов и Стојан Ђуров, потпоручници, по наредби из Софије, измасакрирали су у времену од 25. новембра 1915. до априла 1916. године неколико хиљада Срба, већином свештеника, учитеља, судских чиновника, трговаца и земљоделаца.

ИНТЕРНИРАЊА.

Међународно право забрањује интернирање појединачно и у масама. Напротив, оно препоручује да се са мирним становништвом поступа благо и човечно. Противно овоме, бугарске власти моментално и у року од 2, а највише 4 часа позивају множину грађана, одмах их спроведе не казујући им ни где, ни зашто, а нису им давали времена ни да се спреме и опросте са својима, који их можда неће више ни видети.

У новембру 1915. год. пописује се српско становништво од 19 до 50 година, групише се у три класе, и од 15. новембра 1915. год. до краја фебруара 1916. год. постепено се интернира. Из прве групе нико се не враћа, из друге групе, неколико њих успело је да се врати, али помоћу великог откупа. Депортирани су у маси свештеници, учитељи, просветни радници, трговци, земљоделци и сви уопште народни прваци.

БУГАРИЗОВАЊЕ.

Истовремено са злочинима извршено је и спаљивање књига и новина, брошура, мапа, акта судских и административних. Порушени су споменици, а неки су однети у Софију. Затворене су школе, читаонице и добротворне установе. Из српских школа и цркава однете су све ствари од вредности, све драгоцености; школске зграде, црквене порте, конаци разрушени и спаљени, ни светиње нису поштовали, но су их скрnavили. Уопште трудили су се да збрињу све трагове српске културе и просвете. По приватним становима су вршили претресе тражећи књиге и уопште списе на српском језику и све то спаљивали.

Забрањен је српски говор. О томе је била и писмена наредба издата да се говори и пише само на бугарском језику. Молбе и жалбе на српском језику одбијане су. Сва презимена на „ић“ замењена су са „ов“, као што су и српске фирме премазане и исписане бугарским словима.

Забрањена је српска народна ношња и све одлике српске као: шајкаче, кајиши на опанцима, различно рухо итд.

ТРГОВИНА.

За све време бугарске владавине, права је трговина застала, а било је развијено кријумчарење помоћу бугарских власти, које су стајале у вези са извесним, њима омиљеним личностима. На тај начин подизали су двоје: Корумпирали грађанство а себе обогатили. Примере нећемо износити јер су довољно познати.

Рад бугарских власти је негативан. Рушење у свима правцима; у просвети, у привреди, правди, унутрашњем поретку и саобраћају. Бугари су напустили прави државни задатак јавну безбедност и суђење а одали се ширењу бугаризма и пљачке.

Грађани, остављени сами себи, међусобно су одређивали своје имовне и приватно-правне послове.

Овакав рад инаугурисан је из престонице и одговара намерама дивљачке и завојевачке државне спољне политике бугарске, да распростре своју хегемонију на Балкану. Али, да то изврши, треба се сударити са већ формираном српском нацијом, која је за своје јединство у прошлости уложила већи коефицијенат физичке и моралне снаге, но сви остали народи на Балкану, и то треба да изврши циничка и незахвална Бугарска, неспособна да изради свој национални тип, и да манифестује своје народно ослобођење.

Хтели су Велику Бугарску па их је то довело до апсурдума да устану против малих народа на Балкану, а како се из сличних узрока изводе исте последице, то овако постављени задатак довео их је до стварања велике бугарске народности. Овакав рад је последица закона друштвене еволуције. Ми знамо за спајање па и претапање племенских разлика, сливање дијалеката, напуштање локалних разлика и особености и груписање у географске целине, али не знамо да су се нације губиле и ишчезавале, нарочито не као по некој команди и насиљу. Можда ће се националне, расне, и историске посебитости, претопити постепено путем лаганог прилагођавања, али за сада, етнографске и историске творевине тешко се руше и између потпуно сличних племена, а камо ли између различних племена, вековима васпитаваним у различном духу, као што је српско племе. Бугари су успели да постигну оно, ште је немогуће — да се Срби почну осећати Бугарима. Отворен је бескрајни низ унутрашњих сукоба, па се ипак остало само на покушају и ако је било донесено тврдо решење владе бугарске, да се Срби насилно побугаре.

Господину Николи Трпезићу, преседнику првостепеног прокупачког суда, рекао је командант места

у Прокупљу марта месеца 1916. године ово: „Уклоните се, јер ми морамо ове крајеве силом и у најкраћем року побугарити“.

Колико су успели, најбоље сведочи народни устанак противу Бугара у 1917. год. Бугари нису успели, али је сахрањено више од 50.000 душа.

Д О К А З И.

За све наводе изнесене у овом првом одељку има безброј примера.

По доласку наше војске биланс је овај: материјална и духовна култура уништена је, а људство је толико проређено, да се по готову утврђује Макензенова изрека: Србија је пространо поље без живота. Топлички округ је у истини то. Ми смо у побуњеним крајевима изгубили много света, а штета у стоци и храни, намирницама и покретности је колосална. Нашли смо школе затворене. У црквама су богослужења служили бугарски свештеници грамжљиви за новац. Нисмо нашли ни један административни или судски акт, нити пак какву српску књигу или штампарију, ни једно српско слово. Трговачке фирме су на бугарском језику. Нишки су грађани под сугестијом страха понављали презиме на „ов“, већ су морали да науче бугарски језик, што су за дуго понављали бугарске речи.

Да наведемо неке податке:

Шеф војне инспекције за Мораву, Купинчев и секретар Мустаков упутили су трећој бригади, команданту Ниша и команданту III. бригаде VI. дивизије у Зајечару, начелницима окружним у Нишу, Врањи, Пожаревцу, Пироту, Зајечару и Ћуприји писмо следеће садржине:

Ослањајући се на наредбу главног генералног штаба оперативне војске Бр. 7438 од маја 1916. год., ја вам наређујем да покупите из надлештава, књижара, приватних кућа: књиге, слике и карте, изберите

најважнија дела и пошаљите их Министру Просвете а остала спалите. Књижари могу продужити продају писаћег материјала, бугарска и страна дела, али не на српском језику. Ово извршите у најкраћем року и известите ме.

Бугари су 1915. до 1916. год. чинили велике зулуме народу, али у јануару 1917. год. зацрнило је. Наредили су, да сви мушкарци од 18. године иду пред наборну комисију, а затим у бугарску војску. Народ није хтео и одбегао је у шуму, где су га нашле војводе и руководиле у побуни.

САСЛУШАЊА ПРИВАТНИХ ЛИЦА.

Васа Т. Поповић, свештеник и др.

I. У првом упаду 27. до 29. октобра војска бугарска није чинила насиља. Пошто су разбијени на Морави при другом наступању трећег до петог новембра почела су насиља. Дозвољена је била пљачка за три дана за које време морале су све куће бити отворене. Месец и по дана пролазиле су — враћале се — избеглице српске. Кроз „чистилица“ једва да је остало живих до 15 до 20⁰/о.

II. У новембру 1915. године прикупљају спискове за интернирање. То зависи од откупа. Прва партија интернираних отишла је 4. децембра и нико се није вратио. Остали су се спасавали новцем или бегством у шуму. Друго интернирање 13. до 20. децембра. Остало у животу 5 — 10⁰/о. Остало у животу 20—30⁰/о. Затим делимично интернирање. То је нагнало људе да беже у шуму. После тога настала је наплата порезе, реквизиције, кулук и друго. Кулук је био преко сваке мере тежак. Реквизиција још горе.

III. Вршење пописа за регрутацију која је требала бити у половини фебруара. Комисија долази; регрути бегају у шуму. Власти изненађене овим поступком и страхујући напуштају срез и одлазе (23. фебруара). У место њих долазе њихови четници са

огњем и ножем у руци. Пале и руше, почевши од Лесковца, Пуковца, Мораве. Четници су сишли у празан срез, а народ се спрема на нешто страшно. И дочекали су бугарску војску на косама бојничким, поповачким и др. Прва најезда би одбијена. Али они нападају јачим силама, а Арнаути с леђа. Јача сила побеђује оружјем, огњем, насиљем. Народ се повлачи у шуме свуда. Настаје крвави терор, терор који се не памти у историји. Крвави терор траје 15 дана. Кад су побили, све опљачкали, попалили, поробили, силовали, уништили, престали су, јер нису имали ништа више. Како је остало много у планини, издали су амнестију, да би их намамили на предају. Заиста предавали су се, али нису амнестирани већ поубијани и интернирани. Покрет је дошао неочекивано, изненада и ако је припреман за доцније, погодније прилике.

РЕЗИМЕ.

Данашње генерације савременици су покоља, у новембру 1885. године извршених у Пироту. Тадашњи злочини силовања и зверства оставили су у нашој души најболније утиске, али Србин брзо заборавља све увреде, ступа у заједницу 1912. год. са Бугаријом и ту се разочарава. 1913. год. у јулу Бугари врше мучки напад; 1914. год. рат је имао да заврши низ наших патњи, али Бугари не дају. Кад се Немци 1915. год. спуштаху са северозапада ка Митровци, Бугари са истока прелазе границу, улазе у Куманово, Скопље, освајају Приштину и иду преко Косова ка Призрену. Српска војска даје последњи очајан отпор и повлачи се преко пустих албанских гора и са избеглицама прелази Јадранско море, да у изгнанству проведе три године. За то време Србија је изгубила трећину популације, сав војни материјал и све покретно народно богатство.

Све ове догађаје народ прати. Он је дубоко увређен, па ипак 1915. године мирно прима улазак

Бугара: никаквог изгреда при првој вандалској пљачки. Кад је отпочело убијање и интернирање, он ћути; наступа реквизиција и кулучење, такође је миран. Маса се тешко крећу. Сетимо се јаничарских зала. И ако су патње нашег становништва достигле врхунац, да није било регрутације и да се војводе: Радовић, Влаховић, Коста Војновић и Пећанац нису ставили на чело покрета, тешко би било устанка.

ПОСЛЕДИЦЕ ПОБУНЕ.

Побуна је угушена у крви многих невиних жртава. Мучења су била беспримерна за век у коме живимо. Изгледа да се морално мало корачало, кад се у двадесетом веку појављују свирепости из шпанске инквизиције. Наше наводе поткрепићемо неколиким случајевима:

Округ Врањски.

28.) Породица Димитрија Беговића из Гајтана, жена са четворо деце, најстарије 10 година, убијени су на најгрознији начин.

29.) Хадија, лекар из Лесковца, прегледао је и оверио сведоцбе, силовање девојчица у Камење Роске Станковић из Лознице и Талијанке З. Пејић из Калне старе 7—8 година.

30.) Видак Жугић из Реткоцера, доставља да су 1917. год. тучени сви његови селаци.

31.) Јелена Ђорђа Ђорђевића из Бабичке, прича да су јој сина тукли, опљачкали га, да су јој запалили кућу и дућан, силовали ћерку Милеву, запалили јој три амбара, шталу и 4 споредних кућа, сина убили а снају силовали.

32.) Перса ћерка Ђођа Стојановића из Д. Локошнице среза лесковачког, прича да ју је поручник Кондо силовао, војници су однели 10⁷ дин. 10 оваца и све рубље.

33 Ђурђа удова Прокопа Ђорђевића Поповића из Бабичке, доставља, да су јој затворили у основној школи сина Свегозара, тукли га, избили му зубе, исчупали језик, сутри дан га пред школом убили, као и мужа јој и бацили на буниште у селу Барбеђу.

34.) Тешман Динић из Прибоја, стар 81 годиниу доставља да су га војници тукли и изнуђивали новац.

35.) У селу Петровцу среза лесковачког Бугари су увлачили под нокте запаљене цевчице, девојчици Ивана Петровића, да би казала, где се налазе комите.

36.) У Рајином Пољу среза власотиначког силовали су девојчице од 7-8 година спалили су живе људе и масакриране жене. Милована Павловића тукли су док није издахнуо и бацили га у нужник. Село њихово је све побијено и опљачкано.

37.) У селу Барје среза лесковачког повезали су у групе 42 лица, међу којима је била и једна жена од 40 год. и 10 дечака од 13-14 година и у једној кривињари запалили су их.

СПИСАК

лица из округа врањског, која су поубијали Бугари пре и за време народне побуне против њих.

СРЕЗ ЛЕСКОВАЧКИ:

1. Из општине Лесковачке: 1. Војислав П. Михаиловић, 2. Благоје Д. Тасић, 3. Милан Стојиљковић, 4. Петар Станковић, 5. Стаико Павловић, 6. Војислав Стојановић, 7. Благоје М. Тасић, 8. Владимир Костић, 9. Јован Младеновић, 10. Прока Стојановић, 11. Влада Костић, 12. Јакоб Бугојевић, 13. Душан Н. Стојановић, 14. Драгољуб Стојановић, 15. Михаило Димитријевић, 16. Михаило Ђорђевић, 17. Петар Војводић, 18. Ђорђе Димитријевић, 19. Гашо Бугојевић, 20. Јован Миљковић, 21. Тодор Живковић, 22. Љубица К. Костић, 23. Владимир Стојановић учитељ, 24. Дара Стојиљковић, 25. Сотир Н. Тодоровић, трг., 26. Милан Цокић, 27. Душан Цакић учитељ, 28. Спира Ранђеловић, 29. Душан Пешић, 30. Тодор Николчић трг., 31. Војислав Станковић, 32. Благоје Митић, 33. Тодор Горић, 34. Јован Накић, управник поште, 35. Јелена Николе Ђокића, 36. Живојин Танић, 37. Глигорије Миленковић учит., 38. Владимир Ј. Х. Стојановић, 39. Благоје Стојановић, 40. Петар Вељковић свештеник, 41. Михаило Петровић, 42. Михаило А. Поповић, 43. Горча Цакић, 44. Ранђел Димитријевић, 45. Алекса Р. Павловић, 46. Живко Атанасијевић, 47. Лазар Мицковић, 48. Михаило П. Станковић, 49. Јован Ђикић, свештеник, 50. Стојан Т. Јанковић, 51. Милан Т. Јанковић, 52. Алекса Стојановић, 53. Ђорђе М. Стојановић, 54. Тодор Д. Стефановић, 55. Ђока С. Живковић, 56. Димитрије Живковић, 57. Атанас С. Живковић, 58. Тодор М. Цекић, 59.

Ђорђе Ј. Цекић, 60. Никола Т. Николић, 61. Стојан Вельковић, 62. Љубомир Ђ. Здравковић, 63. Лука Т. Динић, 64. Драгољуб М. Петровић, 65. Милан Д. Милошевић, 66. Васиљко Здравковић, 67. Никола Ђорђевић, 68. Алекса Митић, 69. Никола Спасић, 70. Трајко Петковић, 71. Наста жена Живка Обреновића, књижара, 72. Спаса П. Спасић, 73. Славко Јовановић—Брзак, 74. Душан Ђ. Јовић, 75. Александар Николић, 76. Хаим Н. Карио трг. 77. Тоша Петковић трг., 78. Милан Марић, 79. Сотир Здравковић, 80. Славко П. Димитријевић, 81. Благоје Ђ. Маринковић, 82. Милан Ђ. Стојановић, 83. Алекса Г. Живковић, 84. Душан Стевановић, 85. Милан Живковић, 86. Сима Стоиљковић, 87. Тодор Маргитић, 88. Светко Ристић, 89. Стојан Станојевић, 90. Петар Трајковић, 91. Костадин Цекић, 92. Илија А. Цветковић, 93. Прокоп Коцић, 94. Таса Стевановић, 95. Илија Јовановић, 96. Курта Рецић, 97. Уса Куртић, 98. Димитрије Цветковић, 99. Ђура Илић професор, 100. Благоје Костић, 101. Тодор Костић, 102. Ђорђе Б. Бекчић, 103. Цане Бегић, 104. Јован Г. Рустабановић, 105. Никола Николић, 106. Душан Манасијевић, 107. Петар Рајковић, 108. Риста Пешић—Врањанац, 109. Милан Пешић, 110. Душан Ставрић, 111. Ната Недељковић, 112. Гоче Стојковић, 113. Петар Вртопски, 114. Таса Стојановић, 115. Трандафил Коцић, свештеник, 116. Тодор Митић, 117. Алекса Танчић, 118. Милорад А. Поповић, 119. Спира Цветановић, 120. Сава Станковић, 121. Горча Цакић, 122. Атанасије Димитријевић, председник првостепеног суда, 123. Тимотије Урошевић, 124. Марко Јоковић, учитељ, 125. Михаило Игњатовић свешт. 126. Алекса Младеновић, 127. Алекса Петровић, 128. Љубица Јовановић, 129. Мирко Јовановић, 130. Богосав Јовић, 131. Милан Пешић, 132. Пера Цветковић, 133. Трајко Недељковић, 134. Благоје Ђорђевић, 135. Петар Т. Недељковић, 136. Бошко Богдановић, 137. Алекса Енглезовић, 138. Стојан Симоновић, 139. Стеван Комненовић, свештеник срески намесник, 140. Јосип Поповић, свештеник, 141. Димитрије Здравковић, 142. Михаило С. Миљковић, 143. Јован Биволаревић учитељ, 144. Веља Јовичић срески начелник.

II. Из општине Стројковачке: 145 Милан П. Стевановић, 146. Љубомир С. Николић, 147. Стојан Митић, 148. Трајко Д. Петковић, 149. Светозар М. Јовановић, 150. Алекса М. Величковић, 151. Светозар Ј. Миленковић, 152. Стојан Илић сви из Накревња. 153. Стојан Ристић из Чукленика, 154. Лазар Станковић, 155. Илија

Стојановић, 156. Сотир Ж. Стевановић, 157. Стојан Ђ. Крстић, 158. Михаило Т. Милошевић, 159. Атанасије Ђорђевић, 160. Петар Н. Марковић сви из Стројковца.

III. Из општине Ораовичке: Станко Стојковић, 163. Василије Д. Миленковић, 164. Милутин Илић, 165. Петроније Ранђеловић, 166. Стојица Станковић сви из Ораовице.

IV. Из општине Вучанске: 167. Јосиф Стојановић, 168. Душан Ђорђевић општ. деловођа, 169. Костадин Митић, 170. Стојан Стојановић, 171. Павле Ђ. Станислављевић, 172. Станко Пејковић, 173. Трајко С. Костадиновић, 174. Петар Станковић, 175. Петар Стевановић, 176. Михаило Павловић, 177. Крста Санџеловић, 178. Илија Марковић, 179. Атанас Коцић, 180. Трајко Коцић, 191. Живко Тод. Илић, 182. Јован Николић, 183. Стојан Вујић, 184. Настасија жена Стаменка Антића сви из села Вучја, 185. Мирко Санђеловић, Живко Санђеловић и Велимир Цветковић сви из Жабљана.

V. Из општине Орашачке: 188. Крсто Станчевић из Гор. Купиновце, 189. Тричко Ђ. Станојевић из Орашца, 189. Горча Н. Станковић, 190. Јордан М. Станисављевић, оба из Градашнице. 191. Симон Ил. Митровић, 192. Благоје Т. Митровић, 193. Михаило Филиповић; 194. Таса Ђорђевић, 195. Васиљко Митровић из Јарсенова.

VI. Из општине Манојловачке: 197. Јован Црнатовић, 198. Мита Ј. Црњатовић, 199. Благоје С. Димитријевић сви из Кушарева, 200 Јован Петровић и 201. Јован М. Стојковић оба из Манојловца.

VII. Из општине Јашуњске; 202. Александар О. Здравковић из Јастребца, 203. Димитрија Миљковић из В. Крчмира. 204. Љубомир С. Костић из Г. Локошнице, 205. Тодор С. Митић из Дрћевца.

VIII. Из општине В. Грабовничке: 206. Васиљко Ђорђевић члан среског одбора из В. Грабовнице; 207. Магдалена жена Ђорђа Цекића из В. Грабовнице.

IX. Из општине Богојевачке: 208. Стојанка уд. Тр. Коцића из Богојевца.

X. Из општине Разгојске: 209. Милан Т. Станковић из Разгојне.

XI. Из општине Мирошевачке: 210. Светозар К. Миљковић, 211. Тома Миленковић, 212. Зарија К. Миљковић сва три из Дрводеље, 213. Арса Ристић, 214. Милан С. Миљковић оба из Букове Главе, 215. Видосав Д. Јовић из Калуђерице, 216. Петар С. Лазаревић из Славујевца и 217. Стојко М. Петровић из Гојине.

XII. Из општине Бунушке: 218. Станко Ј. Пешић, 219. Драгутин Д. Ђокић, 220. Никола Петровић, 221. Драгутин Илић, 222. Влајко Н. Петровић, 223. Ђорђе Д. Ђокић, 224. Јосиф Нешић, 225. Илија Ђокић, 226. Прокоп Илић, 227. Ранђел Динић, 228. Мирко Благојевић, 229. Благоје Ј. Митровић, 230. Сотир Ћ. Јовановић сви из Бунуше, 231. Мита Новаковић из Брзе.

XIII. Из општине Брестовачке: 232. Стојан Јовић, 233. Димитрије Цветковић, 234. Душан Поповић и 235. Александар Станковић из Липовице.

XIV. Из општине Барске: 236. Милан Стојковић председник општине, 237. Младен Станимировић, 238. Александар Илић, 239. Смиљко Јанковић, 240. Трајко С. Јовановић, 241. Јован Крстић, 242. Алекса Ђорђевић, 243. Стоиљко Станимировић, 244. Стеван Стојковић, 245. Милорад Илић, 246. Мирко Манасијевић, 247. Димитрије Марковић, 248. Миладин Пејковић, 249. Видосав М. Пејковић, 250. Младен Стојковић, 251. Михаило Цветковић, 252. Владимир Стојановић, 253. Ђорђе Стевановић, 254. Цветко Трајковић, 255. Милош А. Живковић, 256. Јелена Милана Живковића, 257. Даша А. Живковић, 258. Манасије Костић, 259. Милош Мил. Костић, 260. Милојко Мил. Костић, 261. Анта Ристић, 262. Горча Јовић, 263. Цветко Т. Вељковић, 264. Коста М. Станковић, 265. Цаја Станковић, 266. Гојко Крстић, 267. Стојан Крстић, 268. Аритон Стојановић, 269. Јован Стојадиновић, 270. Димитрије Николић, 271. Стојан Станојевић, 272. Димитрије Јовановић, 273. Аритон Јовановић, 274. Јанко Љубисављевић, 275. Видосава Илић, 276. Владимир Стојковић.

XV. Из општине В. Копашничке: 277. Јован Ђикић свештеник из В. Копашнице, 278. Паун Синадиновић из Несврте, 279. Филип С. Јовановић, 280. Роса ж. Ранђела Букашиновића, 281. Љубица Петра Здравковића, 282. Перса ж. Недељка Здравковића, 283. Тодора ж. Мирка Ивковића, 284. Стана ж. Мике Ст. Ђокића сви из Слатине.

XVI. Из општине Турековачке: 285. Илија Ј. Стојиљковић, 286. Милан С. Миљковић, 287. Ђорђе Т. Ђокић, 288. Тодор Ј. Ђермановић, 289. Милан З. Милошевић, 290. Мирко С. Димитријевић, 291. Трајко С. Митровић, 292. Радул Б. Агатоновић, 293. Харалампије Г. Благојевић, 294. Душан С. Благојевић, 295. Душан Ћ. Стаменковић, 296. Василије Т. Андрејевић, 297. Јосиф С. Јањић, 298. Тодор Станковић, 299. Андреја Т. Станковић, 300. Митар Н. Цветковић, 301. Трајко С. Илић, 302. Боривоје М. Мићић

303. Јордан С. Стојковић, 304. Јосиф Ђ. Манчић сви из Турековца, 305. Милутин С. Анђелковић, 306. Јован С. Станковић оба из Сињковца, 307. Косара кћи Трајка Поповића свештеника, 308. Таса Ц. Алексић, 309. Петар Јовић сва три из Турековца, 310. Драгутин Б. Љубеновић из Сињковца, 311. Јосиф Живковић, 312. Василије Живковић, 313. Тодор Т. Костић сва три из Свирца, 314. Милић Петровић, 315. Новица Петровић, 316. Милуша С. Петровић, 317. Ђирко Петровић, 318. Паун М. Вуксановић, 319. Стоја М. Петровић, 320. Милиша Ј. Вуксановић, 321. Јагода жена Грује Поповића, 322. Јован А. Петровић сви из Петровца, 323. Ранђел Николић, 324. Недељко С. Симић, 325. Стаменко Костић, 326. Цветко Митић, 327. Мирко Ж. Жујкић сви из Миланова, 328. Драгомир Д. Марјановић, 329. Стојан Н. Цоцић, 330. Трајко М. Марковић, 331. Вукадин Ценић сви из Бегачовца, 332. Никола Петровић, 333. Профир Цветковић, 334. Славко Цветковић, 335. Јосиф Филиповић, 336. Јордан Стевановић, 337. Костадин Филиповић, 338. Младен Цветковић сви из Стопања, 339. Трајко Савић из Д. Трњане, 340. Душан Васић — Лесковчанин, 341. Димитрије Н. Ваљевчанин, 342. Петко Јовић из Г. Трњана, 343. Станоје Стаменковић, 344. Коца С. Стаменковић оба из Миланова, 345. Цветан Вељковић, 346. Ранђел Стошић, 347. Јованка Стојановић сва три из Душанова, 348. Петар Цекић, 349. Вуколија Милутиновић, 350. Перован Буготовић, 351. Цветан Јанчић, 352. Младен Б. Трајковић, 353. Златко Спасић, 354. Риста З. Спасић, 355. Станојко М. Спасић, 356. Станојко Ристић, 357. Милан Антић, 358. Серафим М. Антић, 359. Бошко Ст. Величковић, 360. Антон Манојловић, 361. Михаило Николић сви из Карађорђевоца, 362. Драгутин С. Ђорђевић из Г. Стопање. 363. Стојан Милосављевић из Карађорђевоца, 364. Јован Стојковић из Душанова.

XVII. Из општине Губеревачке: Сима С. Стаменковић, 368. Симон Г. Петровић, 369. Милош Т. Цветковић сва три из Губеревоца.

XVIII. Из општине Мрштанске: 370. Коста Митић из Мрштана, 371. Јован Ђокић из Братмиловца.

XIX. Из општине Печењевачке: 372. Алекса Петровић, 373. Костадан Ђорђевић, 374. Младен И. Станојевић, 375. Димитрије Станимировић, 376. Јордан Д. Станимировић, 377. Коста Димитријевић општин. деловођа, 378. Костадин Павловић, 379. Сава Стаменковић, 380. Никола Ђокић, бив. нар. посланик, 381. Проган Здравковић, 382. Стојан Илић, 383. Јосиф Цветановић сви из Печењевоца, 384. Ран-

Ћел Величковић, 385. Ранђел Веселиновић, 386. Цакић сви из Чиф. разгојнски, 387. Трајко Радосављевић из Дупљане, 388. Крста Петровић председ. општине, 389. Славко К. Петровић, 390. Живко Стаменковић, 391. Младен С. Петровић, 392. Алекса Митровић, 393. Крста Стевановић. 394. Миодраг Г. Николић, 395. Михаило Стевановић, 396. Никола Спасић, 397. Стојадин Станковић, 398. Тома Вељковић, 399. Пејча Јовановић, 400. Димитрије Пешић, 401. Јованча Ж. Стојановић, 402. Михаило Николић, 403. Наћо Стевановић, 404. Димитрије Ристић, 405. Велимир Маринковић, деловођа сви из Печењевца, 406. Крста Здравковић, 407. Трајко Смиљковић, 408. Величко Цекић, 409. Василије Цветановић, 410. Добрије Живковић. 411. Божа Поповић сви из Печењевца, 412. Стеван Р. Илић из Бријановца, 413. Сава Б. Митровић, 414. Тодор Г. Стевановић, 415. Тодор Митић 416. Мицко Живковић, 417. Димитрије Поповић. 418. Димитрије Поповић, општ. деловођа сви из Печењевца.

XX. Из општине Винарачке: 419. Петар Авакумовић, 420. Коста Стојковић оба из Прибоја, 421. Јован Ранђеловић из Залужне, 422. Матеја С. Младеновић из Прибоји, 423. Димитрије Милошевић, 424. Јосиф Ђор. М. Цветановић, 425. Милан Ђор. М. Цветановић сва три из Д. Стопање, 426. Глигорије Цветковић, 427. Костадин Илић, 428. Трајко Станковић, 429. Ђорђе Стевановић, 430. Сава С. Цветановић, 431. Трајко Лазаревић, 432. Атанас Цветановић, 433. Милан Ђ. Коцић, 434. Таса Јоцић, 435. Милан Живковић, 436. Стеван Станојевић, 437. Влајко Ж. Живковић, 438. Аћим Р. Сантић, 439. Ида Андајевић, 440. Милан Крстић, 441. Михаило Стевановић, 442. Ђорђе М. Станковић, 443. Атанас. Станковић, 444. Величко Димитријевић, 445. Цветан Илић, 446. Никола Здравковић, 447. Михаило Ц. Тешић, 448. Прокоп. Недељковић, 449. Михаило С. Цветковић, 450. Јанош Димитријевић, 451. Костадин Станковић, 452. Трајко Благојевић сви из Винарце, 453. Спира Ј. Јовић из Залужне.

XXI. Из општине Црковничке: 454. Здравко Поповић свештеник из Бабичке, 455. Јован З. Поповић свештеник (прота у Нишу) из Бабичке, 456. Светозар П. Поповић богослов из Бабичке, 457. Прокоп. Поповић економ из Бабичке једна породица којој је и кућа спаљена, 45. Аранђел Станковић свештеник из Г. Копашнице, 459. Драгутин Стојковић, 460. Ставра Ђокић, 461. Стојадин Мишић, 462. Михаило Здравковић, 463. Светозар Митић, 464. Стојадин Николић, 465. Милан Николић, 466. Светозар Ђокић, 467. Ми-

лоје Китановић, 468.^б Јосиф Јојић, 469. Милан Митић, 470. Ђорђе Денић, 471. Михаило Ђ. Ђорђевић, 472. Вукадин Митић, 473. Владимир Тодоровић, 474. Војислав Стојановић, 475. Милан Јовановић, 476. Јованка Стевановић, 477. Алекса Јовић, 478. Прокоп. Ђорђевић, 479. Алекса Т. Јовановић, 480. Стојадин Ђокић сви из Бабичке, 481. Крста Станковић општ. деловођа из Црковнице.

Податке прикупио, списак саставио и за верност јамчи:

10. марта 1920. год.
Београд.

Михаило Јовановић с. р.
нар. посланик за окр. врањски
из Разгојне.

СРЕЗ ВЛАСОТИНАЧКИ.

I. Из општине Власотиначке: 1. Благоје Илић, 2. Онуфрије Поповић свештеник, намесник 3. Димитрије Здравковић свешт., 4. Светозар Миленковић свешт., 5. Тодор Поповић свешт., 6. Влајко Николић свештеник, 7. Глигорије Шншавачки свешт., сви из Власотинаца.

II. Из општине Добро-пољске: 8. Давид Миљчић, из Доброг Поља, 9. Раденко Здравковић, 10. Влајко и Душан Благојевић, сви из Преслапа.

III. Из општине Предејанске: 11. Гаврило Николић, 12. Прока Илић, оба из Предејана.

IV. Из општине Каланске:

V. Из општине Свођске: 13. Сотир Голубовић и 14. Стојадин Илић из Свође.

VI. Из општине Дарковачке: 15. Боротије Јовић, 16. Јоргађије Стаменковић, 17. Милан Марковић, 18. Ђорђе Новковић, 19. Стратије Радојичић, сви из Дарковца.

VII. Из општине Орашачке: 20. Драгутин Стојичић, 21. Душан Стојковић, оба из Глонама.

VIII. Из општине Тегошничке: Милка ж. Милоја Стојичића, 23. Владимир Стаменковић, 24. Милка ж. Аранђеловића, сви из Гара.

IX. Из општине Рупљанске: 25. Пламенко Павловић, из Рупље, 26. Стојиљко Урошевић, 27. Костадин Стојановић из Новога Села, 28. Димитрије Новаковић из Рупља.

X. Из општине Дејанске: 29. Јован Стаменковић, 30. Анђелија ж. Стаменковић, из Дејана, 31. Злата ж. Богдановића, из Борног Дола, 32. Стојадин Динчић, из Дејана.

XI. Из општине Доњо-Присјанске: 33. Ђорђе Марковић, 34. Милан Ђекић, 35. Јаков Станковић, 36. Љубица Марковићева, сви из Д. Присјена.

XII. Из општине Копаоничке: 37. Тодора Ђекићева, из Баталовца, 38. Коста Станковић, из Стајковца. 39, Јанаћко Цветковић, из Рајног Поља, 40. Димитрије Ђорђевић, 41. Стојан М. Савић, 42. Димитрије Станковић, сви из Страјковца, 43. Михајло Павловић, из Рајног Поља.

XIV. Из општине Дубровишке: 44. Ђура Младеновић, 45. Стеван Миловановић, 46. Благоје Станковић, 47. Мила Гишоровић, сви из Добровиша, 48. Димитрије Стаменковић, из Лесковца.

XV. Из општине Горњо Орашке: 49. Катиња Крстић. 50. Стојан Петровић, оба из Врање. 51, Коца Илић, 52, Анђелко Радичевић оба из Гор. Ораха.

XVI. Из општине Грделичке: Никола Пешић 54. Савка Ж. К. Станисављевића, 55. Савка Јовићка, 56. Милан Бошковић, сви из Грделице, 57. Петар Цекић, 58. оба из Селанице, 59. Цвета М. Мите Бранковића из Палојца.

XVII. Из општине Црно Травске: Милева Ж. Св. Ђорђевића, 61. Симка Ж. Јована Станојевића, 62. Султана Ж. Косте Станојевића, сви из Црне Траве.

XVIII. Из општине Крушевачке: 63. Милан Стевановић, 64. Таса Стаменковић, 65. Алекса Коцић, 66. Јован Анђелковић, сви из Црне Баре, 67. Велика Ж. Стојановића из Бољаре, 68. Михаило Тодоровић из Крушевца, 69. Ставра Митровић из Црнатога.

XIX. Из општине Дадиначке: Милтен Мицић, из Ковачеве Горе, 71. Коста Стајић, и 72. Станко К. Стојић из Градишта, Таса Цекић, из Дадинаца.

XX. Из општине Равно Дубравске: 74. Милутин Здравковић, 75. Свет. Мил. Милошевић, 76. Јован Китановић, 77. Светислав Гроздановић, 78. Крста Ђурић, 79. Васиљко Китановић, 80. Јеврем Недељковић, 81. Трајко Николић, 82. Крста Филиповић 83. Видак Филиповић, 84. Станча Крстић, 85. Младен С. Филиповић, 86. Стојанча Станковић, 87. Станимир Филиповић, 88. Станојло Николић, 89. Атанасије Јовановић, 90. Светозар Јовић, 91. Крста Миленковић, 92. Милан Ђурић, 93. Матеја Стојановић 94. Никола Ђурић сви из Равне Дубраве.

XXI. Из општине Шишавачке: 95. Петар А. Становић, 96. Александар Димитријевић, 97. Марко Стаменковић, 98. Боривоје Стајковић, 99. Урош Стојиљковић, 100. Божидар Станојевић, 101. Ђорђе Стојановић, 102. Божидар Илић, 103. Трајко Стојановић, 104. Миодраг Т. Стојановић, 105. Милун С. Станковић, 106. Петар Стојковић, 107. Василије Миленковић, 108. Урош В. Миленковић, 109. Ђорђе Стојановић, 110. Стојадин Стојановић, 111. Таса Стојковић,

112. Михаило Стојановић, 113. Крста Стојановић, 114. Арса Стојановић, 115. Димитрије Стојиљковић, 116. Таса Ђорђевић, 117. Стојадин Крстић, 118. Драгутин Љубеновић, 119. Светозар Стојиљковић, 120. Милан Јанковић, 121. Ђорђе Мишић, 122. Гаврило Стојиљковић сви из Шишаве, 123. Милан Стаменковић, 124. Драгутин Станковић, 125. Петар Станковић, 126. Јован Цветковић, 127. Димитрије Здравковић сви из Ломнице, 128. Милан М. Стојановић, 129. Јован М. Мишић, 130. Милан Цветковић сви из Средора, 131. Петар Н. Цветковић, 132. Милан Н. Јовановић оба из Липовице, 133. Светозар Петковић из Ломнице, 134. Димитрије Стаменковић из Средора, 135. Владимир Н. Цекић и 136. Трајко Стаменковић оба из Шишаве.

Прикупио и овај списак средио за чију верност јамчи.

16. марта, 1920. год.

Београд.

Михаило Јовановић с. р.

нар. посланик за окр. врањски
из Разгојне.

ОДГОВОРНОСТ БУГАРА.

За готово све, сем мало изузетака одговорна је бугарска влада као победилац и проузроковач, официри и војници 25. пука и комитски одбори. Ми нарочито бележимо комитске одборе, који су то исто као и државни чиновници. Влада их је плаћала али их је још и овластила да се наплаћују пљачком. Та двојака комитска организација карактеристична је за простачки менталитет, који у претераној шовинистичкој кратковидости и не виде да је такав манир врло плитак, да их закони извуку од одговорности.

Ми оптужујемо бугарску владу Радославова за сва злочинства, као по извршењима специјалне природе тако и по мотивима и по начину извршења не могу се подвести ни под једну научну категорију.

Мотиви су политички, али да ли прости војници па и њихове старешине имају мотива за оваква убиства? Шта је њих нагнало да кољу и невино свет, могу ли се специјално Бугарској приписати све оне побуде кад је у мобилном стању и кад под претњом смртне казне морају безусловно да врше наредбе претпостављених. Тешко је се наћи у оваквој психичкој појави. Ипак можемо слободно изрећи суд да у крајњој линији одговорност пада на наредбодавце, а то је бугарска влада, она је умишљено спроводила принцип стварања Велике Бугарске на рачун Србије а за то је употребила своје насилне мере.

ЗАКЉУЧАК.

Последњих 10 година ми смо имали великих успеха на националном пољу. Ратови у 1912. и 1913. год. донели су нам знатна проширења, али нас доводе у сукоб са двојном монархијом. У друштву наших савезника и заштитнице Русије остварујемо наше уједињење. Борба за право малих народа, као логична конзенквенција раније извојеваних победа за слободу личности, триумфовала је у пркос Германији, која је на супрот слободном развићу истакла силу и хегемонију. Бугарска се придружила централним силама, кида са својом ослободитељком Русијом, напушта балкански савез, само да се нама освети. Усвајајући све рђаве стране немачке културе, и остављајући другу силу, Бугарии је у нашој земљи нашао све основе једне демократске земље, а за трогодишње владавине, свом снагом своје шовинистичке и грамжљиве душе, напао је на српско племе да га претопи и истреби или уништи. Да постигне циљ он није презао ни од најстрашнијих свирепстава: убијањем, вешањем, осакаћењем, силовањем, пљачком и то свуда како у Скопљу и Неготину тако у Пожаревцу и у Призрену, и што је отпорност била јача то је насиље било веће.

Округ Топлички срез јабланички као најудаљенији од центра и више самостални од других дали су највише отпора али су и највише сатрвени.

Ублажити бљл породица, чији су чланови пали као жртве бугарске обзеги, немогуће је, губитци су огромни и ненакнадљиви. Потпора, ма колика била, више ће бити благодарност друштва, но права материјална помоћ.

Али народ тражи кривце и одбор предлаже :

1. Да Министарство Иностраних Дела нареди прикупљање свију зверстава и убистава и да затражи да се сви учиниоци дела казне по међународном праву а и по нашем закону. То би била морална сатисфакција и задовољење за погинуле жртве. За материјалну накнаду предлажемо да се највећи контингент стоке свију врста додели окрузима топличком, врањском, нишком и осталим окрузима који су у побуни пострадали итд. итд.

7. марта 1920. год.

Београд.

Председник Одбора
Тодор Станковић, ср.

За секретара члан

Михаило Јовановић, с. р.

4 непозната леша, побијена од Бугара у Сурдулици.
вазани ужетима.

УБИЈАЊЕ ЧИТАВИХ МАСА НАРОДА.

Друкчијег убијања ^устварно није ^{ни} било. Од почетка до краја није било ни кривица ни суђења, него хватање и терање ђутуре шта се дохвати као трава косом, кад како и где. Јер се све није ни могло одједанпут да побије, по њиховом општем решењу од 1915. и 1917. год.: Побити све мушко становништво од 15—50 година.

То су изводили систематски Калканџијев, Антонов, Илков и Стајков у врањском округу, доводећи „на партије“ лица у Сурдулицу на убијање и свуда редом 1917. због побуне. Нема села где није побијено одједанпут по 10, 15, 20, 30 лица и т. д.

Потпуно истребљење и уништење живља извршено је у селу Гајтану у срезу јабланичком. Чувши да се у планини Гајтану крију српски усташи, Бугари опколе једног дана месеца марта 1917., село Гајтан и мету под нож сав живаљ. Само за једно после подне побили су 180 стараца, жена и деце. Крв је потоком лила. Трудне жене распарали су ножем. Побито је само на 330 жена, девојака и деце. 29 жена обесили су за ноге голе и расекли преко половине тела да виде имају ли деце! У 16 жена нашли су децу. „Да се не роде та српска кучета!“ Затим су село опљачкали и спалили. У селу Свињици две су жене везали за колац и живе спалили. А једног човека везали за плуг и точкове да служи као ојште (ојница) и орали с њим!

Села: Шишава и Ломница у срезу власотиначком опустошена су овако: 1. марта 1917. године

бануо је са четом војника у село поручник бугарски Аврамов и полицијски писар Бранекон. Позвали су сав живаљ да изађе из села на једну чистину. Наредили да донесу све паре што имају. Направљено је читаво брдо од лезова и динара пред њима које су они одузели. Затим су наредили да изгоне сву стоку из села и натоваре сву покретност и храну на кола и отерали ка Власотинцу. Старце преко 60 година и децу испод 15 година прогнали су у оближња села, а 33 младића преко 15 година стрељали су на лицу места. Тек после три недеље допуштено је изгнанима да се врате на своја згаришта, и сахране већ црвљиве лешеве, своје драге деце и расгрзане од паса. Ту није говорила само освета и мржња, према Србима, него и лични урођени нагон бугарског војника за убијањем и мучењем. Маса је гинула од масе, тако острвљене и побеснеле.

Село Барје у срезу лесковачком пострадао је још трагичније. 42 лица, људи, жена и деце затворено је у једној кошари и спаљено. Цвилба мученика чула се је до неба, али се војници бугарски нису оканули ложења ватре док нису јадника и кости сагореле. Само се један чудним случајем спасао: Младен Николић, да о овоме бугарском свирепству прича док је год жив.

(Documents des cimes bulgares II. и III.).

Не мање пострадао су и остала села, нарочито у јабланичком срезу, где се побуна прво појавила у округу, као: Реткоцер, Слшане, Туларе и др. чији становници, који су остали живи још седе по земуницама, пошто су им куће погореле, а нове још не могу подићи.

Највише је побијено људи у Араповој Долини. То је једна доља у Лесковачком атару, југо-западно од Св. Илијског брда, која је прогутала 1917. године неколико хиљада Срба, већину из лесковачког, а један део јабланичког и власотиначког среза.

Неки су стрељани дању, којима је војни суд судио, а они који су без суда убијани по 20, 30, 50, како кад довођени су вечером и стрељани у ноћ. Стрељање је вршено на косама над самом долином, које доминирају равницама Јабланице и Ветернице, како би се плотуни могли чути у два среза да се застраши „хората“. И „хората“ се заиста застрашила, јер се више није имао ко да успротиви њиховој самовољи. Али хиљаде лобања остале су да шапћу како онда тако и данас: *Овде нас неколико хиљада Срба побише Бугари 1917., само зато што смо се успротивили назвати се Бугарима.*

ТРОВАЊЕ ДУШЕ НАРОДНЕ.

Убијајући тело оних, које су осудили на уништење, Бугари су се постарали да истовремено убијају душу оних, које су оставили у животу. Средства су за то била многобројна.

Једно од првих средстава било је забрана употребе српског језика, па чак и учење страних језика са српскога, наредба на вратима надлештва: „овде се само блгарски говори“. (Још један доказ да су они увек били туђи кад су год дошли у ову земљу); промена презимена са „ић“ у „ов“; паљење српских књига и рушење свих српских натписа принуђавање народа да потписује прелазак у поданство и националитет бугарски, забрана ношења српских шајкача, чак и деци, и т. д. Све натписе на школама српских светаца у врањској цркви пребрисали су, у власотиначкој цркви „Цар Урош“ пребрисали, па метнули „Цар Борис“!

Немајући своје историје они су се потрудили да фалсификују и изврну нашу историју. Немајући својих устанака и јунака они су присвојили наше. Тако је сад Краљевић Марко њихов јунак! Све песме о њему које нису никад постојале на бугарском језику преведене су са српског на бугарски језик и оглашене за бугарске народне песме! Стеван Синђелић, Миленко Стојковић, Петар Добрњац и Хајдук Вељко све су то били „Бугари“! Како ли јадни не знадоше да су „Бугари“ па да раде за Бугарску, него су радили за Србију!

Чак су и села испод Јастребца с леве стране Мораве: Рибари, Вел. Шиљеговац и Ђунис „бугарска“. А већ Врање, Лесковац и Прокупље, ко је смео да каже да нису бугарске вароши. Пре су писали да је „блгарско до Моравата“ али сад су пронашли да треба мало и преко Мораве да пређу. Једног њиховог попа сменили су са дужности што је у једној својој беседи казао да је: „блгарско до Моравата“ а није казао: „блгарско и преко Моравата“.

Стално су се овлачили професори „зналци“ из Софије и претурали камење по гробљима оглашавајући све старе натписе за бугарске где нађу дебело јер (ѿ) и танко јер (ь); не знајући да је цео Српски Народ тако писао пре 50 годнна старим правописом српско-словенским, док није Вук Караџић пречистио азбуку српску.

Лист „Моравски Глас“, који су они покренули у Нишу, искључиво за бугаризирање Српског Народа, служио је само том циљу да доказује народу како је „Моравско блгарско“. Поред тога маса књига пропагандистичких преправиле су биле земљу, као: „Празник на моравските Апостоли“, „Лесковец на Моравата“, „Крали Марко“ (песме) о Краљевићу Марку, преведене на бугарски) и т. д.

Али има још нешто комичније и лажљивије од тога. Добричине бугарске пронашле су да је наша „Зајечарска Буна“ (1883.) дело бугарско! и огласили је као устанак бугарског живља против Србије! „Прјез 1883. години слѣд ослобождението на Блгарија в Моравско избућна востаније под името: „Заичарска Буна“. Водителите и учасницитје на това востаније су хора којито происхождат от безпорно блгарско. „(Востанијата Моравско“ стр. 11).

Аман браћо Бугари! и ако сте били у Србији као завојевачи нисте памет изгубили! Да бејасте остали још годину у Србији пронашли би да је и Ужице бугарско!

И најзад као врхунац неваљалства, цинизма и насиља грубог завојевача, било је отворено изазивање потлаченог народа, зачикавање, презирање и претња: „Српска глава не вреди ни колико једна главица лука“, „Србије нема више, понадајте се ви што ће Срби да вам дођу, ко се каже да је Србин ићи ће у Сурдулицу!“ У Сурдулици ожалашћене жене у црнини биле су гоњене да играју, на месту где су Срби масакрирани. Песме најскаредније против Срба и њихових савезника превазишле су сваку њихову безобзирност. И што су више беснели, то су све више изгледали у очима народа смешни, одвратни и поманитали.

Човек узме стоку, веже је конопцем, па води рачуна о њеном достојанству, а Срби су од Бугара третирани горе него стока.

У Србији нема човека, жене ни детета који су били под Бугарима да би ико икад пожелео од њих да чује за име бугарско а камо ли да имају више, ма какве дружбе с њима.

БУГАРСКА ПООДЊА.

Примирје с Бугарима било је закључено 22. септембра 1918. год. До 5. октобра по том примирју ни један Бугарин више није смео да остане на територији српској.

Али Бугари су хтели до краја да остану онакви какви су дошли. И после задобивеног пораза они приређују крваву и отимачку поодњу: убијају на дохват где кога стигну и пљачкају и дижу где шта дохвате на грабац. Тако при поласку 22. септембра 1918. год. потпоручик Василијев на жалост учитељ у грађанству из 17 батаљона убија ни крива ни дужна Тасу Стојковића из села Дадинаца код Власотинаца у његовом винограду, наредник Станоје Ранђелов из Софије пали сламом најлепшу школу у срезу власотиначком Равно-Дубравску; кола крче пуна од Лебана до Трна извлачећи храну и стоку из Србије, да се имају чиме хранити и даље, гладнице отимачке и „македонствујушчи хероји“ за њихово ревносно опустошавање Србије.

А већ изнуђавања новца од народа на све стране било је толико да се не може набројати. Нарочито су ово чиниле у изобиљу при поласку комитациске банде.

НАША ШТАМПА О БУГАРИМА.

„САМОУПРАВА“

(од јула 1919. год.)

„Поводом предлога неке браће Хрвата и Словенаца да и Бугари уђу у Југославију одговарамо им: Још нигде у свету није се дозволило ником да се привуче уз готову софру, који за њу није радио, а још мање онај који је против ње радио.

Ако коме треба већа држава, од ове што је имамо, нека не заборави да је понос Српског Народа већи и од државе.“

„ПОЛИТИКА“

(од 9. септембра 1920.)

РАЗГОВОР СА Г. ТЕОДОРОВОМ.

— Први бугарски министар после рата у Београду —

Посетио сам г. Теодорова у његовом привременом стану у хотелу „Москви,“ где ме је примио и о својој мисији у Београду дао ми ове изјаве:

Дошао сам у Београд да успоставим дипломатске односе Бугарске са Југославијом и да отворим нову еру пријатељства између наших земаља. Признајем да је рат против Србије био не само злочин већ и братоубиство, али не заборавимо да на покајању тога злочина ради човек, који је још 1914. го-

дине приликом хапшења и окривљавања да је србофил рекао: „Ја нисам ни Бугарин ни Србин, ја сам Југословен!“

— Вама је познато, г. Министре, да и данас има бугарских комитета који прелазе на наше земљиште и настављају рад „Македонствујушчих?“ упитао сам г. Тедорова.

— Да. Баш ономад видео сам у „Политици“ допис из Скопља који говори о акцији неких бандита. Њих има али их наша влада гони.

„Т Р И Б У Н А“

(22. септ. 1920.)

Ни у питањима спољне политике бугарска влада не показује већу одређеност. У сукобу двеју тежња: да буду искрени поборници начела о српско-бугарском зближењу, а у исто време да остану доследни браниоци интегралне Бугарске, долази се до те апсурдности, да је скоро свака добронамерна изјава Стамболијског праћена којим упадом комитета у Маћедонију. Бугарски нож не престаје да ради, чак ни онда кад бугарска влада даје званичне изјаве о жељи да се одрекне фаталне традиционалне политике, која карактерише бугарски менталитет.

„ЈУГОСЛОВЕНСКИ НАРОД“

(број 44. од 25. септ. 1920.)

у чланку:

НАША НОВА ДРЖАВА И КОМИТЕ.

Још нешто, управо оно што је за ову ствар најважније.

Бугарска је, као што је познато, створила под Турцима, у сваком граду, тајне одборе који су имали да припремају народ на уједињење са Бугарском. Ови одбори су истовремено огњем и мачем уништавали све оно што им стаје на пут остварења постављеног програма. А комитске чете биле су проста оруђа тих одбора, који су свима бандитима давали упуства и наређења за њихов рад. Ти одбори су осуђивали на смрт свакога Србина, Турчина, Грка, или Влаха, а комите су ту пресуду извршавали. Ти одбори су решавали ко ће се бојкотовати, чија ће се школа упалити или чак који ће се ђак убити, да би се на тај начин нагнала остала деца да напусте дотичну школу и оду у бугарску. Ови одбори су наставили свој рад и под срп. управом. Тада су они руководили дезертирање наших војника за Бугарску и образовали чете, које су се 1914. и 1915. године бориле противу нас. Они су организовали многе атентате као и Валандовску кланицу. За време бугарске окупације чланови ових одбора, који су постојали апсолутно у свима нашим већим местима, били су неограничени господари живота и имања српског живља. Они су, преко буг. комита или власти, стварали читаве касапнице. Ти исти одбори су наређивали да се у масама врши интернирање, пљачкање и томе слично. То је тај буг, комитет, који је своју власт распростра био и на Поморавље. Чланови тих одбора, поглавито добре газде и професионалне патриоте, стварали су нечувена зверства по нашим крајевима. Код нас је укорењено једно погрешно мишљење да су бугарске власти криве за сва недела почињена по Србији. То је неистина. Сва зверства, све покоре, све је то дело тих одбора, што је писцу ових редова познато по многобројним доказима

„П О Л И Т И К А“

25. септ. 1920. год.

МИ И БУГАРИ.

Бугарска нуди споразум! Колико смо далеко од доба када смо га ми нудили г. Радославову! Британски су државници „брижни да створе један споразум између победника и побеђених на Балкану“. Нека нама британски државници допусте да пођемо од своје рођене бриге, јер по свој прилици и они полазе од својих сопствених интереса. Само ћемо тим путем моћи сложити наше заједничке интересе, интересе великих и малих, а искрено желимо да их сложимо.

Године 1913. и 1918. почетни су датуми бугарског бродолома, унутрашњег и спољњег. Да ли су блиски његови завршни датуми? То је тешко рећи, и ако је несумњиво да ће они доћи. Зато је потребно да бугарски народ у најширим својим слојевима осети сву невољу свог тешког положаја, све зле последице једне рђаве политике онако исто као што смо их ми искусили. Потребно је да се његов менталитет у основи измени, јер је за наше односе то најважније. За све то, пак треба времена. Потребно је уз то да се и ми изменимо, да зарасту гробови у Морави и Мађедонији, да мајке наше престану плашити децу Сурдулицом, да избледе слике милих и драгих покојника, да ишчиле кржаве успомене.... А и заго треба времена.

Док време не учини своје и код нас и код Бугара прерано је говорити о споразуму. Јер ко би могао уверити данашњег Србина да га данашњи Бугарин неће и по трећи пут мучки напасти, ако му се прилика укаже? А боље је имати и отвореног непријатеља него подмуклог пријатеља.

„П О Л И Т И К А“

Од 27. септембра 1920. године.

СУЂЕЊЕ РАТНИМ ЗЛОЧИНЦИМА

Предлог бугарског посланика г. Теодорова.

... Г. Теодоров, бугарски посланик у Београду, био је љубазан и овако му изложио своје мишљење у питању ратних злочинаца, које су савезници, на основу Нејског Уговора, тражили да буду издати њима на суђење.

Питање о издавању ратних злочинаца веома је деликатно. Ја не видим могућности за једну владу да своје поданике издаје на суђење ван својих граница. Тиме не би била задовољена ни жеља нашег варода: да сами казимо оне који су између нас и Срба створили провалију пуну братских лешева.

„Међутим наша је жеља — влада г. Стамбулскога дала је већ о томе и доказа — да казимо без милости све оне злочинце који су починили масу грозота по окупираној Србији. Да би смо дали још више доказа о нашим искреним намерима да сами казимо те нељуде а у исти мах да и одредбе Нејског Уговора не буду повређене, мишљења сам да учиним један предлог вашој влади.

„Свих дана, пре мога поласка за Софију, ја ћу посетити г. Веснића и предложити му да се образује једна мешовита парламентарна комисија, састављена од по колико наших, и ваших посланика. Та би комисија заједнички извршила анкету по окупираним крајевима, непристрасно и праведно утврдила одговорност и злочиначки рад сваког оптуженог и по њеном рапорту би били изведени на суд, суђени и осуђени сви они каји још казну нису искусили“.

— А ко би судио кривцима, ако би тај ваш предлог био прихваћен од стране наше владе? Да ли би, исто онако као у анкети, и у суђењу биле

заступљене обе стране? упитао је г. Теодорова наш сарадник.

— Ако овај мој предлог о заједничкој парламентарној анкети буде прихваћен, ја миџлим да би и та могућност могла доћи у претрес“. **М.**

„П О Л И Т И К А“

од 28. септ. 1920. г.

ПРВО: ПОКАЈАТИ ГРЕХ.

Бугарска није до сада никада поштовала међународне уговоре. Она се у осталом и поносила том својом репутацијом. „Балкански Пруси“, како су се Бугари радо називали, налазили су у тој чињеници још један доказ више за своју сличност с Немцима Бетмана Холвега. Што је за нас најгоре, Србија је била та, на чију се штету стварала ова бугарска репутација. Уговор о царинској унији, који је Фердинанд продао Аустрији за ситне користи, уговор о савезу, који су Бугари дивљачки поцепали у крвавој издаји на Брегалници, међународни уговори о човечном вођењу рата и човечној управи у освојеним земљама — све је то за Бугарску било једно обично парче хартије, начињено за то да се поцепа, поцепано за то да се упропасти Србија. Код овога низа међународних злочина, Бугарска је била целат, ми жртва.

Ипак је једног дана неумитна правда добила реч, и непристрасне судије донеле су пресуду, која се ни у ком случају не може назвати строгом и чија је благост у многоне последица отмене и племените попустљивости нашег народа. Када је потписан Нејски Уговор о миру, ми смо се са зебњом питали хоће ли бар овај уговор бити извршен од стране Бугарске.

Изгледа да ћемо се преварити у својим надама. Говорећи пред официрима софијског гарнизона о своме скором путу за Лондон, Стамболијски је изјавио да се нада да ће добити ублажење клаузула које се односе на економска и територијална питања. Једини државник у Бугарској који се ту скоро декларирао као присталица стања створеног уговорима о миру, намерава да мења те уговоре. Да би разочарење било потпуније г. Теодоров, представник Бугарске у Београду и човек г. Стамболијског, изјавио је јуче нашем сараднику намеру бугарске владе, да путем преговора, измени и одредбе о ратним злочинцима. У чему би онда била разлика између г. Стамболијског и разних Данева и Савова? У томе што су ови, имајући силу, цепали уговоре бајонетима, а нови шеф побеђене и понижене Бугарске мисли да их уништи дипломатским преговорима. Само су методе измењене, политички циљ остао је исти. Најзад, Бугари нису ничим покајали своје учињене злочине, а злочин некажњен, то је најопаснији злочин. Од тога пате и кривац и жртва, кривац јер га некажњивост подстиче лако на нове злочине, жртва, јер је учињена неправда гони на освету. Кад су два народа у таквим односима, о коректном и нормалном суседству између њих не може бити ни речи.

Ми смо према Бугарима у истом положају у коме је Француска према Немачкој. И као што су савезници одобрили Француској да целокупну своју политику према Немачкој оснује на захтеву тоталног испуњења Версаљског Уговора, тако ће и нама допустити да своју политику према Бугарској упутимо ка потпуном извршењу Нејског Уговора.

“Т Р И Б У Н А”

од 2. октобра 1920. године.

БУГАРСКИ ПОКУШАЈИ.

Ево већ дуже времена чујемо гласове о уласку Бугарске у т. зв. Малу Антанту, проносе се вести о посети г. Стамболијског Београдској Влади. Све су ово припреме јавног мишљења не само кроз софијску него и кроз енглеску, француску, ческу и другу инострану штампу. Прво се сондирало јавно мишљење разним „балонима за пробу“, па кад је нарочито у многим енглеским и француским листовима повољан терен за овај корак Бугарске, онда нису изостали ни Чеси у том симпатичном дочеку бугарских намера. Чак и многи наши политичари, поглавито Хрвати и Словенци, прихватају широкогрудо тај улазак Бугара у Малу Антанту. Многи су наши посланици већ у парламенту отворено рекли шта наш народ мисли о Бугарима. Ми Срби из источног дела наше Отаџбине не можемо тако лака срца поћи за уверењем једног Хрвата или Словенца да Бугаре ваља примити у Малу Антанту а што би било претходница њиховог уласка у југословенску заједницу. Ми смо сити уверавања од стране Бугара да су Словени — они су сами порекли своје словенско порекло и словенофилске осећаје. Ми смо сити дипломатских корака иза којих следује незајажљива крвожедна и издајничка радња „Македонствујушчих“. Наши савезници су по свему изгледа, мало искуства извукли из рада бугарске дипломатије у 1915. години. Изгледа да погрешке руског, енглеског и француског посланика у Софији из јесени те године нису биле довољно поучне за све који нису до тада довољно познавали „Балканске Прусе“. Али ето ми, који смо их једини познавали и предвидели њихове тежње, требе да заборавимо на онај напад с леђа у октобру

1915. године. Ми то не можемо и поред свег осећаја словенске солидарности заборавити. Ми знамо да је тај мучки напад упропастио нашу земљу, да њега није било не би аустронемачке колоне прешле Дунав и Саву, не би наша храбра војска морала отступити из земље, не би било силних жртава у људима и материјалу. Ступање Бугарске у рат учинило је да наша земља буде овако уништена као што је.

Ми питамо све пријатеље данашње бугарске политике: да ли се Бугари руководише словенским осећајима кад нашу земљу прегазише помоћу немачких и аустро-угарских армија? Да ли су их словенски осећаји братства нагонили: да убијају хиљаде и хиљаде Срба у Врањи, Сурдулици, Нишу, Прокупљу, Куршумлији и другим местима. Да ли је братски било кињити, мучити, интернирати не само одрасле мушкарце него и жене и децу. Зар да заборавимо тако лако све што је учињено за 3 године варварске окупације? Ми који смо тучени, затварани, интернирани, опљачкани и остављени да умиремо од глади не можемо заборавити лако. Ми не можемо заборавити злостављање, силовања и убијања наших жена и сестара! Ми не можемо заборавити лако да смо у повратку с фронта затекли наше куће опљачкане, празне, а пордице измучене зверским мукама, ојађене убиствима, везањима и насилном смрћу.

Ми Срби смо стрпљиво поднели нашу Голготу, спремни смо да заборавимо, али једино ће време излечити бол „ископаних очију братском руком“.

Замериће нам се на жучност израза и на неполитичко распривање мржње. О не! Далеко од тога! Нека сваки ко учни замерку стави себе у положај наш, Срба, и то оних који су претрпели трогодишњу бугарску управу или чије су породице биле у крајевима под бугарском „словенском“ управом па ће му бити лакше да нас разуме.

Наша је порука свима а поглавито онима од којих зависи решење наших односа са Бугарском да не занемарују осећања Срба из Источне Србије! Ми им велимо да се сете: „Timeo Danaos et dona ferentes!“ Нека не нагле у решењу тог питања и приме г. Стамболијског али да му ставе на знање да ће их Срби примити у друштво кад бугарски народ докаже делима да се је покајао за учињене злочине, кад празда стварно буде задовољена, и кад време заглади још врло живе успомене њихових недела.

„БАЛКАН“

од 8. октобра 1920. године.

МИ И БУГАРИ.

С времена на време, нарочито у последње доба када треба једном ликвидирати гранично питање по Нејском Уговору, јавља се она стара идеја о зближењу Бугарске и Краљевине Срба Хрвата и Словенаца. Ова је теза чак била брањена у словеначкој јавности и лака срца заступљена да Срби треба да забораве ропство под Бугарима, црњу своју прошлост него што је наступила после 20. јуна 1459. год., када је деспотовина Ђурђа Бранковића коначно пала под турску власт и господарство. Наравно наша браћа Словенци били су далеко од сваког искушења и нису могли, по питомој својој нарави, разумети нашу Голготу од 1915.—1918. год., и према томе не схватају тежину греха кад чине један предлог који нас колико боли толико и вређа.

Бугарска има данас само једну дужност: да испуни своје обавезе по Нејском миру и да откупи лојалним држањем, нарочито према Србији, свој грех и злочин из доба када је Радославов изјавио да је

бугарски војник у ставу с оружјем к нози и чека потврду својих ревиндикација „до Мораве“, а бугарски народ не само што се није бунио против тога злочина него је поздравио громовиту реч свога премијера.

Између нас и Бугарске, треба за дуже време да постоји троструки кинески зид и само на један капиџик да се спушта све оно што долази из Бугарске, оно што се отуда понуди ма како било углађено и на очи чисто треба примити у најдебљим рукавицама. Тек када Бугарска издржи један морални карантин, онда се може разговарати с народом, који треба да сачека да време претвори у прах остатке свију Бугара од Радославова до Стамболијског. Кад ишчезне и један атом ове генерације, можда ће доћи друга — али ми то нећемо бити.

Па ипак то не значи да ми хоћемо бити непријатељи Бугарске. То не — али не баш пријатељи без једне јаке резерве.

„ПОЛИТИКА“

од 16. октобра 1920. године.

„ПРОШИРЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.“

Под тим насловом софијски дописник париског „Тана“ пледира за проширење Југославије Бугарском! По ком основу? По томе што су и Бугари Југословени. По коју цену? По цену нашег савеза с Грцима и нашег унутрашњег консолидовања. Он, истина, и сам констатује да је неповерење велико и да, код Срба, има одвратности да ступе „сувише брзо у контакт са својим јучерашњим непријатељем“. То му ипак не смета да наброји чињенице које по

њему наговештавају могућност релативно блиског решења једног у истини историјског проблема.

Сви разлози говоре за споразум, по г. Женти-зону, дописнику. Да сви. Само су они говорили и до Балканског рата, и до овог светског рата, па су Бугари ипак преко њих прешли. Прошлост не умире тако брзо, јер се менталитет читавог једног народа не мења обноћ. Она се и свети. Бугари су већ једном имали обалу Јеџејскога Мора и нису је умели сачувати. Ми смо имали излаз на Солун, и сачували смо га. Претворити сада грчко пријатељство и савез у отворено непријатељство ради једног сумњивог и досада бар непоправимог рођака, значило би напуштање политике интереса ради политике осећаја, политике смишљеног државног програма ради политике авантура и експеримената, који су досада чинени већ неколико пута и увек се свршавали катастрофом јер су се увек показали као превремени. Па и политика осећаја требала би да има извесног ослонца у бугарским осећајима према нама. А осећаји данашњих бугарских генерација према нама довољно су познати. Њихово југословенство је скорашњег датума и зато је срачуњено. До јуче су се они с поносом називали „татаро-блгари“. Ко нам јамчи да се згодном приликом и још можда сутра неће опет тако назвати и отрести се „југословенства“?

„БАЛКАН“

од 9. новембра 1920. год.

РУСКА КРВ.

— Како су Бугари убијали Русе. —

Бугари су замочили руке у крв оног народа који је за њихову слободу дао стотине хиљада својих

синова. Данас Бугари веле да је то учинио краљ, односно „Цар“ Фердинанд и Радославов и то одвратно дело скидају са своје одговорности. Али ево како гласи наредба једног њиховог команданта од 26. новембра 1916. године у Добруци:

Од „Бешир-Тепе“ неће ми се више доводити заробљеници и преносити рањени у болнице. На „Бешир-Тепе“ ће имати само једна судба за свирепог и злог противника — Руса — смрт.

(От „Бешир-Тепе“ нема вече да ми докарават пленици и преднасјати ранени в болниците. На „Бешир-Тепе“ ште има само една участ за свирепија и з'л противник — русина — см'рт).

То заповеднички траже од нас наши другови и заповедници — жртве руског себичњаштв (?!) злобе и зависти.

Ова заповест да се прочита свима четама, ескадронима, батеријама и т. д. поверене ми дивизије

Командант Дивизије
Генерал Кантарджиев.

*

„Да ли можемо примати прљаву и крваву руку ове генерације бугарског народа па ма се звали они Стамболијски, Тодоров или како му драго“.

„ПОЛИТИКА“

од 10. новембра 1920. године.

Г. СТАМБОЛИЈСКИ И МАКЕДОНСТВУЈУШЧИ.

(Извештај „Политици“.)

Софија, 7. новембра.

Конгрес „македонствујушчих“ у Софија завршен је и на њему је „испнителни комитет“ усвојио програм рада који је поднео његов председник Кара-

цулев. Македонствујушчи су за све време конгреса радили слободно, под окриљем бугарске владе, која међутим у иностранству непрестано распростире вести како растура и гони те људе. Колико је то тачно, види се из овога програма рада који су ти људи усвојили и који се, по мојим апсолутно сигурним информацијама, састоји у овоме:

1. — да се помоћу нарочитих агената, које је данас тешко контролисати у Југославији, дође у што тешњу везу са незадовољничким, Радићевим и франковачким елементима у Хрватској, који би помогли стварање „проширене Југославије“;

2. — да се бугарско-арнаутске чете из Албаније што пре доведу у тешњи контакт са одметницима у Црној гори и да са њима заједнички раде;

3. — у случају да покрет успе и прошири се, да чете из Арбаније и Македоније почну енергичне нападе на вароши где нема војске у циљу убијања српских чиновника; (случај а Галичником је дело Аљоша и другова, у вези са бугарским агентима).

4. — да се оружје и муниција, које је Д'Анунцио дао софијском револуционарном комитету, пренесе из Скадра и Драча на српско-албанску границу и раздели у резервне депое;

5. — да се одмах пошаље гледан комитски војвода у Гаету — у Италију — и да се тамо споразуме са присталицама раскраља Николе о начину и акцији против Југославије. За тога комитског делегата, који ће ићи у Гаету изабран је бугарски активни пуковник Дарвингов, који има много пријатеља међу највиђенијим италијанском државницима и који међу њих убраја и самог председника владе г. Ђолитија;

6. — Дарвингов има да се споразуме са Италијанима и њиховим арбанским присталицама о преношењу главног оперативног штаба „македонству-

јушчих“ у Албанију. У томе је послу његов главни помагач арнаутски качак — војвода Басри — Беј; и

7. — да се што активније настави на италијанским бродовима преко Варне и Бургаса — пребацивање у Албанију Тајарових официра из Тракије, који су Арнаути.

Ето вам најновнијег програма бугарских „македонствујушчих“, који за извођење свога пакленог плана располажу и довољним новчаним фондовима, на које г. Стамболијски још није успео да стави руку, ма да се они налазе у сред Софије, у Бугарској Народној Ванци. **А.**

Неистина је, да влада г. Стамболијског нема средстава да разори легла „македонствујушчих“, који су са аустријске благајне прешли на италијанску. Неистина је, да она не види шта се под њеним окриљем ради. Лаж је, да бугарска влада не би могла у року од недеље дана — и без икакве регуларне војске — распршити све те мале банде чија је једина снага у безумном шовинзму и непоправљивој злочиначкој насртљивости.

И када она то ипак не чини, онда ми не видимо никакву разлику између владе г. Стамболијског и њених претходница.

„П О Л И Т И К А“

од 25. новембра 1920.

Г. СТАМБОЛИЈСКИ ЈЕ БУГАРИН.

У Софију је већ стигло око две трећине заробљеника из Србије. И ако је сама Бугарска та која је непрестано онемогућавала и одлагала тај повратак, Бугари су ипак у овоме нашли повода, да поново дигну дреку, да још једном покажу колико су лажна

обећања која они дају и како мало поштују обавезе које су примили на себе.

Доносећи вест о повратку заробљеника, софијски листови тврде да су српске власти задржале извесне бугарске официре и саопштавају имена некојих од њих. Међу овима су: потпуковник Стојанчев, капетан Петров, поручник Манов, потпоручници Јанев, Алексијев, Ханџијев, Бачварев, Христов. Они су, vele бугарски листови, задржани због тога, што и њихова имена фигурирају у списку оних који су оптужени као ратни злочинци и којима има да се суди за злочине које су починили по Србији. Бугари протестују против тог задржавања и траже да сви ти официри буду одмах пуштени у Бугарску.

Пошто су две пуне године најбезочније обмањивали цео свет да они сами кажњавају своје поданике ратне злочинце, Бугари покушавају да под тим истим изговором погазе јасне одредбе Нејскога Уговора на које су се обавезали. Бугари траже да сами казне те кривце, што у ствари значи — да их сачувају некажњене. Јер када се случајно затекло у нашим рукама само неколико од много стотина тих криваца, Бугари дрско и цинички траже и њих, да и њих спасу. Јер они их већ унапред оглашују за невинне; они на памет и без доказа тврде да ти ратни злочинци неправедно леже под оптужбом!

Бугари изјављују, да не верују српским судовима. На који начин онда могу да увере нас и остали свет, да се може веровати бугарским судовима? Бугари уверавају, да би се цела њихова земља узмутила и пала у тешко раздражење, ако би шест стотина ратних злочинаца били издати на суђење ван Бугарске (ма да то није ни десети део оних који су то име заслужили по својим личним зверствима у Србији). Ако Бугарска не може да жртвује шест стотина зликовца, које тако ревносно крије у својим недрима, са каквим образом — ако га уопште има — може

тражити да ми, у интересу њеног преступничког спокојства, прежалимо и заборавимо десетине хиљада невиних жртва и мученика, на стотине разорених села, на хиљаде уништених домова; да заборавимо оне дивљачке, невероватне и неразумљиве злочине који чине да нам се узмути и душа и крв при самом помену имена „Бугарин“?

Али није главно питање у томе ко ће судити бугарске ратне злочинце. Главно је, да они буду суђени и осуђени, а то је оно од чега Бугарска стално бежи и што хоће по сваку цену да омете. И када она тако поступа, онда је наше право и наша дужност да у њој још увек гледамо ону стару Бугарску, коју нису опаметили толики грехови ни толики удари и да се према њој и даље стављамо у онај став самоодбране на који нас је она увек нагонила.

Осмог децембра прошле године наш дописник у Паризу разговарао је са председником бугарске владе г. Стамболијским. У томе разговору који је одмах затим објављен у „Политици“ (број од 13. децембра 1919. г.) било је речи и о бугарским, ратним злочинцима. Г. Стамболијски је изјавио, да је маса њих већ похапшена, да ће ускоро бити ухапшени и сви остале па ће онда одмах сви бити суђени и осуђени. Онда је наш дописник запитао:

— „Дакле, мислите да их судите ви сами? Не мислите да их предате савезницима?“

— Да. Али ако ваши налазе да је потребно, натоварићемо кривце на воз и испратићемо вам их у Београд све па их ви судите! (Ако искате шче ги накачимо на трена и шче ге испратиме в Белград и вије ги судите! — то су дословно речи г. Стамболијског).

Приметих му да је то важна изјава и да ћу је објавити у „Политици“. Он се мало трже али најзад ипак оста при својој изјави“.

Кроз две недеље навршиће се равно година од дана када је председник бугарске владе дао ту изјаву. Нека сада г. Стамболијски буде љубазан и нека нам одговори, колико је ратних криваца Бугарска у овој години дана судила и осудила?

Ни једног јединог! Док је за то време похапсио на хиљаде њих ради чисто унутрашњих бугарских разрачунавања, нека нам каже, колико је ратних криваца ухапсио? Ни једног јединог!

Има ли онда какве разлике између г. Стамболијског и његових претходника? Чиме Бугарска онда може да нас увери, да збиља хоће да поправи трагове својих злочина и покаје грехе које је починила?

„П О Л И Т И К А“

од 17. новембра 1920. г.

ПЉАЧКА У БУГАРСКОЈ.

(Телеграм из Софије).

Софија, 15. новембра.

Собрање је изгласало закон којим предвиђа строге казне и преметачине код личности које су присвојиле и сакриле за време рата ствари грађана суседних земаља. Одређен је рок од два месеца за враћање тих ствари.

*

Подносећи Народном Собрању овај законски пројект министар трговине га је мотивисао тиме, што је Бугарска обавезна, по чл. 125. Нејског Уговора о миру, да донесе један такав закон.

Наравно, да без тога Бугарској никад не би ни пало на ум да гони пљачкаше. Уосталом, она их ни сада не гони, она им оставља на вољу да се сами пријаве.

Пошто је прво пуне две године крила и уништавала све трагове пљачки и крађа извршених у Србији, Бугарска, данас тобож покајница доноси закон о пријављивању пљачке. По томе закону власти нису обавезне да службено истражују пљачку већ имају само да примају пријаве. А ако неко од грађана не пријави у одређеноме року ствари које има (а ко ће утврдити да је неко прикрио такве ствари?) биће осуђен на једну незнатну казну!

Тако мисли Бугарска да се одвжи својим обавезама, да задобије поверење опљачканих суседа и да уђе у Лигу Народа!

„П О Л И Т И К А“

од 9. децембра 1920. године.

БУГАРИ ОСТАЈУ БУГАРИ.

(Телеграм Пресбируу.)

Софија, 7. децембра.

Двадесет другог новембра Бугари су у Софији демонстративно празновали своју победу 1885. године над Србима. Софијско подофицирско удружење „Гургуљата“, (вис на сливничким положајима) са музиком и заставама манифестовало је по вароши.

*

Бугари, дакле, остају вечито непоправљиви Бугари. И поред свих жалосних разочарења и искустава са својим „победама“, они још непрестано мисле на рат. И поред свих заклетви и уверавања, да прошлост бацају у заборав, они још непрестано парадирају са Сливницом!

„П О Л И Т И К А“

од 12. децембра 1920.

ЦИНИЗАМ СТАМБОЛИЈСКОГА

Париз, 10. децембра.

Пре но што је напустио Брисел, Стамболијски је дописнику „Пти Паризијена“ дао интервју у коме је изразио да је стекао уверење да су централне силе са одређеним планом и хладно уништиле француске северне департмане и оштетиле Белгију; да је он сам прожет болом за толиким жртвама и да разуме мржњу савезника, против заједничког непријатеља; да се пита шта би радио непријатељ да је он добио победу?

*

Може ли г. Стамболијски порећи, да је и његова отаџбина Бугарска, тако исто хладнокрвно и са одређеним планом уништавала становништво Србије, српску имовину, пљачкајући све што се могло однети и рушећи све документе српске прошлости. И онда што се он чуди и како не може да разуме наше држање према Бугарској! Или он можда има другу меру и бол за Белгију и Француску а другу за „браћу Србе“.

„Б А Л К А Н“

(15. децембар 1920. год.)

КЛАЊЕ СРБА У МАКЕДОНИЈИ

— Нарочити извештај „Балкану“ —

20-ог прошлога месеца из Софије спремљена је једна комитска бугарска чета од 16 људи, иста је чета 29-ог пр. месеца запажена у срезу кратовском,

30-ог пр. месеца око 6 часова у вече, дођу исти бугарски разбојници у село Крилатице општине Мопиљске, округ кумановски, срез кратовски, и на превару изазову двојицу Срба тако званих „Солунаца“ од којих је један био чувар демократске кутије а други радикалске кутије. Чувара демократске кутије разбојници су везали и тако везана држали док су чувара радикалне кутије секли и мрцварили камама, овај је морао да гледа све муке својим очима и да слуша јаук мученика који му је душу раздирао.

СКОРО СВИ БЕОГРАДСКИ ЛИСТОВИ,

од 15. децембра 1920. год,

ПРЕКИД СА БУГАРСКОМ.

Пошто је Бугарска погазила Нејски Уговор не извршујући многе његове одредбе које су битне за нас, то је од данас, 15. децембра, одлуком наше Владенаређен прекид свакога саобраћаја између наше државе и Бугарске.

„П О Л И Т И К А“

од 25. децембра 1920. године.

СТАМБОЛИЈСКИ У ПРАГУ.

Праг великодушно изјављује да је спреман да реши наш спор са Бугарском!

Није ово сада први пут да се из Прага чине и покушавају гестови за које се мирне душе може рећи да су сувишни и за које можда не би било сувише казати да су пре све друго него оправдани и разумни.

Укљештени међу Немце наша браћа Чеси налазе се одиста у положају који није завидан и имају на врату невоља о којима треба да се много пре побрину и на које треба много више да мисле него на то да нас убеде како треба да заборавимо на бугарске злочине и да се дамо опсенити арлекинством г. Стамболијског и његове „нове“ Бугарске. Јер Чеси, код којих се непрестано понављају сукоби па чак и крвави метежи са Немцима, треба да знају да им Немци нису учинили ни хиљадити део оних зала, дивљаштава и злочина каквима су Бугари за навек забележили своје име у историји нашега народа. И треба да знају, да једини пут којим је г. Стамболијски могао стећи наше поверење није његово вашарско снурање, интригирање и пренемагање по Европи него остајање на дому ради испуњења и извођења бар писмених обавеза.

Нека, дакле, наша браћа Чеси оставе на миру нас и Бугаре које ми, на жалост, тако добро познајемо и са којима, баш због тога, само ми можемо разговарати.

СКОРО СВИ БЕОГРАДСКИ ЛИСТОВИ.

од 25. децембра 1920. год.

ЕВО КАКО БУГАРИ ТРАЖЕ НАШЕ ПРИЈАТЕЉСТВО.

Због превратне организације откривене у округу кумановском, и у коју се према досадашњим податцима умешала многа угледна и званична лица у Софији, издата је наредба да се сем железницом прекине саобраћај и на другим тачкама са Бугарском. Истрага иде својим током и податци се још држе у тајности.

„ТРГОВИНСКИ ГЛАСНИК“

(од 25. децембра 1920.)

МИ И БУГАРИ.

Под овим насловом донели смо у бр. 238. од прошлог уторника чланак, који нам је послао један „Јужни Словен.“ Радо смо дали места том чланку стога, што желимо, да се о том најважнијем питању на Словенском југу постигне што тачнија и што шира обавештеност чему је у главnome и тај чланак доприносио. Али у том самом чланку има и нечега, што баш доказује потребу тачније и шире обавештености о том тако важном питању, и тој потреби ми хоћемо данас да се одазовемо.

Српско-бугарско супарништво од вајкада постоји. Из одвојеног освајачкога постанка обеју држава развило се и на бугарској и на српској страни уверење, да на Балкану нема места две Словенске државе. Отуда нам је сва прошлост била у међусобном надјачавању са неизменичним успесима и неуспесима, а увек на очиту корист некога трећег, и Бугарима и Србима заједничкога непријатеља. То је несумњив, неоспоран, очевидан ток целе бугарске и српске прошлости све до данашњега дана. Без икаква претеривања може се рећи, да би сва историја Балкана и свих многобројних европстих догађаја, који су са њом у вези, сасвим друкчија била, да није било српско-бугарскога супарништва, којим су се узајамно паралисала два пресудна чиниоца на Балкану. А да би та сасвим друкчија историја била куд и камо срећнија и за Бугаре, и за Србе, и за балканску и словенску слободу на европском југу, о томе не може бити сумње. Томе је најбољи доказ у једином изузетку у историји српско-бугарских односа, кад је српско-бугарска заједница у балканском рату чудеса починила, Балкан од Турака очистила,

па их је и из Цариграда могла отерати, да и том приликом није било неверства и неискрености с бугарске стране. Јер треба знати, да је и у онај једини срећни изузетак у историји Бугарска ушла у потајном споразуму с Бечом и Берлином, којима је био план, да Србију Турци потуку, па да затим уреде Балкан према својим интересима. Томе су докази сада обелодањени уговор између Фердинанда и Франца Јосифа; отказ Бугара у пресудном часу да уговорену помоћ од 100.000 људи пошљу српској војсци; пошиљка од 150.000 пушака из Беча Бугарима одмах после Кумановске битке. Кумановска је битка сав тај фердинандско-аустро-немачки план пореметила и после бугарске победе код Лиле-Бургаса омогућила заједничко освајање Једрена.

Писац чланка „Ми и Бугари“, поставља питање: „Да ли је овај рат бар научио памети и нас и Бугаре,“ па у свом даљем разлагању вели; „да је Македонија и данас, и остаће и у будуће јабука раздора између Срба и Бугара, не да се замислити.“

Ово пишчево мишљење доказује потребу тачније и шире обавештености, као што смо у уводу казали.

Ко мисли, да је македонско питање — за кога још постоји као питање — филолошке и етнолошке природе, и да га најбоље могу решити граматичари и етнографи, тај је сасвим далеко од стварне суштине и правога значаја тога питања.

Ми ћемо овом приликом о том македонском питању, без трунке једностраности, без икаква извијања и натезања, у неколико тачака изложити оне састојке у томе питању, који су неоспорни, несумњиве истине, па ће се из тога моћи извести правилан закључак и суштина тога питања, а према томе и о његову решењу.

1. Македонци представљају прелазан облик између Срба и Бугара, као што га сасвим природно

мора бити између два тако сродна племена, као што су Срби и Бугари.

2. Македонија је као српска покрајина потпала под Турке, те су у њој српске традиције, споменици, обичаји, Косовске песме, Краљевић Марко, слава, манастири, натписи, рушевине итд.

3. У српско-бугарској утакмици у Македонији Македонци своје пристајањо уз једну или другу страну обележавају као српска партија или бугарска партија. Врло су чести бивали прелази из једне партије у другу. Врло су често су чланови исте породице неки припадали бугарској, неки српској партији.

4. Македонија допире до Белога Мора, то би значило преграду између српске државе и њезина излаза на Средоземно Море.

5. У спору око Македоније Бугари су изабрали пут оружаногa расправљања, и то је расправљено у нашу корист.

6. То расправљање српски је народ платио милионом живота.

Већ ове неоспорне тачке довољне су за овај закључак.

Питање о Македонији није неко национално питање, јер Македонцима ни овако ни онако не прети опасност туђинскога денацијоналисања.

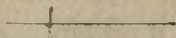
За Србију Македонија значи излаз на море, док га Бугарска има у много ширем обиму у Тракији.

Тракија је у сваком обзиру за Бугарску куд и камо важнија од Македоније.

Према тим стварним подацима, ако смо се с обе стране научили памети од искуства целе наше прошлости и од јасних упута целе садашњости, српско-бугарски споразум може се оснивати само на свршеном чину о Македонији; на излажењу наше државе на Бело Море: на излажењу Бугарске на сву Тракијску ширину Белога и Мраморнога Мора; на

што сливенијој заједници, у којој би и македонско питање изгубило сваки раздвојни значај.

Све нас упућује на што брже прихватање ове главне основе за остварење онога што су нам сви векови и сва искуства доказали, да је спасоносно за све бугарске, српске, балканске и словенске интересе, а то је: коначно српско бугарско измирење и ступање Бугарске у југословенску заједницу на изведеној основи.

ЦАРИБРОД — БОСИЉГРАД.

6. новембра 1920. године, наша је војска ушла у Цариброд и Босиљград, по нејском уговору мира. Бугари протестују и поред тога што су дали свој потпис на тај уговор и веле да ће то нашкодити нашим будућим односима. А 50.000 невиних побитих Срба нису шкодили нашим односима! Две трећине опустошене земље српске њиховом руком, није ништа за њих! Како би било да и ми пређемо преко тога као они, па да кажемо нашим будућим покољенима да крв, част и увреда нису ништа!

И поред онога разлога што су те земље увек биле српске, што су Бугари и сами били према том Шоплуку неповерљиви, који је по свом наречју ближи српском него бугарском језику, слави славу, гаји обичаје српске и осећа србизам; и поред онога разлога што смо ми морали осигурати се од несигурног суседа, стратегијском границом, да нам више на прави препад код Врање и Предејана и пресеца железничку пругу, постоји још један разлог јачи од свију других, са кога је морало то бити.

Ако у природи у истини постоји закон: да узрок повлачи за собом последице, онда и злочин носи као последицу казну! У то су се уверили и најдивљивији народи у најдубљој прошлости и зато су признавали Бога! Како то да Бугари не знају за ту моћ Вечне Правде, него се љуте што је она сад проговорила!... Зар они не виде да она није дала да буде онако како је хтео њихов нож и у Србији и у Ма-

Ћедонији, него онако како је хтела Она. Зар они не виде да се та неумитна и Вечна Правда овога пута није много забавила јер само пре пет година на дан 6. новембра Бугари су правили спискове за истребљење Срба и само пет година после тога на дан 6. новембра Срби улазе у Цариброд и Босиљград! Зар они не виде да је Бог јачи и од нас и од њих, него се још заносе неким „злим одношајима“? Узалуд су подизали цркве и чак отимали наше, по Маџедонији, они не верују у Бога!

Али има једна ствар која треба да утеши и нас и њих, а то је ова:

„Има један основни и неумитни закон у овој вековној борби југословенских племена: уједињење народа није могло поћи са периферије његове па ићи центру и зато су сви покушаји разних Симеуна, Батемберга и Фердинанда, ма како силни, увек били осуђени на пропаст. Ми се нисмо постидели и клонули ни онда када нас је Симеун тукао и гонио, убијајући и пустошећи све до мора. Уједињење је је морало поћи од центра па ићи периферији. И зато је тај пут којим је кроз све векове наше племе ишло био најправилнији, најуспешнији и најкрвавији! Али је зато тај пут био пун славе и части, чак и у крвавим поразима, док је онај први био и без части и без славе, чак и у својим победама. Преко исте народне подлоге, границе државне, размицане су полако али стално од центра ка периферији. Као последица тог неумитног историјског закона дошао је сада и Цариброд и Босиљград“. („Политика“ од 7. новембра 1920. године).

*

„Учимо се Историјом, јер народ који хоће да иде напред мора да разуме своју прошлост: Он мора да схвати где леже разлози који су га водили ка успеху, а где пак они, који су га водили у крах и неуспех“.

Била је у изгледу једна могућност, на којој је прво радио Кара-Ђорђе, па онда кнез Михаило: да се сви хришћански народи на Балканском Полуострву ослободе од Турака и Срби и Бугари уједине у једну државу. Али је ту идеју упропастила Русија њеном фамозном „Сан-Стефанском Бугарском“ од 1878. год. Доцније су на њој наставили рад српски књижевници и политичари са некојим хрватским и бугарским: да се сви Југословени уједине у једну државу. Али су Бугари и то спречили 1913. и 1915. г.

Свесни Срби, Хрвати и Словенци то су већ остварили! И данас може сваки Сриин отићи у Загреб и рећи: ово је Велика Србија и сваки Хрват доћи у Београд и рећи: ово је Велика Хрватска! Нико им за то не би реч рекао, јер би изрекао целу истину. А Бугарска остаје још она чињеница на Балкану, којој су милији савезници: изанђало, озлоглашено и компромитовано оруђе „Македонствујушчи“ са њиховим комитацијама, камама и бомбама, него ли миран и паметан споразум са Србима.

Професори наши и њихови, на једном састанку у Софији пре 10—15 година беху донели једно интересантно и благотворно решење: Да језично питање између Срба и Бугара неће никад бити сметња братству српско-бугарском. „Нека говори ко како хоће, српски или бугарски, ми се ипак разумемо за јединство Јужних Словена“. Али какво разочарење у брзо после тога....

Они називају српске учитеље и свештенике шовинистима, и ако тим „шовинистима“ њихов „шовинизам“ ништа није сметао да створе поред Велике Србије и Велику Хрватску и Словеначку. Шта би они имали против тога да поред њих и уз њих буде Велика Бугарска? Али да би бачено семе за ту идеју ипак некад могло нићи треба српске генерације које су запамтиле и преживеле бугарски нож, и бугарске

генерације које су вршиле злочинства у Србији да изумру, па да њихови потомци изврше уједињење и за све оно што је било између Срба и Бугара догле, рекну: поменуло се не поврнуло се.

БОЛ УЦВЕЉЕНЕ КЋЕРИ ЗА УБИЈЕНИМ ОЦЕМ.

За последње доба, много је тужних успомена остало из мога живота. Оне ће остати вечито као ожиљци незараслих рана. Биће велико и оштро камење, које је нагла бујица свукла на дно речнога корита. И као што таласи својим наносима свакодневним таложе на њих муљ, док, оштрице вечито стрче врх талоба, тако ће и моје тужне успомене вечито бити сврх свију успомена мога живота.

Успомене о којима хоћу да говорим, јесу из оних дана, када смо дивну слободу изгубили, а са њом и срећу дома нашега.

Освануо је дан 23. октобра 1915. год. Туробно суро небо беше превучено мутним облацима. А сунце? Оно је далеко, далеко зашло негде. Да, склонило се да не гледа, где ропство уништава слободу, веру и народност!

Овакав дан затеко је и мене у Нишу, који ми остави ожиљак незалечене ране. Око 10 часова чух топове са тврђаве; они нам беху први весници ропства. А затим чух брујање звона и последњи весак тешког челика, како јекну о метал и изгуби се у даљини. И он нас остави, побеже и оде мајци слободи. Мој отац блед и са дрхтавим уснама, пригушеним гласом рече: „свршено је“.

„Збогем мила слобода, ми те скоро видети нећемо“. Затим нам рече: „пођимо у цркву да ту, у храму светом дочекамо сви општу смрт“.

Пођосмо. Улице лепог и скромног Ниша, које до јуче беху пуне света, жагора и живахности, сада су празне, неме и тужне, а уз то окићене белим заставама. Рекла бих као да саме заставе осећају да су оне главни сведоци предаје; беху се савиле, и изгледаху ко деца покрај мртве мајке. Ја дуго гледах у њих, пазих на сваки покрет њихов, а њихово немо нишање изазва ми сузе у очима.

У томе часу треше ме речи једног брата комите, који ме малаксало у тужно упита: „Сестро, који пут води слободи?“ Мој му отац на то одговори: Пожури, дете моје, и иди тим путем. Не остај, не дозволи да српска круна изгуби један дијамант у теби. Не гледај на ме и у ону масу пред црквом; ова нејач, која је око мене, она ме нагна и задржа, те данас примих грозно име роба.

У том моменту иза наших леђа помоли се један тип, у коме познасмо сви грозног угњетача слободе! Суров изглед, пакосне кржаве очи, здепаст труп, показиваше нам у њему крвожедност варварина Бугарина. Са устима отвореним из којих се чуше рапавим гласом речене речи; „Српска кучета, какво думате?“

Срца наша следише се, уста која су до јуче тврдила да неће непријатељ ући, занемеше од ужаса. Ја вриснух и не знам шта је све даље било. Кад сам се освестила, угледах своје око себе и држах да је само сан. Но трећег дана пред мрак спазих на улици шпалир шилбока бугарске страже. Ово ме необично узбуди и усади ми неку злу слутњу.

По наредби забрањено је било кретање кроз варош. Мој отац са течом сеђаше за столом и читаше нам дела Толстојева, у којима се вели; „Слобода је слађа но живот!“

Занешени туробним размишљењем легосмо у постеље слушајући звиждање хладног северца. У пола ноћи кроз сан чух писак свога брата, скочих и угледах

ужасну слику рата. Над нашим постељама стајаху варвари с ножем на пушци, а уз оца ми и течу стајаху по двојица. Отац ме загрли и рече: „Чедо моје, твој отац полази на пут, са кога се ретко ко враћа. Буди паметна, немој кости очеве осрамотити, боља ти је часна смрт, но живот издајнички! Не заборави, да ако си изгубила домовину, не треба да изгубиш и име Српкиње“

Ја вриснух и с братом, обгрлих их а отац и теча, као последње збогом ил' утеху рекоше нам: „Не плачите, нису вам родитељи издајнице! Поносите се што ће и ваши очеви положити своје животе на олтар велике идеје српског народа.“

Ове последње речи прекиде команда бугарског официра: „Напред врвете!“ А они са очима пуним бола погледаше, још једном на дом свој и своје осморо незаштићене деце, која осташе у чељустима крвождера, а чији се врисак мешаше са хуком ветра. Напољу грозна вејавица са хладним северцем растреса праменове њихове косе. А у дому нашем осети се велика празноћа без двојице домаћина, које покоси општа коса рата. Дани нам трогодишњег ропства долажаху све тежи и тежи. Тихи идеални живот у данима слободе замени се сада великим физичким радом, и грозном душевном борбом. Тако дом наш, до јуче пун света, пријатеља, родбине, смеха и песме, сада поста празан, изолован и хладан. На нас и дом наш, као и на остале домове српске непријатељи су мотрили, и мешање са осталима беху нам забрањена. Тако у тој самоћи, бризи и свакодневном страху беше нам још једина утеха, нада, но и она нас остави допаском нове слободе. Јер тек онда сазнасмо за ужасну смрт наших родитеља и остале родбине.

И онда када је свак упознао дах нове слободе, када је стресао тешке ропске ланце, и када је сло-

бодним оком угледао све оно за чим је пуне три године тежио, ми тек онда сазнајемо за десет (10) обновљених гробова, од којих неке прогута велики океан, неке Албанија и Кајмачалан; а ошта Кременска гробница из 1915. год. одузе нам све. Одузе нам заштитнике, наду и храниоце — одузе миле родитеље.

И сада када је свак пригрлио свога, упознао осмејке живота и среће, ми само осећамо да су нам окуви ропства спали, да је слобода многим радост и срећу донела; а нама душевно ропство са обновљеним патњама усадила као главног сведока тешког трогодишњег ропства.

О, спи мирно вечити сан, грађо садање велике остварене зграде, јер сте достојни синови велике Југославије и њеног данашњег имена и славе! Вашом пролиреном крвљу и растуреним костима по свету ударен је темељ садањем и вечитом стубу, имена и слободе.

Ниш

29.-X-1920. год.

Лепосава Луке Марјановића*

VI-гим.

* Кћер попа Луке Марјановића, из Ниша, убијеног од Бугара и сестричина Јанка Веселиновића, српског приповедача. Нека нас извине наши читаоци, што смо и поред принципа књиге: „само за врањски округ“ овим прилогом коракнули у Нишки округ, не могући одолети болу који сам и сам осетио, видевши да је та породица, само у овом рату изгубила равно 10 својих чланова!..

КАКО СМО СЕ ПРЕВАРИЛИ!..

— Место Поговора —

...После кише која нас је тукла у клисури Криве Реке, огрануло необично топло, октобарско сунце. Дивизија је хитала с Пчиње и Куманова за Бугарску и Једрене. Окупани у зноју цели смо се друмом више Криве Паланке, посматрајући десно блистање снега о подневном сунцу на висовима Осогове... Слазимо весели од царинарнице ка Ђуешеву, почетној железничкој станици за Ђустендил и Софију. Пред нама пукла Ђустендилска котлина, од вајкада богата житом, воћем, шумом, стоком, виноградинама и рудама... Весели смо: идемо браћи у помоћ! Хвала Богу! Заборавила се стара зла! Истина, буни нас тако велики број „питие продавница“ у Ђуешеву и Ђустендилу које носе име „Сливница“, „Батемберг“ или датуме из рата 1885. год. Окрећемо главу. Поменуло се не повратило се доба братоубилачких ратова. Одгонимо мисли о Видинској, Средачкој, Ђустендилској и Трнској области. Гонимо визије у којима нам се јавља слепи краљ Стеван Дечански, и његов син, млади зетски краљ Душан, који ту, недалеко од Ђустендила јуриша тешком коњицом право на заставу бугарскога цара. Заборављамо охолост Михаила Шишманића, који прећаше у Рашку преместити престо свој, и наређиваше да се све руши, па да се сече и родно дрвеће, у овим крајиштима Рашке... Готови смо да заборавимо славнога војводу Душана Силног: Хрељу — „Рељу Крилатицу,“ који као смирени монах Харитон борави вечни сан у близини Ђустендила у манастиру испод Рила планине, где је у новије доба било зборно место бугарских комита који су упадали у земље некадање српске царевине да стварају бугарску нацију. Заборављамо Константина и Драгаша Дејановића, и све оне етнографске и историјске одлике и споменике који нам кажу да је права Бугарска даље — на Исток... Та браћа смо, и при деоби немогућно је на кантар измерити шта све до ситница коме припада. Ради будућег мира, и оних користи које нам он доноси, мора се нешто жртвовати...

...Седамо у Ћустендилу у вагоне и излазимо из кли-
суре Струме јурећи ка Софији. У Софији, у наш вагон
улази у комитском оделу, крупан човек, дебелих црних
бркова, у великој шубари, с пушком у руци. Није прошло
неколико минута, и ако нас је испрва мрко гледао, међу
нама је текао жив разговор о будућој срећи на Балкану.
Благои Тодев комитски војвода из Разлога (Мехомија),
подгорје Родопе! Братски смо делили нашу вечеру, и целу
ноћ смо маштали о будућем вечитом миру између Ср-
бије и Бугарске, међу којима неће бити граница ни гра-
ничних караула и стражара... Он нам је хвалио лепоте
Цариграда и Златног Рога, задржавајући га за Бугаре, а
дајући нама Солун... Дуго смо се задржавали на поје-
диним станицама, и воз је тек у зору слазио у Пловдивску
равницу. Причао сам, да је то исти пут, којим је Фридрих
Барбароса (1189.) водио своје крсташе...

— И ми смо крсташа! Турци у Азију! Живела Србија!
Живела Бугарска!...

Растали смо се на једној станици пресретни, заричући
се на вечито братство.

Ох, како смо се преварили!... Благои Тодев, благо
твојој души, ако си пао на Чаталци или Булаиру!...

Наше су дивизије заузеле одмах сектор око Једрена
који су Турци, предвиђајући наступање из Бугарске нај-
јаче утврдили. Вршили смо без роптања своју дужност
сејући гробове одмах иза положаја, и стварајући српска
гробља по селима око Једрена, и смрзавајући се у снегу
страшних дана 10. и 17. фебрура 1913. г. Чудило нас је
претресање у Собрању о десној обали Вардара... Читали
смо претњу г. Малинова: „Ако Турска не прими услове
мира, пробихемо линију Чаталце, и ући у Цариград. И
онда ће мир бити диктиран у једној од сјајних палата у
Цариграду, и Турска ће последњи пут пружити руку за
милост“!...

Читали смо у „Миру“ од 1. јануара 1913. год. чла-
нак председника владе г. Ив. Гешова: „Година чудеса“.
У њему се славила 1912. година, кад се већ припремала
права година чудеса: напад Бугара, на све хришћанске
државе на Балкану... Папаз тепе, Казан тепе, Карађоз
табија, Шејтан торлу, Синчу тепе и друга утврђења на
сектору српском пламтила су ватром 13. марта 1913. г.
Марица, Арда и Тунца никад нису дотле чуле страшнију
песму. И Једрене, старо вучје гнездо, које се опијало
крвљу хришћанских народа на Балкану — предаје се!

Одрин падна!.. одјекује по целој Бугарској...

Скупљамо прилоге и кунујемо ливаду крај злогласне Марице, да прикупимо кости наших хероја. Праштамо се с гробовима наших јунака у земљи далекој. Чинимо помен и старим борцима за слободу Балкана, који падоше на Черномјену у борби с Турцима 1371. год. Тешимо се, што су освећени, и што ће њихов прах почивати у братској, хришћанској земљи...

Ох, како смо се преварили! Наше свете гробове Бугари разорише и предадоше Турцима...

*

Чудили смо се што нас при улазу у Једрене мрко гледају бугарски официри. Нисмо слутили никакво зло. Мило нам је било кад смо из средине ослобођеног грађанства чули по неки редак поздрав: „Доб’р ден братко!“...

Невесели кретали смо се поред железничке пруге, очекујући милост да будемо пребачени у Србију, докле су Бугари са Чаталџе и Једрена хитали као мрав да искористе сваки дан затишја...

У Констенц Бањи под Родопом, примили смо изненађени, планинско цвеће из руку школске деце, и клицали смо: „Стварајмо нова покољења! Стварајмо нов, и бољи живот између Срба и Бугара!“...

Слазимо од Новоселца, доле, у Софијско поље. Павел Георгијев студент, враћа се са гробова своје браће пале на Чорлу и Булаиру. И докле ми посматрамо мрачно залеђе Софије, планину Витош са снежним врхом, дотле млади студент обећава помоћ, кад будемо освајали Босну и Херцеговину...

Ох, како смо се преварили!...

Где си Георгијеву 17. јуна 1913., и 1915.? Зар се здружи с „вековним врагом“ и својим и своје браће, противу брата, који је највише крви пролио не само за своју слободу већ и за твоју слободу и слободу целога Балкана?...

*

Пролазимо поред Сливнице. На врху једног виса стоје крстови... Окрећемо главу... Деца бацају цвеће... Ево га и сада сачуваног, заједно с цвећем са виса Папаз-тепе, цвећем из Констенц Бање и љубичицом с Черномјена. Оно је брзо свенуло, као и наше братство...

Из другог воза један просед официр, жели нам срећан пут и каже: „Сад је ред на Босну. Само мало одмора“.

Једва чекамо да воз напусти то кобно, место које је нама задао рану, а Бугарима одузело зрело расуђивање..

Кад смо прошли Цариброд и Драгомански кланац, и ушли у пиротски округ, одмах се осећао дах добре и питоме словенске душе... Здраво, Отаџбино! Живи ти доносе поздрав и оних, који су умирали и гинули у земљи туђој и далекој, служећи теби, и мислећи на те и на боље дане Балкана...

Ох, како су се преварили...

*

Кад сам уграбио да на краће осуство из Ниша дођем у Београд, вукући собом свој „ратни плен“ и „плен“ свога команданта који ће погинути од Бугара чијој је деци хлеба давао (пресовано цвеће, гранату и месингане темпираче с положаја и из Карађоз табије), прво питање великог Југословена, пријатеља још из доба ђаковања и стварања Самосталне Радикалне Странке, непрежаљеног Ј. Скерлића с којим ме је срео било је од речи до речи ово:

— Да се ниси и ти вратио као бугарофоб?

Одговорио сам:

— Не!...

— То ми је мило!

Ох, како смо се љуто преварили!...

*

Кад смо крајем маја 1913. год. оставили логор више Куманова, и пошли истим правцем којим и октобра 1912. год., па онда скренули поред манастира Карпина ка Метежеву и бугарској граници, нисмо још губили наду, да Бугари неће тако брзо заборавити Једрене и мислити да ће Турци мировати на Чаталци остављајући да се ми сами разрачунавамо.

Ох, како смо се преварили! Први пуцањ топа с бугарске стране на Осогови изнад Криве Паланке освестио нас је... Ми нисмо знали шта се догађа на Брегалници и Криволаку... Чулино Брдо, Ретке Букве, Мерџез, караула Сулеманица и други положаји сахранише многе од оних који беху заточници братства с Бугарима и храњаху под Једреном децу „Нове Блгарије“...

*

А 1914., 1915., 1916., 1917. и 1918. год.? Сећајмо се често, пишимо, и читајмо шта други пише, да се не заборави! Пролијмо сузе над безбројним, знајим и незнаним жртвама народа сриског. Исплачимо се над страшном судбином крвавог и несретног Балкана, који као Горгона гута своју децу, и на коме је највише патио онај народ који се најдуже

и највише борио за његову слободу, борећи се противу свију који на њ закорачују као велики заватинари у пусте пределе Африке... И докле бесмртна Клио још плаче пред отвореном књигом спремајући перо да у њу запише најкрвавије доба беднога човечанства, потражимо путеве за бољу срећу потоњих нараштаја, за праведнији ред унутра и већу безбедност споља. То ће бити једина накнада за многе поломљене и скрштене вредне руке, и лепе и умне главе, које падоше на жртвеник у служби великих идеала. Само тако, великим жртвама нашим широм Србије и Балкана, и целога света, биће земља лака!

6./19. јануара, 1921. год.

Београд.

Чедомиљ М. Тодоровић

СПИСАК ПРЕТПЛАТНИКА

који су послали претплату за II. књигу и накнадно за I. до 30. децембра 1920. год.

Рајко Вучић, управитељ школе Нови Пазар 10 претплатника; Јован Станојевић, прота, Неготин, 10; Драгослав Красић, шеф фин. управе, Влад. Хан, 15; Милан Ср. Јосиповић, земљорадник, Мрчајевци, 62; Мелентије В. Јеремић, писар полиц. Штип 74; Ђорђе Ачпаловић, учитељ, Крушевица 56; Драг. Тодоровић, књиговођа, Београд, 10; Божидар Миленковић, учит. Конопница 12; Стојан Поповић, свешт. Рударе 12; Мих. Кречковић, ср. начелник, Прешево 58; Лазар Тасић, ср. начелник, Врање 28; Обрад Живковић, учит. Лопотинце 11; Младен Обреновић, учит. Милошево 30.

Хвала свима, као и осталим многобројним претплатницима, који су послали мање од 10 претплатника а чија имена због оскудице у простору нисмо могли штампати.

ПИСМО ЈЕДНОГ ПРЕТПЛАТНИКА

Господине,

Кад сте били толико добри да покупите податке о нашим свештеницима и учитељима, побијеним од Бугара, ја вам у име целог свештенства и учитељства срдачно благодарим на томе и шаљем претплату за књиге.

Ваш труд и делање око прикупљања тих података не може се платити. То само ми можемо знати који смо били три године у ропству, какви су Бугари као завојевачи.

У осталом будите тако добри те поздравите оно мало свештеника тамошњих што су пуким случајем остали живи, моје другове из ропства.

Вама и вашим колегама велико поздравље шаље једини поп у срезу, од Дели-Јована до Тимока, пошто су сви остали побијени од Бугара.

КЕРАМИЧКА ФАБРИКА
РАФАЈЛОВИЋ, БЕЈАЗ И СОКОЛОВИЋ
ЛЕСКОВАЦ

Обновљена и у велико
израђује и испоручује:

Олучаст (фалцован)

-- ЦРЕП, --

Машинске и шупље

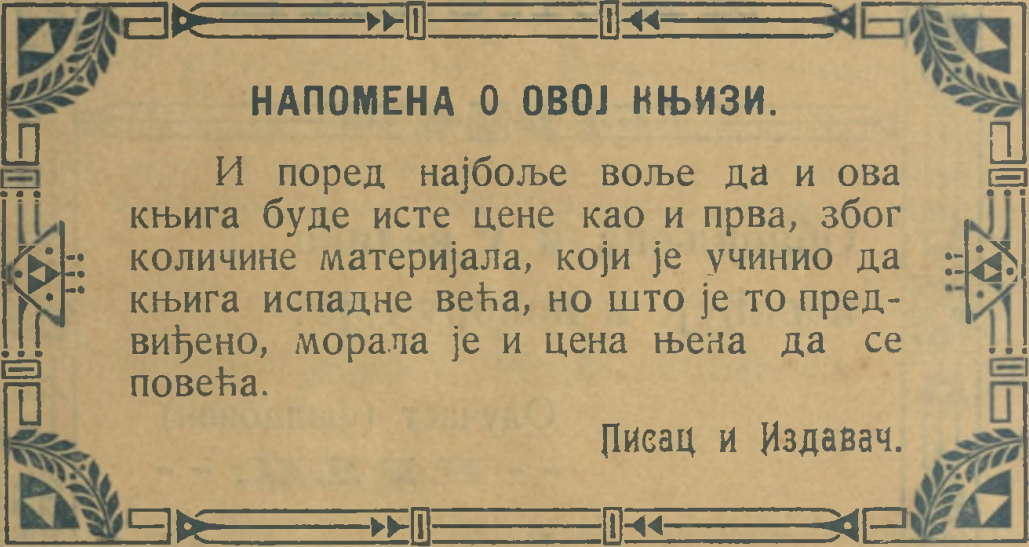
- ЦИГЉЕ, -

ПЛОЧИЦЕ

:: за патосање, ::

РАЗНЕ ЦЕВИ

:: :: и т. д. :: :: ::

НАПОМЕНА О ОВОЈ КЊИЗИ.

И поред најбоље воље да и ова књига буде исте цене као и прва, због количине материјала, који је учинио да књига испадне већа, но што је то предвиђено, морала је и цена њена да се повећа.

Писац и Издавач.

